

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

BÜTÜN YÖNLERİYLE
ULUSLARARASI
ZEMAHŞERİ
SEMPZYUMU 26-27 Ekim 2023

Editörler:

Prof. Dr. Ömer Aslan

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Pakoğlu

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

BÜTÜN YÖNLERİYLE
ULUSLARARASI
ZEMAHŞERİ
SEMPZYUMU 26-27 Ekim 2023

Editörler

Prof. Dr. Ömer Aslan
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Pakoğlu

SIVAS 2023

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Bütün Yönleriyle Uluslararası Zemahşerî Sempozyumu
Bildiri Özetleri

ISBN

978-625-6497-09-2

Yayın Editörü

Prof. Dr. Alim Yıldız

Editörler

Prof. Dr. Ömer Aslan

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Pakoğlu

Kapak ve İç Düzen

Abdulkadir Kocatürk

Baskı

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaa

Sertifika Numarası: 40954

Dağıtım

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sivas 2023

İÇİNDEKİLER

BÜTÜN YÖNLERİYLE ULUSLARARASI ZEMAHŞERÎ SEMPOZYUMU	13
BİLDİRİ ÖZETLERİ / ABSTRACTS	27
نظرات زمخشرية في كلمات قرآنية	
Dr. Abdelouahid Bouchdak	29
المنهج الفقهي للزمخشري في كتابه رؤوس المسائل	
Dr. Abdulbari Aziz Othman	31
Hanefi Fakihî Olarak Carullah Ez-Zemahşeri ve Bazı Fikhî Tercihleri	
Prof. Dr. Abdullah Kahraman	33
Din-Akıl İlişkisi Bağlamında Zemahşerî'de Din Dili Problemine Dair Bir Değerlendirme	
Dr. Abdullah Pakoğlu	36
Hanefi-Mu'tezilî Etkileşimi Zemahşerî Örneği	
Doç. Dr. Adem Çiftçi	38
Zemahşerî'nin Belagat İlimine Katkısı; Müşâkele Sanatı Örneğinde	
Prof. Dr. Adem Yerinde	40
علة الحمل على المعنى لدى الزمخشري ودورها في تأويلاته	
Dr. Ahmed Nureddin Kattan	42
Ahzâb Süresi'nden Hareketle Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Siyer	
Dr. Ahmet Acarlıoğlu	43
Zemahşerî'nin Namazın Beş Vakit Olduğuna Dair İstidlalleri	
Doç. Dr. Ahmet Ekşi	45
أصول الاستدلال النحوي عند الزمخشري (بحث في الفلسفة المنطقية للنحو)	
Dr. Ahmed El Farrek, Dr. Yunus el-Hamlişî	47
Zemahşerî'nin Tefsirinde Edatların Anlamlarına Dair Tahliller ve Tercihler	
Doç. Dr. Ahmet Karadağ	50
Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Mucize ve Kerametlere Yaklaşımı	
Doç. Dr. Ahmet Özdemir	52

Bir Eleştiri ve Bir Savunma Arasında el-Keşşâf 'ın Şerhler Üzerinden Okunması Arş. Gör. Ahmet Şehit Tuna	54
Zemahşerînin Kur'ân Müdâfaası Dr. Akif Yıldırım	56
Çağdaş Din Felsefesi Açısından Zemahşerî'de Din Dili ve Tenzihî Tanrı Tasavvuru Arş. Gör. Asım Kaya	58
Kiraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Yorum Zenginliğine Katkısını Zemahşerînin Perspektifinden İncelenmesi Dr. Aslan Çıtır	60
Classification Of Sources In The Work Of Mahmoud Zamakhshari "Al-Mufassal Fi San'ati E'rab" Asqarova Saidakhon	62
ملاحح من علاقة أبي حيان الأندلسي بجار الله الزمخشري Doç. Dr. Aydın Kudat, Dr. Tarık Abdulkadir Huseyin	63
Zemahşerînin <i>el-Mufassal Fi San'at'il-İrâb</i> 'inin Kırâat İcazetleri Arş. Gör. Aziz Ençakar	65
إبستمولوجية المعتزلة؛ الإمام الزمخشري نموذجا Prof. Dr. Bellil Abdelkarim	67
Hazif Üslûbuna Yaptığı Takdirleri Açısından Keşşâf'ın Özgünlüğünün Değerlendirilmesi Dr. Cengiz Güneş	69
Zemahşerînin Dil Felsefesinde Nahiv İlletlerinin Yeri Dr. Cumali Baylu	71
Zemahşerî'de İman ve Güzellik Arasındaki İlişkinin Mahiyeti Prof. Dr. Emine Ögük	73
Zemahşerînin Muhkem ve Mütâşabih Ayetlere Yaklaşımı (Keşşaf Bağlamında) Doç. Dr. Enver Bayram	75
Zemahşeri Perspektifinden Mütâşabih'in Te'vili Dr. Faima İsrailova	77

Zemahşerî Tefsirî'nin Kadı Abdulcebbar Tefsirî'nden Farklılaşması ve Bunun Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Yed ve 'Ayn ile İlgili Bazı Ayetler Özelinde Dr. Fatma Pehlivan Yalınz	79
Zemahşerî'nin Kelamî Görüşlerinin Şiirine Yansımaları Dr. Fikrullah Çakmak	82
Nazım Teorisi ve Zemahşerinin Tefsirindeki Yansımaları Prof. Dr. Galip Yavuz	84
Zemahşerî'nin Yetiştığı Siyasi, Sosyal ve Kültürel Çevre Doç. Dr. Gencal Şenyayla	86
جدلية الأنساق في شعر الزمخشري دراسة في الثنائيات الضدية Dr. Hafeel Alyounes	88
Zemahşerî ve Güncel Değeri Açısından Akılcılığının Sınırları Doç. Dr. Harun Çağlayan	90
Zemahşerî Düşüncesinde Akıl ve Vahiy İlişkisi Prof. Dr. Hasan Özalp	92
Dilbilimsel Tefsir Literatüründe Keşşâf Dr. Havva Özata	94
Keşşâf Tefsiri Çerçevesinde Zemahşerî'nin Kinâye Anlayışı Dr. Hüseyin Arslan	96
Şair Olarak Zemahşerî ve Divanı Dr. Hüseyin Avcı	98
Keşşâf'ta Analoji ve Metafor Yoluyla Tefsir Dr. Hüseyin Halil	100
Zemahşerî'nin Mehzebi Gizlemeye Dair Beyitlerinin Üzerine Bazı Mülâhazalar Doç. Dr. Hüseyin Okur	102
Hucurât Süresindeki Kıraat Farklılıkları (Zemahşerî'nin <i>el-Keşşâfı</i> Özelinde) Hüseyin Öztürk	104

Fahreddin er-Râzî'nin (ö.606/1210) Müteşâbih Âyetler Bağlamında ez-Zemahşerî'ye (ö.538/1144) Yaptığı Eleştiriler	
Dr. Hüseyin Zamur	106
"Hadis ve Kültür Bağlamında Zemahşerî'nin Rebi' u'l-ebrâr Adlı Eserinde Ortaya Konan Yaşam Felsefesi"	
Dr. İbrahim Sağlam	108
Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ında Emir-Nehiy Sigaları Bağlamında Belâgat-Fıkıh İlişkisi	
Doç. Dr. İhsan Akay	111
Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Tefsirinde Hanefî Mezhebinin Etkisi	
Doç. Dr. İlyas Yıldırım	113
Zemahşerî'nin Mu'tezilî Görüşlerine Mesnet Bazı Âyetlerdeki Kiraat Farklılıklarını Yorumlaması Üzerine Bir Değerlendirme	
Dr. İmran Çelik	115
Zemahşerî'nin el-Fâik fi Garibî'l-Hadis Adlı Eserindeki Metodu	
Dr. İsa Onay	117
Tefsirde Dirâyet ve el-Keşşâf'taki Uygulamaları	
Prof. Dr. İsmail Çalışkan	119
Zemahşerî'nin Sahih Kiraat Eleştirisinde Arka Plan: Zeccâc Etkisi	
Doç. Dr. Kadir Taşpınar	121
Hz. İbrahim Bıçağı Sürdü mü? Sâffât (100-110) Ayetleri Bağlamında Zemahşerî Merkezli Bir İnceleme	
Prof. Dr. Kâşif Hamdi Okur	123
Zemahşerî'nin Fıkıh Usûlüne Yaklaşımı	
Dr. Kazim Yusufoglu	126
الجهود اللغوية لدى الزمخشري في كتابه المفصل في صنعة الإعراب "مقاربة لسانية حديثة"	
Khadidja Reguieg	128
Belâgat Kuralları ile Mezhepsel Kabuller Arasında Âyet Yorumu: Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı Örneği	
Dr. Mehdi Cengiz	130

Zemahşeri Tefsirinde Nazım Teorisi Tatbiki (Hac Suresi Örneğinde)	
Dr. Mehmet Karlı	132
Zemahşeri'nin Sahih Kıraatlara Yönelik Eleştirilerinin Analizi (el-Keşşâf Örneği)	
Dr. Mehmet Maşuk Acar	135
Zemahşeri'nin "Ruûsül-Mesâil" Adlı Eserinin Nicelik, Nitelik ve Hanefi Hilaf Literatürü İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme	
Doç. Dr. Menderes Gürkan	137
Zemahşeri'nin Keşşaf'ında Nüzûl-i İsâ Meselesi	
Dr. Mikail İpek	139
Cârullâh Ez-Zemahşeri'nin Divânında Zühd ve Tasavvuf Şiiri Üzerine Bir İnceleme	
Dr. Mohamadou Aboubacar Maïga	141
Çağdaşları ile Mukayese Ekseninde el-Keşşâf'ın Özgünlüğü Üzerine Eleştirel Bir İnceleme	
Doç. Dr. Muhammed Coşkun	143
Zemahşeri'nin "Reb'û'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ahbâr" Adlı Eserinin Belagat Sanatları Açısından Tahlili	
Dr. Muhammed Emin Görgün	145
كتاب المفصل للزمخشري وشروح شواهد شرح أبيات المفصل للخوارزمي نموذجاً	
Dr. Muhammed Nur Yusuf	147
İcâzetnameler'de Zemahşeri, Öğrencileri ve Eserlerinin Râvileri	
Dr. Seyid Muhammed Taki Hüseyini	150
Zemahşeri'nin Âhiret İnancını Temellendirmesi	
Doç. Dr. Murat Akın	152
Zemahşeri'nin el-Keşşâf Mukaddimesinde Değişiklik Yaptığı İddiasının el-Keşşâf Şerh-Hâşiye Geleneğine Yansımaları	
Arş. Gör. Mustafa Aydın	155
Zemahşeri'nin Tefsirinde İsrâiloğulları ve Yahudilik	
Dr. Mustafa Kılıçaslan	158

Zemahşerî'nin el-Keşşâf Eserinde Mecâz Konusu Arş. Gör. Mustafa Özçelik	160
Mushaf İmlası Bağlamında Zemahşerî'nin Keşşâf'ı Dr. Mustafa Sağlam	162
el-Keşşâf Üzerine Yapılan Şerh, Hâşiye Çalışmaları ve Ahmed el-Karamânî'nin el-Keşşâf Hâşiyesi Dr. Mustafa Topcu	164
أسلوب الفنقلة بين الزمخشري وأبو حيان Doç. Dr. Mücahit Elhut	166
Mahmud Zamahşeri ve Maverunnehr Arap Dilbilimi Okulu Doç. Dr. Nasirova Malika Anvarovna	168
Ebü Hayyân'ın Zemahşeri Eleştirisine Karşı Eleştiri: Kınalızâde Ali Çelebî'nin <i>el-Muhâkemâtü'l- 'aliyye</i> Adlı Eseri Dr. Orazsahet Orazov	171
الزمخشري وتحليلاته اللغوية في سورة الفاتحة Dr. Refaa Yıldırım	174
Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşerî'nin Kıraatlara Yaklaşımı Prof. Dr. Ömer Aslan	175
Tenzihî Dil Bağlamında Keşşâf Tefsiri Prof. Dr. Ömer Faruk Yavuz	178
Zemahşerî'nin Nazzâm'ın Sarfe Teorisine Yaklaşımı Dr. Ömer Fidanboy	180
Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Erdemlilik ile İlgili Ayetlerin Farklı Kıraat Vecihlerindeki Anlamlar Doç. Dr. Ömer Özbek	182
Örgütlü Suçlar Bağlamında Zemahşerî'nin Fıkıhçılığı Prof. Dr. Sabri Erturhan	184
الزمخشري بين مولفاته في النحو Dr. Safa Sawsak	186

المستقصى في الأمثال دراسة وصفية تحليلية	
Dr. Salman Malla Yahi, Ahmed Şeyh Helal	188
الموازنة بين جهود الزمخشري حول الأمثال العربية وجهود الميداني في مجمع أمثال العرب	
Dr. Samir Omar Kamel Hassan Sayed	190
Arap Dili Belâgatı Açısından Keşşâf'ta Temsil Terimi	
Dr. Sedat Sağdıç	192
التأصيل الفقهي عند الإمام الزمخشري	
Dr. Shavish Murad	194
Zemahşeri'nin Nahve Ait "Müfred ve Müellef" Adlı Risalesinde Konu ve Yöntem	
Dr. Süleyman Cesur	196
Ayetlerarası Anlam Bütünlüğü Bağlamında Zemahşeri'nin Atıf veya İstînafiyeye Tercihî ve Bunun Anlama Etkisi	
Doç. Dr. Süleyman Pak	198
Mezhebî Bağlamda Zemahşeri'nin Tefsirinde Tahrif Edilen Ayetler	
Şahabettin Ertan Altunrende	201
Zemahşeri'nin Ahkâm Âyetleri Bağlamında Hanefî Mezhep Dışı Fikhî Tercihleri Hakkında Genel Bir İnceleme -el-Keşşâf Örneği-	
Dr. Şerif Gedik	203
Zemahşeri'nin Akılcılığına Bütüncül Yaklaşım	
Dr. Şeyma Altay	205
Socio-Political and Cultural Life during Zamakhshari's Lifetime	
Assoc. Prof. Tadjieva Feruza Jumabaevna	207
Zemahşeri Tefsirinde Talak ve İddet Ayetlerindeki Hükümlerin Fikhi Açıdan Yorumu	
Dr. Taha Yılmaz	208
Zemahşeri'nin el-Keşşaf İsimli Tefsiri Bağlamında Tur Suresinin Kıraat Açısından İncelenmesi	
Tahire Türkmen	210
Analysis of the Chapters of Makhmud Zamakhshari's Work "Rabî Al-Abror" and its Contents	
Dr. Turaev Laziz	212

مصادر الرّمخشريّ البلاغية في الكشاف

Turkiy Alali 213

Zemahşerînin Sünnet/Hadis Anlayışı (*el-Keşşâf* Eseri Üzeline)

Dr. Ufuk Dağlıoğlu 215

Zemahşerînin *el-Keşşâf* İsimli Eserinde Sürelerin Faziletine Dair Yer Alan Hadislerin Sıhhati Üzerine Bir İnceleme

Doç. Dr. Uğur Erman 217

Zemahşerînin Keşşâf'ta Ezdad Lafızlara Yaklaşımı

Arş. Gör. Ulviye Sevdâ Can 219

XV. Asır Timurlu/Karamanlı/Osmanlı Ulemasının Zemahşerî'ye Olan İlgisi:
Bir Ehl-i Sünnet Müdafii Şeyh Alî el-Bestâmi (Musannifek) Örneği

Dr. Ümit Karaver 221

Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşerînin Kur'ân Kıssalarının Tekrarına Yaklaşımı

Ünal Kılıçarslan 224

Zemahşerînin Keşşâf'ta Mübhemâtu'l-Kur'an'a Yaklaşımı

Dr. Yahya Arslan 226

Zemahşerînin Dilbilimsel Tefsir Bağlamda "Garibu'l-Kur'ân" Meselesine Bakışı

Doç. Dr. Yakup Bıyıkoğlu 228

Zemahşerînin *Ruûsü'l-Mesâil*inde Zikrettiği Fikhî Deliller Üzerine Bir İnceleme

Dr. Yasin Erden 231

مكانة الرّمخشري في علم البلاغة ودراساته

Dr. Yasser Ali Mohamed Ali 233

التحول النظمي في تفسير الكشاف. مقارنة أسلوبية

Yamine Raaş 235

أسس الاجتهاد الفقهي عند الرّمخشري في تفسير الكشاف

Dr. Yusuf Alhamoud 236

Zemahşerînin Ru'ûsü'l-Mesâ'il Adlı Eseri Bağlamında İhtilaf Anlayışı

Doç. Dr. Yusuf Balta 238

Zemahşeri'nin <i>el-Mufaşşal fi Şinâ 'at'l-î 'râb</i> Adlı Eserinin Literatürü Prof. Dr. Yusuf Doğan	240
Ahkâm Ayetlerinin Tefsiri Bağlamında Zemahşeri'nin Fikhî Görüşleri (Keşşâf Tefsiri Örneği) Dr. Yusuf Yurt	242
Kehf Suresindeki Hızır-Musa Kıssasının Keşşâf ve Rûhu'l-Beyân Tefsirlerindeki Birlikteliğinin Değerlendirilmesi Doç. Dr. Yüksel Göztepe	244
فلسفة اللغة وتوظيفها في التفسير: نظرة إجمالية في الكشاف Dr. Zakir Aras	246
Zemahşeri'nin Tefsirinde Rivayetlerin Boyutu Dr. Zekeriya Efe	248
Rivayet-Dirayet Bağlamında Zemahşeri'nin Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım Doç. Dr. Zeynel Abidin Aydın	250
Sıradışı Yaşamının, Zemahşeri'nin Tefsiri ve Görüşleri Üzerindeki Etkisine Örnekler Dr. Zeynep Ceran	253
Meal Çalışmalarına Katkısı Açısından Keşşâf Tefsirinin Önemi Prof. Dr. Zülfikar Durmuş	255

BÜTÜN YÖNLERİYLE ULUSLARARASI ZEMAHŞERÎ SEMPOZYUMU

İslam düşüncesi, özünü ve ilhamını Kur'an-ı Kerim ve onun davetçisi Hz. Peygamberden alan farklı düşünce sistemlerinin oluşturduğu muhteşem bir yapıdır. Bu yapıya dil bilimleri, tarih, tefsir, hadis, fıkıh, kelim ve felsefe gibi birçok disiplin katkı sunmuştur. Bu ilimler farklı yöntemlerle hareket etseler de bu düşünce geleneği içerisinde hakikati ve hakikatin en ideal formda ifadesi olan Kuran-ı Kerim'i daha iyi kavrama amacı taşımaktadır. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak bu amaca hizmet eden ve tefsir geleneğinin kudretli âlimlerinden biri olarak görülen Zemahşerî üzerine bir sempozyum yapma kararı aldık.

Yaşadığı dönemde İslam coğrafyasının önemli bilim ve kültür merkezlerini ziyaret eden; hatta Mekke'de Kâbe'ye komşu olmasından dolayı 'Cârullah' lakabıyla anılan, döneminin büyük âlimlerinden dersler alan Zemahşerî çok boyutlu bir âlim olmasına rağmen İslam dünyasında hak ettiği takdiri yeteri kadar görememiştir. Biz bu sempozyumda Zemahşerî'yi kıraat, tefsir, kelim, fıkıh ve felsefe gibi alanları da kapsayacak şekilde bütün yönleriyle ele almayı ve incelemeyi planlamaktayız.

Harizm'de doğan Zemahşerî, Ebûkubey's dağına çıkıp Araplar'a, "atalarımızın dilini gelin benden öğrenin" diyecek kadar Arap dili ve belagatine sahip bir âlimdir. Bu sebeple de 'Şeyhü'l Arabiyye' olarak isimlendirilmiştir. Dil ve dil etrafındaki tartışmalara bu kadar hâkim bir kişi olmasına rağmen modern dönemde yapılan dil, gramer ve dil felsefesi ekseninde yapılan tartışmalara neredeyse hiç konu edinilmemiştir.

Hadis, fıkıh ve kelim gibi ilimlere dair geniş bir müktesebata sahip olan ve felsefi tartışmalara giren Zemahşerî kendisinden sonra yazılan tefsirlerde mutlaka referans gösterilmiştir. Bu da şüphesiz onun tefsir ilmindeki otoritesini ve özgünlüğünü göstermektedir. Zemahşerî aynı zamanda İslam kelamının ilk rasyonalistleri kabul edilen Mutezile mez-

hebine mensuptur ve 'Hâtemül' Mu'tezile' olarak anılmıştır. Kelama dair eserler de kaleme almıştır. Gerek tefsirinde gerekse kelimine dair yazdığı eserlerde felsefi tartışmalara da yer vermiştir. Peki, onun yapmış olduğu dirayet tefsirinin, kelamî ve felsefî tartışmaların bugünkü anlamı nedir? Aklın egemen olduğu günümüz dünyasında Zemahşerî'yi nasıl anlamak ve yorumlamak gerekir?

Zemahşerî, Mutezilî bir düşünür olmasına rağmen Sünnî ve Şii alimler de onu yakından takip etmiştir. Tefsirindeki iddiaları ve kelamî yaklaşımlarının bir kısmı beğenilmiş ve benimsenmiş olmasına rağmen bir kısmı da sert eleştirilere tabi tutulmuştur. Bu takdir ve eleştirilerin değeri ve anlamı nedir?

Tüm bu sorular ve tartışmalar bağlamında İslam düşüncesinin yetiştirdiği bu âlimi bütün yönleriyle gün yüzüne çıkarmak, bahsi geçen konular etrafında Zemahşerî'yi hem günümüz araştırmacılarının gündemine almak hem de anlamak istiyoruz.

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ömer ASLAN (Başkan)

Prof. Dr. Ali AKSU

Prof. Dr. Sabri ERTURHAN

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Prof. Dr. Hasan ÖZALP

Prof. Dr. Yusuf DOĞAN

Prof. Dr. Ömer Faruk YAVUZ

Prof. Dr. Sami ŞAHİN

Prof. Dr. Ali YILMAZ

Doç. Dr. Yüksel GÖZTEPE

Doç. Dr. Ahmet ÇELİK

Doç. Dr. Fatih Ramazan SÜER

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah PAKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ARSLAN

Sempozyum Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Abdullah Kahraman, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Abdulrahman K. Muttaleb al-Jumaili, İmam-ı Azam Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülcelil Bilgin, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ahmad Hidayat Buang, Malaya (um) Üniversitesi, Malezya
Prof. Dr. Ahmet Bostancı, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ali Akpınar, Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ali Aksu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ali Avcu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Ali Bulut, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ali İhsan Pala, Erzurum Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ali Yılmaz, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Atef İsmail Ahmed İbrahim, Elazığ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Cafer Karadaş, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Cemal Ağırman, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Galip Yavuz, 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. H. Yunus Apaydın, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Halil Aldemir, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hasan Keskin, Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hasan Özalp, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hazem Said Mohamed Montasır, Mısır, Ezher Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İbrahim Yılmaz, Erzurum Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İlyas Karanlı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İsmail Çalışkan, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İsmail Güler, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Kadir Özköse, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Kayseri Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet Ali Şimşek, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet Dağ, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet Evkuran, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Metin Bozkuş, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Metin Özdemir, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Mohamed El Tahir El Mesawi, Uluslararası İslam Üniversitesi (IIUM), Malezya
Prof. Dr. Muammer Erbaş, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Muhammed Tasa, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Musa Alp, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Mustapha El Ghachi, Fas, Titvan Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Necdet Çağıl, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Nevzat Y. Aşkoğlu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ömer Aslan, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ömer Faruk Yavuz, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Raafat R. Mikati, Tripoli Üniversitesi, Lübnan
Prof. Dr. Ramazan Altıntaş, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Recep Ardoğan, Kahramanmaraş Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Sabri Erturhan, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Saffet Köse, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Saim Kayadibi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Sami Şahin, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Sinan Öge, Erzurum Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Şahin Güven, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Şehmus Demir, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Talip Özdeş, Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ünal Kılıç, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Yakup Civelek, Hacıbayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Yusuf Doğan, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Zekeriya Pak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Zülfikar Durmuş, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Ahmet Çelik, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Aqil Şirinov, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
Doç. Dr. Bakit Murzarayimov, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Bilal Deliser, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Elnure Azizova, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
Doç. Dr. Harun Çağlayan, Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Mehmet Altuntaş, Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Mehmet Taha Boyalick, 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Mirniyaz Mürselov, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
Doç. Dr. Murat Akın, Bülent Ecevit Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Murat Kaya, Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Mübariz Camalov, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
Doç. Dr. Siraceddin Hacı, Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası
Doç. Dr. Vefa İbrahim Azerbaycan Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr. Zaylabidin Acimamatov, Oş Devlet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Fatih Topaloğlu, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Pakoğlu, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Ahmed el-Farrek, Fas, Abdülmelik Es-Sa'dî Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Saeed Alwan, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Ala Mohamed Rafat Al-Sayyid Kahire Üniversitesi Darü'l-Ulum Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Arslan, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Kövser Tağıyev, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
Dr. Mohammad Manzoor Malik, Assumption Üniversitesi, Tayland
Dr. Öğr. Üyesi Osman Nuri Demir, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Samir Seyyid, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Ceran, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Sujat Zubaidi, Darussalam Gontor Üniversitesi (unıda), Endonezya

Sempozyum Onur Kurulu

Prof. Dr. Alim Yıldız, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ünal Kılıç, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Sempozyum Sekreteryası

Arş. Gör. Ömer Faruk Özbek

Arş. Gör. Abdullah Taşkır

Arş. Gör. Sema Perk

Arş. Gör. Büşra Nur Tutuk

İletişim Adresleri

Yazışma Adresi : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
58140 Sivas/Türkiye

İnternet Sitesi : <https://zemahseri.cumhuriyet.edu.tr/index.php>

e-posta : zemahserisempozyumu@gmail.com

SEMPOZYUM PROGRAMI / SYMPOSIUM PROGRAM

09.00 – 09.30 Açılış (Protokol Konuşmaları)

09.30 – 10.00 Açılış Dersi (Prof. Dr. Ali Akpınar)

1. Oturum (26 Ekim 2023 Perşembe 10.30-11.45)

Abdulahabi Gazi Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdullah Kahraman

- 1- Prof. Dr. Kâşif Hamdi Okur - Hz. İbrahim Bıçağı Sürdü mü? Sâffât (100-110) Ayetler Bağlamında Zemaşşerî Merkezli Bir İnceleme
- 2- Prof. Dr. Sabri Erturhan - Örgütlü Suçlar Bağlamında Zemaşşerî'nin Fıkıhçılığı
- 3- Doç. Dr. Menderes Gürkan - Zemaşşerî'nin Ruûsü'l-Mesâil Adlı Eserinin Nicelik, Nitelik ve Hanefi Hilaf Literatürü İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme
- 4- Dr. Hüseyin Halil - Keşşâf'ta Analoji ve Metafor Yoluyla Tefsir

Kadı Burhanettin Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ramazan Altuntaş

- 1- Prof. Dr. Emine Öğük - Zemaşşerî'de İman ve Güzellik Arasındaki İlişkinin Mahiyeti
- 2- Dr. Ahmet Acarlıoğlu - Ahzâb Süresi'nden Hareketle Zemaşşerî'nin Siyer İlmine Katkıları
- 3- Dr. Ümit Karaver - Xv. Asır Timurlu/Karamanlı/Osmanlı Ulemasının Zemaşşerî'ye Olan İlgisi: Bir Ehl-i Sünnet Müdafî Şeyh Alî El-Bestâmî (Musannifek) Örneği
- 4- Arş. Gör. Mustafa Aydın - Zemaşşerî'nin el-Keşşâf Mukaddimesinde Değişiklik Yaptığı İddiasının el-Keşşâf Şerh-Hâşiye Geleneğine Yansımaları

Ergun Göze Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Ali Şimşek

- 1- Prof. Dr. Âdem Yerinde - Zemaşşerî'nin Belagat İlmine Katkısı: Müşâkele Sanatı Örneğinde
- 2- Prof. Dr. Yusuf Doğan - Zemaşşerî'nin el-Mufassal fî sinâ'at'l-i'râb Adlı Eserinin Literatürü
- 3- Doç. Dr. Mücahit Elhut - أسلوب الفنقلة بين الزمخشري وأبو حيان

Vehbi Cem Aşkun Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Cemal Ağırman

- 1- Dr. Cengiz Güneş - Hazif Üslûbuna Yaptığı Takdirleri Açısından Keşşâf'ın Özgünlüğünün Değerlendirilmesi
- 2- Dr. Yusuf Yurt - Ahkâm Ayetlerinin Tefsiri Bağlamında Zemahşerînin Fikhî Görüşleri (Keşşâf Tefsiri Örneği)
- 3- Arş. Gör. Ulviye Sevde Can - Zemahşerînin Keşşâf'ta Ezdâd Lafızlara Yaklaşımı

İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Galip Yavuz

- 1- Dr. Süleyman Cesur - Zemahşerînin Nahve Ait "Müfred ve Müellef" Adlı Risalesinde Konu ve Yöntem
- 2- Dr. Safaa Sawsak - الزمخشري بين مؤلفاته في النحو
- 3- Arş. Gör. Mustafa Özçelik - Zemahşerînin el-Keşşâf Eserinde Mecâz Konusu

2. Oturum (26 Ekim 2023 Perşembe 14.00-15.15)

Abdulahabi Gazi Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Halis Demir

- 1- Doç. Dr. Gencal Şenyayla - Zemahşerînin Yetiştirdiği Siyasi, Sosyal ve Kültürel Çevre
- 2- Dr. Hüseyin Avcı - Şair Olarak Zemahşerî ve Divanı
- 3- Dr. Seyid Muhammed Taki Huseyni - Zemahşerîden İcazetnameler ile Zemahşerînin Öğrencileri ve Eserlerinin Ravileri

Kadı Burhanettin Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zekeriya Pak

- 1- Prof. Dr. İsmail Çalışkan - Dirayetin Tefsirde Görünümleri ve el Keşşaf'taki Uygulamaları
- 2- Doç. Dr. Zeynel Abidin Aydın - Rivayet-Dirayet Bağlamında Zemahşerînin Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım
- 3- Doç. Dr. Yakup Bıyıkçoğlu - Zemahşerînin Dilbilimsel Tefsir Bağlamında "Garibu'l-Kur'ân" Meselesine Bakışı
- 4- Arş. Gör. Ahmet Şehit Tuna - Bir Eleştiri ve Bir Savunma Arasında el-Keşşâf'ın Şerhler Üzerinden Okunması

Ergun Göze Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kâşif Hamdi Okur

- 1- Prof. Dr. Galip Yavuz - Nazım Teorisi ve Zemahşerînin Tefsirindeki Yansımaları
- 2- Dr. Orazsahet Orazov - Ebû Hayyân'ın Zemahşerî Eleştirisine Karşı Eleştiri: Kınalızâde Ali Çelebi'nin el-Muhâkemâtü'l-'aliyye Adlı Eseri

- 3- Dr. Salman Malla Yahi & Ahmed Şeyh Helal - المستقصى في الأمثال دراسة وصفية تحليلية -
- 4- Dr. Sedat Sağıdıç - Arap Dili Belâgatı Açısından Keşşâf'ta Temsil Terimi.

Vehbi Cem Aşkun Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sami Şahin

- 1- Doç. Dr. Hüseyin Okur - Zemaşşerînin Mehzebi Gizlemeye Dair Beyitlerinin Üzerine Bazı Mülâhazalar
- 2- Dr. Ufuk Dağlıoğlu - Zemaşşerînin Sünnet/Hadis Anlayışı (el-Keşşâf Eseri Özelinde)
- 3- Dr. İsa Onay - Zemaşşerînin el-Fâik fi Garîbi'l-Hadîs Adlı Eserindeki Metodu

İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer Faruk Yavuz

- 1- Prof. Dr. Ömer Aslan - Keşşâf Tefsîri Bağlamında Zemaşşerînin Kiraatlere Yaklaşımı
- 2- Doç. Dr. Ömer Özbek - Zemaşşerîde Erdemli Davranışlar ile İlgili Ayetlerin Farklı Kiraat Vecihlerinde Saklı Anlamlar
- 3- YL Öğrencisi Tahire Türkmen - Zemaşşerînin el-Keşşâf İsimli Tefsîri Bağlamında Tur Sûresinin Kiraat Açısından İncelenmesi

3. Oturum (26 Ekim 2023 Perşembe 15.30-16.45)

Abdulvahabi Gazi Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Akpınar

- 1- Dr. Taha Yılmaz - Zemaşşerî Tefsîrinde Talak ve İddet Ayetlerindeki Hükümlerin Fikhî Açıdan Yorumu
- 2- Dr. Mehmet Karlı - Zemaşşerî Tefsîrinde Nazım Teorisi Tatbiki (Hac Sûresi Örneğinde)
- 3- Arş. Gör. Asım Kaya - Çağdaş Din Felsefesi Açısından Zemaşşerîde Din Dili ve Tenzihî Tanrı Tasavvuru

Kadı Burhanettin Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmail Çalışkan

- 1- Prof. Dr. Hasan Özalp - Zemaşşerî Düşüncesinde Akıl ve Vahiy İlişkisi
- 2- Prof. Dr. Bellil Abdelkarim - إبستمولوجية المعتزلة؛ الإمام الزمخشري نموذجاً -
- 3- Dr. Abdullah Pakoğlu - Din-Akıl İlişkisi Bağlamında Zemaşşerîde Din Dili Problemine Dair Bir Değerlendirme

Ergun Göze Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sabri Erturhan

- 1- Prof. Dr. Abdullah Kahraman - Hanefî Fakihi Olarak Cârullâh ez-Zemaşşerî ve Bazı Fikhî Tercihleri

- 2- Doç. Dr. Âdem Çiftci - Hanefî-Mu'tezilî Etkileşimi-Zemahşerî Örneği
- 3- Doç. Dr. Ahmet Ekşi - Zemahşerî'nin Namazın Beş Vakit Olduğuna Dair İstidlalleri

Vehbi Cem Aşkun Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ünal Kılıç

- 1- Doç. Dr. Yüksel Göztepe - Kehf Suresindeki Hızır-Musa Kıssasının Keşşâf ve Rûhu'l-Beyân Tefsirlerindeki Birlikteliğinin Değerlendirilmesi
- 2- Doç. Dr. Tadjieva Feruza Jumabaevna - Socio-political and cultural life during Zamakhshari's lifetime
- 3- Dr. Mohamadou Aboubacar Maiga - Cârullâh ez-Zemahşerî'nin Divânında Zühd ve Tasavvuf Şiiri Üzerine Bir İnceleme

İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hasan Keskin

- 1- Prof. Dr. Ömer Faruk Yavuz - Tenzihî Dil Bağlamında Keşşaf Tefsiri
- 2- Dr. Faima Israfilova - Zemahşeri Perspektifinden Müteşâbih'in Tevîli
- 3- Dr. Zeynep Ceran - Sıradışı Yaşamının Zemahşerî'nin Tefsiri ve Görüşleri Üzerindeki Et-kisine Örnekler

1. Oturum (29 Ekim 2023 Cuma 8.30 – 10.00)

1. Salon

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer Aslan

- 1- Doç. Dr. Harun Çağlayan - Zemahşerî ve Güncel Değer Açısından Akılcılığının Sınırları
- 2- Dr. Akif Yıldırım - Zemahşerî'nin Kur'ân Müdâfaası
- 3- Dr. Mehmet Maşuk Acar - Zemahşerî'nin Sahih Kiraatlara Yönelik Eleştirilerinin Analizi (el-Keşşâf Örneği)
- 4- Dr. Mustafa Sağlam - Mushaf İmlası Bağlamında Zemahşerî'nin Keşşâf'ı
- 5- Dr. İmran Çelik - Zemahşerî'nin Mu'tezilî Görüşlerine Mesnet Bazı Âyetlerdeki Kiraat Farklılıklarını Yorumlaması Üzerine Bir Değerlendirme

2. Salon

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yusuf Doğan

- 1- Doç. Dr. Nasirova Malika Anvarovna - Mahmud Zamahşeri ve Maverunnehr Arap Dilbilimi Okulu
- 2- Dr. Refaa Yıldırım - الزمخشري وتحليلاته اللغوية في سورة الفاتحة
- 3- D. Öğrencisi Turkiy Alali - مصادرُ الرَّمْخُسْرِيِّ البَلَاغِيَّةِ في الكِتَابِ
- 4- D. Öğrencisi Khadidja Reguieg - الجهود اللغوية لدى الزمخشري في كتابه المفصل في صنعة الإعراب مقارنة لسانية حديثة

- 5- Y.L. Öğr. Asqarova Saidakhon - تصنيف المصادر في كتاب محمود الزمخشري المفصل في صنعة اعراب

3. Salon

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ahmet Çelik

- 1- Doç. Dr. Aydın Kudat & Dr. Tarık Abdulkadir Huseyin - ملامح من علاقة أبي حيان الأندلسي بجار الله الزمخشري
- 2- Dr. Mehdi Cengiz - Belâğat Kuralları ile Mezhepsel Kabuller Arasında Âyet Yorumu: Zemahşeri'nin el-Keşşâf'ı Örneği
- 3- Dr. Samir Omar Kamel Hassan Sayed - الموازنة بين جهود الزمخشري حول الأمثال العربية وجهود الميداني في مجمع أمثال العرب
- 4- Dr. Hafeel Alyounes - جدلية الأنساق في شعر الزمخشري دراسة في الثنائيات الضدية -
- 5- Arş. Gör. Aziz Ençakar - Zemahşeri'nin el-Mufassal fi san'at'l-irâb'ının Kırâat İcazetleri

2. Oturum (10:15 - 11:45)

1. Salon

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mustafa Mücahit

- 1- Dr. Abdelouahid Bouchdak - نظرات زمخشري في كلمات قرآنية -
- 2- Dr. Muhammed Nur Yusuf - كتاب المفصل للزمخشري وشروح شواهد شرح أبيات المفصل للخوارزمي نموذجًا
- 3- Yamine Raas - التحول النظمي في تفسير الكشاف مقارنة أسلوبية -
- 4- Dr. İbrahim Sağlam - Hadis ve Kültür Bağlamında Zemahşeri'nin Rebî'u'l-ibrâr Adlı Eserinde Ortaya Konan Yaşam Felsefesi
- 5- Dr. Yasser Ali Mohamed Ali - مكانة الزمخشري في علم البلاغة ودراساته -

2. Salon

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Yüksel Göztepe

- 1- Doç. Dr. Ahmet Özdemir - Zemahşeri'nin Keşşâf'ında Mucize ve Kerametlere Yaklaşımı
- 2- Doç. Dr. Enver Bayram - Zemahşeri'nin Muhkem ve Müteşâbihe Yaklaşımı (Keşşaf Bağlamında)
- 3- Doç. Dr. Süleyman Pak - Ayetlerarası Anlam Bütünlüğü Bağlamında Zemahşeri'nin Atıf veya İstînafıyye Tercihi ve Bunun Anlama Etkisi
- 4- Dr. Zekeriya Efe - Zemahşeri'nin Tefsirinde Rivayetlerin Boyutu
- 5- Dr. Ahmed Nureddin Kattan - علة الحمل على المعنى لدى الزمخشري ودورها في تأويلاته -

3. Salon

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hasan Özalp

- 1- Prof. Dr. Zülfikar Durmuş - Meal Çalışmalarına Katkısı Açısından Keşşâf Tefsirinin Önemi

- 2- Doç. Dr. Muhammed Coşkun - Çağdaşları ile Mukayese Ekseninde el-Keşşâf'ın Özgünlüğü Üzerine Eleştirel Bir İnceleme
- 3- Dr. Zakir Aras - فلسفة اللغة وتوظيفها في التفسير: نظرة إجمالية في الكشف
- 4- Dr. Oğuzhan Şemseddin Yağmur - Zemahşerî'nin "Muhabbetullah" Anlayışı ve Sofyalı Bali Efendinin Eleştirisi
- 5- Ünal Kılıçarslan - Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşerî'nin Kur'ân Kıssalarının Tekrarına Yaklaşımı

3. Oturum (14:00 – 15:00)

1. Salon

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Bilal Deliser

- 1- Dr. Mustafa Topcu - el-Keşşâf Üzerine Yapılan Şerh, Hâşiye Çalışmaları ve Ahmed el-Karamânî'nin el-Keşşâf Hâşiyesi
- 2- Dr. Havva Özata - Dilbilimsel Tefsir Literatüründe Keşşâf
- 3- Dr. Mustafa Kılıçarslan - Zemahşerî'nin Tefsirinde İsrâiloğulları ve Yahudilik
- 4- Dr. Fatma Pehlivan Yalnız - Zemahşerî Tefsiri'nin Kadı Abdulcebbar Tefsiri'nden Farklılaşması ve Bunun Nedenleri Üzerine Bir İnceleme -Yed ve 'Ayn ile İlgili Bazı Ayetler Üzerinde-
- 5- Dr. Öğrencisi Şahabettin Ertan Altunrende - Mezhebi Bağlamında Zemahşerî'nin Tefsirinde Tahrif Edilen Ayetler

2. Salon

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Metin Bozkuş

- 1- Doç. Dr. Murat Akın - Zemahşerî'nin Âhîret İnancını Temellendirmesi
- 2- Dr. Ömer Fidanboy - Zemahşerî'nin Nazzâm'ın Sarfe Teorisine Yaklaşımı
- 3- Dr. Mikail İpek - Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Nüzûl-i İsâ Meselesi
- 4- Dr. Fikrullah Çakmak - Zemahşerî'nin Kelami Görüşlerinin Şiirine Yansımaları
- 5- Dr. Şeyma Altay - Zemahşerî'nin Akılcılığına Bütüncül Yaklaşım

3. Salon

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Adem Çiftci

- 1- Doç. Dr. İhsan Akay - Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ında Emir-Nehiy Sîgaları Bağlamında Belâgat-Fıkıh İlişkisi
- 2- Dr. Yusuf Alhamoud - أسس الاجتهاد الفقهي عند الزمخشري في تفسير الكشاف
- 3- Dr. Abdulbari Aziz Othman - المنهج الفقهي للزمخشري في كتابه رؤوس المسائل
- 4- Dr. Shavish Murad - التاصيل الفقهي عند الإمام الزمخشري
- 5- Dr. Yasin Erden - Zemahşerî'nin Ruûsü'l-mesâil'inde Zikrettiği Fikhî Deliller Üzerine Bir İnceleme

4. Oturum (15:15-16:30)

1. Salon

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Rıza Bakış

- 1- Doç. Dr. Uğur Erman - Zemahşerî'nin el-Keşşâf İsimli Eserinde Sürelerin Faziletine Dair Yer Alan Hadislerin Sıhhati Üzerine Bir İnceleme
- 2- Dr. Kazim Yusufoglu - Zemahşerî'nin Fıkıh Usûlüne Yaklaşımı
- 3- Doç. Dr. Yusuf Balta - Zemahşerî'nin Ru'ûsü'l-mesâ'îl Adlı Eseri Bağlamında İhtilaf Anlayışı
- 4- Dr. Şerif Gedik - Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetler Bağlamında Hanefî Mezhep Dışı Fikhî Tercihleri Hakkında Genel Bir İnceleme -el-Keşşâf Örneği-
- 5- Dr. Hüseyin Zamur - Zemahşerî'nin Tefsirinde Şiir ile İstişhad Yöntemi

2. Salon

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Arslan

- 1- Doç. Dr. İlyas Yıldırım - Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Tefsirinde Hanefî Mezhebinin Et-kisi
- 2- Dr. Aslan Çıtır - Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Yorum Zenginliğine Katkısının Zemahşerî'nin Perspektifinden İncelenmesi
- 3- Doç. Dr. Kadir Taşpınar - Zemahşerî'nin Sahih Kıraat Eleştirisinde Arka Plan: Zeccâc Et-kisi
- 4- Dr. Yahya Arslan - Zemahşerî'nin Keşşâf'ta Mübhemâtu'l-Kur'an'a Yaklaşımı
- 5- Y.L. Öğrencisi Hüseyin Öztürk - Hucurât Sûresindeki Kıraat Farklılıkları (Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı Özelinde)

3. Salon

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Talip Özdeş

- 1- Dr. Hüseyin Arslan - Keşşâf Tefsiri Çerçevesinde Zemahşerî'nin Kinâye Anlayışı
- 2- Dr. Cumali Baylu - Zemahşerî'nin Dil Felsefesinde Nahiv İletleri
- 3- Dr. Muhammed Emin Görgün - Zemahşerî'nin Reb'û'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahbâr Adlı Eserinin Belagat Sanatları Açısından Tahlili
- 4- Dr. Turaev Laziz - Analysis of the Chapters Of Makhmud Zamakhshari's Work "Rabî Al-Abror" and Its Contents
- 5- Doç. Dr. Ahmet Karadağ - Zemahşerî'nin Tefsirinde Edatların Anlamlarına Dair Tahliller ve Tercihler (Bakara Sûresi Örneği)
- 6- Dr. Ahmed el-Farrek- Dr. Yunus el-Hamlişî - أصول الاستدلال النحوي عند الزمخشري طَيَّ نسق - الاعتزال: شروطه وخصائصه (بحث في الفلسفة المنطقية للنحو)

BİLDİRİ ÖZETLERİ

ABSTRACTS

Özetler tebliğcilerin ilk adına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Abstracts are listed alphabetical order by first names of the participants.

نظرات زمخشريّة في كلمات قرآنيّة

Dr. Abdelouahid Bouchdak¹

لقد أدرك الزمخشري أن المفسر للقرآن الكريم ينبغي أن يغوص وراء الكلمات، ويبيّن أسرار التركيب في التعبير القرآني، وأن تتصب العناية فيه على بيان أسرار التعبير من الناحية الفنيّة كالترديد والتأخير والذكر والحذف واختيار لفظة على أخرى وما إلى ذلك مما يتعلق بأحوال التعبير.

لذلك ظل يشترط أن يكون المفسر الناظر في القرآن الكريم بلاغيا مرهف الحس، دقيق الشعور، أخذًا بطبيعته الأدبية إلى ما وراء ظاهر النصوص، مدركًا لما توحى به الأساليب من المعاني على متن ألفاظها وبذلك يكون قادرًا أننذ على تأويل المشتبهات من كلام الله، وتبين ما جاء منه على سبيل التمثيل وتوضيح المراد من هذه الصور ودراستها متجاوزًا إيها ليصل لمرادها ومدلولاتها.

قال الله تعالى: {ألم نلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين}. حاول الزمخشري الربط بين تأليف الكلام وتعليل روعته البلاغية، ملاحظًا أن معنى (ذلك الكتاب) أنه "هو الكتاب الكامل" مدخلًا هكذا ضمير الفصل بين المبتدأ والخبر ليبدل على أن التركيب يفيد الحصر، وواصفا الكتاب بالكامل ليبدل على أن التركيب يفيد الحصر وواصفا الكتاب بالكامل ليبدل على أن اللام فيه للجنس وأن المقصود من حصر الجنس للكمال، يقول الزمخشري: «كأن ما عداه من الكتب في مقابلته ناقص وأنه الذي يستأهل أن يسمى كتابًا كما تقول: هو الرجل أي الكامل في الرجولية الجامع لما يكون في الرجال من مرضيات الخصال».

لقد نظر الزمخشري إلى هذه الآية انطلاقًا من حرف الجر "على" وما يفيد من العلو والسمو والرفعة. وله مع هذا الحرف وقفة أخرى في قوله تعالى: {وإنا أو إياكم لعلى هدى أو في ضلال مبين}...

Zamakhshari's Views on Qur'anic Words

Al-Zamakhshari realized that the interpreter of the Holy Qur'an must delve behind the words and explain the secrets of composition in Quranic expression, and that care should be focused on explaining the secrets of expression from a technical standpoint, such as introduction, delay, mention, deletion, choosing one word over another, and so on, which are related to the conditions of expression.

Therefore, it remains a requirement that the interpreter looking at the Holy Qur'an be a rhetorician with a sensitive sense, precise feeling, taking his literary nature beyond the apparent meaning of the texts, and being aware of the meanings that the methods suggest in the text of their

¹ Fas Abdülmelik Saadi Üniversitesi Edebiyat ve İslâmî İlimler Fakültesi,
a.bouchdak@uae.ac.ma ORCID: 0009-0003-3021-3373

words. Thus, he will then be able to interpret the doubtful matters from the word of God, and clarify what has come. By way of representation, clarifying the meaning of these images, and studying them, going beyond them to reach their meaning and meanings.

God Almighty said: **“This is the Book in which there is no doubt, a guidance for the righteous.”** Al-Zamakhshari tried to link the composition of the speech with the explanation of its rhetorical splendor, noting that the meaning of (that book) is that “it is the complete book,” inserting thus the pronoun separating the subject from the predicate to indicate that the composition serves as a summary, and describing the entire book to indicate that the composition serves as a summary, and describing the entire book to indicate However, the lam in it is for gender and that the purpose of restricting gender is for perfection. Al-Zamakhshari says: “It is as if the other books corresponding to it are incomplete and that what deserves to be called a book, as you say: is the man, that is, complete in masculinity and comprehensive of the pleasing qualities that are present in men.”

Al-Zamakhshari looked at this verse based on the preposition “on” and the elevation, sublimity, and exaltation it denotes. And with this letter there is another pause in the Almighty’s saying: **“And indeed we or you are upon guidance or in clear error.”...**

المنهج الفقهي للزمخشري في كتابه رؤوس المسائل

Dr. Abdulbari Aziz Othman²

الزمخشري الملقبُ بـ (جار الله) هو محمد بن عمر ، أديب ولغوي ومفسر ، عاش في نهايات القرن الخامس الهجري وبدايات القرن السادس الهجري في ظل الدولة العباسية . برع الزمخشري في العديد من العلوم فكان إماما في اللغة والأدب والنحو ، وعلماً في التفسير ، كما أنه خاض ميادين علمية أخرى كأصول الفقه والفقه و الفلسفة وغيرها . كان الزمخشري حنفي المذهب كأهل بلاده خوارزم ، بيد أنه لم يكن متعصبا لمذهبه الفقهي بل كان "سامحا مع مخالفيه فكان يأتي بأراء الحنفيه والمذاهب الأخرى، بل أحيانا كان يرجح آراء المذاهب الأخرى على مذهبه الحنفي . ترك الزمخشري تراثا علميا كبيرا في العلوم المختلفة في التفسير واللغة والأدب والفقه . ومن مؤلفاته كتابه المُسمى " رؤوس المسائل " وهو كتاب فقهي مختصر وموجز تطرق فيه إلى المسائل الخلافية بين أهم مذهبين فقهيين وهما مذهب الإمام أبي حنيفة النعمان والإمام محمد بن إدريس الشافعي رحمهما الله تعالى . يعتمد منهج الإمام الزمخشري في كتابه هذا على أساليب عديدة : فهو يورد المسائل الفقهية أحيانا بصيغة السؤال ، وتارة أخرى يبدأ المسألة بأسلوب خبري مع عرض الأدلة لكل مذهب دون جدل أو مناقشة مع أساليب أخرى .

ففي بحثنا هذا سنتطرق إلى نبذة عن حياة الزمخشري وتراثه العلمي ومنهجه في كتابه الفقهي " رؤوس المسائل " والأساليب التي اتبعها في مؤلفه مع ذكر الأمثلة الفقهية على ذلك.

The Fiqhi Curriculum Of Zamakhshari in His Own Book "The Heads of Issues"

Zamakhshari, nicknamed (God's neighbor), is Muhammad ibn Umar, a writer, linguist and interpreter, who lived at the end of the fifth hijri century and the beginning of the sixth hijri century under the Abbasid state. Zamakhshari excelled in many sciences, he was an imam in Language, Literature, grammar, and a scholar of interpretation, and he also fought in other scientific fields such as the origins of jurisprudence, jurisprudence itself, philosophy, and others. Zamakhshari was a Hanafi, like his native Khwarazm, but he was not fanatical about his fiqhi doctrine, but he was tolerant of his dissenters, so he came up with the views of Hanafi and other doctrines, and sometimes he even preferred the views of other doctrines over his Hanafi doctrine. Zamakhshari left a sci-

² Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. azizozman2015@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1372-2961

entific legacy in various sciences in Tafsir, language, literature and jurisprudence. One of his books is called "the heads of issues", which is a short and concise Fiqh book in which he touched upon the controversial issues between the two most important Fiqh doctrines, namely the doctrine of Imam Abu Hanifa al-Numan and Imam Muhammad ibn Idris al-Shafi'i, may Allah have mercy on them. The approach of Imam zamakhshari in this book is based on many methods: sometimes he presents Fiqh issues in the form of a question, and at other times he begins the issue with his methods and expertise, presenting the evidence for each doctrine without controversy or discussion with other methods. In this Summary, we will discuss a brief about Zamakhshari's life, his scientific legacy and his methodology in his Fiqh book "the heads of issues" and the methods he followed in his authorship, mentioning Fiqh examples of this.

Hanefi Fakihî Olarak Carullah Ez-Zemahşeri ve Bazı Fikhî Tercihleri

Prof. Dr. Abdullah Kahraman³

Uzun yıllar içerisinde yazmış olduğu ve kolay kolay aşılamayan el-Keşşaf adlı tefsiriyle Arap dili ve belağatının zirve ismi olduğunu ortaya koyan ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), hem Doğu'da hem Batı'da özellikle tefsir alanında meşhur olmuş bir âlimdir. Öyle ki, Zemahşeri deyince akla hemen onun bu tefsiri gelmektedir. Ancak onun müfessir ve dilci kişiliğinin yanında kelimacı ve özellikle bir de fakihlik yönü bulunmaktadır. Şu ana kadar onun fakihlik tarafı arka planda kalmış ve onun bu özelliğini inceleyen çok az çalışma yapılmıştır. Halbuki o, tefsirinde ahkâm ayetleri bağlamında fikhî yaklaşımlarını ve tercihlerini zaman zaman ortaya koymakla birlikte aynı zamanda Hanefi ve Şafii'lerin fıkıh alanındaki bütün görüşlerini mukayeseli ve müdellel bir şekilde ele alan Ruûsu'l-mesâil adıyla bir de kapsamlı bir fıkıh kitabı miras bırakmıştır. Onun bu eseri aynı zamanda hilaf ilminin en güzel örneklerinden biridir. Zemahşeri, itikatta Mutezili ve fıkıhta Hanefi olan alimlerin de en meşhur ve tipik örneklerinden birinin oluşturmaktadır. Mutezili bir âlim olan Zemahşerî, dirayet tefsiri alanında en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilen "Keşşâf Tefsîri"nde inançla ilgili ayetleri, mensup olduğu itikadî ekolün prensiplerine göre yorumlarken, ahkâma dair ayetleri ise mezhebine kayıtsız şartsız teslim olma tavrı göstermeden ve daha müsamahakâr bir şekilde daha çok Arapça kaidelerinin yardımıyla detaylı fikhî olarak izah etme yoluna gitmiş ve tercihler yapmıştır. Zemahşeri, ilgili ayetteki hükümleri ele alırken sadece mensubu olduğu Hanefi mezhebinin görüşünü zikretmekle yetinmeyip aynı zamanda diğer mezhep imamlarının görüşlerine de yer verir. Aynı zamanda gerek mezhep imamları, gerekse sahabe, tâbiîn ya da tebe-i tabiûn âlimlerinin görüşlerine başvurarak rivayet metodunu kullanır. Bununla birlikte biz-

³³ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku. a.kahraman69@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9701-4000

zat kendisi de zaman zaman hüküm istinbatında bulunur ve şahsî izahlarını ve tercihlerini "...eğer dersin-derim ki" ifadelerini kullanmak suretiyle ortaya koyar. Bu tarz tercihlerini lügat, sarf, nahiv ve belâğat gibi Arap dili unsurlarına ya da Câhiliye şiirlerine dayandırdığı dirayet metodunu kullanarak ifade eder.

Mutezili olması fakihliğini ve Hanefî fikhındaki yerini gölgede bıraksa ve onun Keşşâf adlı muazzam tefsiri, kısmen itizâlî görüşler içermesi nedeniyle özellikle sünnî kesim tarafından itirazlara konu edilse de, fikhî açıklamaları, Razî, Beydâvî, Neseî, Ebu's-Suûd ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi kendisinden sonra gelen birçok müfessir'in eserlerine kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada Zemahşerî'nin kısa biyografisi yanında özellikle Hanefî fahiki oluşu, mezhepteki yeri, mezhep görüşlerine karşı tutumu ve fikhî yaklaşımındaki tercihleri konusunda bazı örnekler sunmaya gayret edilecektir.

Carullah Az-Zemahshari As A Hanefi Jurisdiction And Some Of His Preferences On Fiqh

Al-Zamakhshari (d. 538/1144), who proved to be the pinnacle of Arabic language and eloquence with his tafsir al-Kashshaf, is a scholar who became famous both in the East and the West, especially in the field of tafsir. So much so that when one thinks of al-Zamakhshari, one immediately thinks of his commentary Kashshaf. However, in addition to his personality as a commentator and linguist, he was also a theologian and a jurist, although he was not emphasised much. However, until now, Zamakhshari's jurisprudence has remained in the background and very few studies have analysed this aspect of Zamakhshari. However, in his tafsir, he occasionally reveals his jurisprudential approaches and preferences in the context of ahkâm verses, and at the same time, he presents a comparative and analytical study of the basic views of Hanafis and Shafis in the field of jurisprudence called Ruûsu'l-masâ'il. He bequeathed a comprehensive book of jurisprudence. This work of his is also one of the beautiful examples of hilaf discipline.

Zamakhshari is one of the most famous and typical examples of the scholars who were Mutazilite in belief and Hanafi in fiqh. While Zamakhshari, a Mutazilite scholar, interprets the verses related to belief

according to the principles of the theological school he belonged to in his "Tafsir al-Kashshāf", which is accepted as one of the best examples in the field of direct exegesis, he interpreted the verses in a more permissive manner without showing an attitude of unconditional submission to his sect. While interpreting these verses, he mostly handled them with the help of the Arabic language principles, tried to explain them in jurisprudence and made preferences. While dealing with the provisions in the relevant verse, Zamakhshari not only mentioned the opinion of the Hanafi sect to which he belonged, but also included the opinions of the imams of other sects. At the same time, he uses the method of narration by referring to the opinions of the imams of the sect, the sahaba, tabiūn or taba-i t̄abiūn scholars. In addition to this, he himself occasionally deduces judgements and reveals his personal explanations and preferences by using the expressions "...if you say-if I say that". He expresses such preferences by using the method of dirayat, which he bases on the elements of Arabic language such as lexicon, sarf, nahiv and rhetoric, or on the poetry of Jāhiliyyah.

Although his being a Mutazilite overshadowed his jurisprudence and his place in Hanafi jurisprudence, and his great exegesis Kashshāf was subjected to objections, especially by the Sunnites, because it contained i'tizālī views, his jurisprudential explanations were the source of the works of many later commentators such as Razī, Baydāwī, Nafsī, Abu's-Suūd, and Al-Malālī Hamdi Yazır. In this study, besides Zamakhshari's short biography, some examples will be presented especially about his being a Hanafi jurist, his place in the sect, his attitude towards the views of the sect and his preferences in his jurisprudential approach.

Din-Akil İlişkisi Bağlamında Zemahşeri’de Din Dili Problemine Dair Bir Değerlendirme

Dr. Abdullah Pakoğlu⁴

Mutezili bir âlim olan Zemahşeri’nin, ait olduğu mezhebin ayırıcı vasıflarının başında gelen akılcı tutum çerçevesinde din-akıl ilişkisini nasıl değerlendirdiğinin ele alınacağı bu bildiride, onun “Keşşaf” adlı tefsiri temel kaynağımız olmakla birlikte akaide dair eseri “Kitabü'l-Minhac fi usûli'd-dîn” adlı eseri de yararlanacağımız kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bildiride önce Zemahşeri’nin akıl anlayışına, daha sonra din anlayışına müstakillen yer verdikten sonra onun akıl ve din arasındaki ilişkiye dair görüşlerine işaret edilmeye çalışılacak ve bu bağlamda din felsefesinde “din dili problemi” altında ele alınan, konuları özellikle müteşabih âyetleri onun nasıl ele aldığı incelenmeye çalışılacaktır. Burada birinci derecede kendi eserlerinden istifade edilmeye çalışılacak, gerektiğinde ikinci dereceden kaynaklara başvurulacaktır.

An Evaluation of the Problem of Religious Language in Zamakhshari in the Context of the Relationship between Religion and Reason

In this paper, in which it will be discussed how Zamakhshari, a Mu'tazilite scholar, evaluates the religion-reason relationship within the framework of the rational attitude, which is one of the distinguishing features of the sect he belongs to, his tafsir called “Keşşaf” is our main source, and his work on creed "Kitabü'l-Minhac fi usûli'd-din" is among the sources we will benefit from.

In the paper, firstly, Zamakhshari's understanding of reason and then his understanding of religion will be discussed independently, and then his views on the relationship between reason and religion will be

⁴ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Din Felsefesi. apakoglu@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-1584-4164

tried to be pointed out, and in this context, it will be examined how he deals with the mutashabih verses, which are discussed under the "problem of the religious language" in the philosophy of religion will be studied. Here, it will be tried to benefit from his own works in the first degree, and secondary sources will be used when necessary.

Hanefî-Mu‘tezilî Etkileşimi Zemahşerî Örneği

Doç. Dr. Adem Çiftçi⁵

Mezhepler tarihi incelendiğinde akla verdikleri önem sebebiyle muarızları tarafından akli vahye önceledikleri iddiasıyla iki ekol her dönem eleştirilerin hedefi olmuştur. Bunlar, fıkıh ilmi söz konusu olduğunda Hanefiler; itikad/kelam ilmi söz konusu olduğunda Mu‘tezilîler. İslam düşünce tarihi incelendiğinde her iki mezhebin de dini düşüncenin gelişimine çok önemli katkılarının olduğu görülecektir. Özellikle akla verdikleri önem ve dini düşüncede onu kullanma biçimleri bakımından bu iki farklı geleneğin birbirine benzer yönleri bulunmakta, mezhep müntesiplerinin zaman zaman yollarının kesiştiği görülmektedir. Özellikle Mu‘tezile’nin öne çıktığı dönemlerde mezhep müntesibi olan çoğu ilim adamının amelde Hanefî mezhebini benimsedikleri görülmektedir. Bu tercihte her iki mezhebin akla verdiği önemin kayda değer bir payının olduğunu düşünüyoruz. Hanefî mezhebini benimseyen bu isimlerden bir tanesi de Carullah ez-Zemahşerî’dir. Taassup derecesinde Mu‘tezile’ye bağlı olan Zemahşerî, amelde Hanefî mezhebini benimsediğini ifade etmektedir. Zemahşerî Hanefî mezhebini benimsemekle kalmamış aynı zamanda Kudûrî’nin el-Muhtasar’ı üzerine bir şerh ve Hanefîlerle Şâfiîler arasındaki ihtilafları konu edindiği Ru‘ûsu’l-mesâil isimli bir hilâf türü eser kaleme almak suretiyle fikhî alandaki birikim ve yetkinliğini de ortaya koymuştur. Bu çalışmada Hanefî-Mu‘tezilî etkileşimini çok yönlü bir alim prototipi olan Zemahşerî özelinde ele almaya çalışacağız.

Hanafi-Mu'tazilite Interaction - The Case of Zamakhshari

When the history of the sects is examined, two schools have always been the target of criticism by their opponents due to the importance

⁵ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku. ademciftci28@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9040-2753

they attach to reason, claiming that they prioritise reason over revelation. These are the Hanafīs when it comes to the science of fiqh and the Mu'tazilites when it comes to the science of theology/theology. When the history of Islamic thought is analysed, it will be seen that both sects have made very important contributions to the development of religious thought. Especially in terms of the importance they attach to reason and the way they use it in religious thought, these two different traditions have similar aspects to each other, and it is seen that the paths of the followers of the sects cross from time to time. Especially during the periods when Mu'tazila was prominent, it is seen that most of the scholars who were members of the sect adopted the Hanafī sect in practice. We think that the importance given to reason by both sects has a significant share in this preference. One of these scholars who adopted the Hanafī school was Jarullah al-Zamakhsharī. Zamakhsharī, who adhered to the Mu'tazilites to the degree of fanaticism, states that he adopted the Hanafī madhhab in practice. Zamakhsharī not only adopted the Hanafī madhhab, but also demonstrated his knowledge and competence in the field of fiqh by writing a commentary on al-Qudūrī's al-Muḥtasar and a work of khilāf al-khilāf, Ru'ūs al-masā'il, which deals with the disputes between Hanafis and Shāfi'īs. In this study, we will try to deal with the Hanafī-Mu'tazilite interaction in the specific case of al-Zamakhsharī, who is the prototype of a versatile scholar.

Zemahşerî'nin Belagat İlmine Katkısı; Müşâkele Sanatı Örneğinde

Prof. Dr. Adem Yerinde⁶

Sanat/üslûp olarak müşâkelenin literatürde kullanımı Kur'an öncesine kadar gerilere gitse de edebî bir sanat olarak bundan ilk bahseden II. asır dilcilerinden Ferrâ'dır (ö. 207/822). Ancak o müşâkele tabiri yerine "ceza (karşılık)" tabirini kullanır ve bunu "bir lafzın önceki bir lafza denk ve benzer biçimde ve fakat farklı bir anlamda kullanılması" şeklinde tanımlar. Bu çerçevede Kur'an'da Yüce Allah'a isnat edilen "mekr, keyd, suhriyyet, istihzâ" gibi beşerî fiilleri, Allah'ın insanlara, onların bu fiillerine karşılık gelen cezalar vermesi manasına yorar. Daha sonraki dilcilerin de müşâkele sanatını farklı tabirlerle tanımlayıp özellikle ayet yorumlarında kullanmışlardır.

Müşâkele sanatı, erken dönemden itibaren edebi literatüre girmiş olsa da içeriği VI. asrın başlarına kadar tam bir netliğe kavuşturulamamıştır. Bugün bedî' ilminde yer aldığı şekliyle müşâkele kavramını, bir söz sanatının adı olarak ilk kullanan belagatçı Zemahşerî'dir (ö. 538/1144). Zemahşerî, ayrıca müzâvece, istiare, mülâbese ve mukâbele tabirleriyle de ifade ettiği müşâkeleyi terim anlamıyla el-Keşşâf'ta on yerde zikretmiş, özellikle takdirî türünü; "cevabı, soruya biçimce uydurma (itbâk)" şeklinde tanımlamıştır. Zemahşerî'den sonra özellikle Kur'an'ın edebî üslupları, mana incelikleri ve nükteleri yönünden kendisini takip eden müfessirlerden Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1210), Beyzâvî (ö. 685/1286) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) de bu sanatı âyet yorumlarında terim anlamıyla etkin biçimde kullanmışlardır.

Bildiride; müşâkele sanatı tarihsel encamıyla tanımlandıktan sonra ayet yorumlarında bu kavramı ilk defa kullanan Zemahşerî'nin gerek bu tabiri gerekse alternatiflerini kullanarak yorumladığı ayetler incelenecek, böylece Zemahşerî'nin hem müşâkele kavramının içerik olarak net-

⁶ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı ABD. ORCID: 0000-0001-5704-0167

leşmesindeki katkısı ve hem de edebi sanatları ayet yorumlarında kullanım tarzı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

The Art of Müşâkale in Zamakhseri's Commentary al-Kashshaf

Zamakhshari was certainly one of the masters of the Arabic language and rhetoric. He explained his most important rhetoric views in his famous commentary *al-Kashshaf*.

Zamakhshari point out to the difficulty of interpreting the Quran in the introduction of his exegesis and stated that the interpreter should have a deep understanding of the Arabic language and rhetoric, as well as the sciences of bedi and beyan. The most distinguishing feature of the exegetical method is that he explains the verses reasonably taking into account the rules of language and rhetoric and taking advantage of old Arabic poems and tries to discover the metaphorical meanings of the words through deep analysis.

Zamakhshari interpreted the Qur'an by taking into account the principles of language and rhetoric, revealed the miraculous aspects of the Qur'an, its inaccessible literary superiority and beauties of verses showing that expressing of meanings of the Qur'an via description (tasvir) and representation (temsil) was an effective method. So that, his commentary has been highly appreciated since it was written, and has been taken as a source by almost all commentators.

Many famous commentators, especially Fahraddin ar-Razi, al-Baydawi and Abussuud, benefited from *al-Kashshaf*, especially in terms of its linguistic and rhetorical subtleties. In fact, some authors saw Beyzâvî's *Anvaru't-Tenziil* as a summary of *al-Kashshaf*.

In the first chapter of this work, we will study the Mushakala concept etymologically and terminologically in the Arabic rhetoric and in the second chapter we will investigate Zamakhshari's contributions in the Arabic rhetoric concentrating on his remarks and explorations regarding the Mushakala art in a comparison with his followers al-Baydawi and Ebussuud's comentaries.

علة الحمل على المعنى لدى الزمخشري ودورها في تأويلاته

Dr. Ahmed Nureddin Kattan⁷

عدّ ابن جني (الحمل على المعنى) من شجاعة العربية، فذكر هذه العلة في فصل تحت باب القول في شجاعة العربية، وفي هذا الفصل قال عن هذه العلة منبهاً لأهميتها ومدى اتساعها: " اعلم أن هذا الشرح غور من العربية بعيد ومذهب نازح فسيح. قد ورد به القرآن وفصح الكلام منثوراً ومنظوماً"⁸ فالحمل على المعنى واسع في هذه اللغة جداً⁹. وغاية هذا البحث التعريف بمفهوم الحمل على المعنى والكشف عن هذه العلة لدى عالم موسوعي من أعلام الفكر الإسلامي للوقوف على مدى اهتمامه بهذه العلة ومدى تعويله عليها في تأويلاته لأي الذكر الحكيم، وتبيين دور الحمل على المعنى في التأويل الدلالي للقرآن الكريم لديه، وما هو منهجه في هذا التأويل وكيف تحقق له هذا المنهج. والمقارنة بين ما قاله الإمام الزمخشري وبين ما قاله غيره من علماء العربية والتفسير والمقارنة بينهم للوقوف على مدى اتساق ما قاله مع ما قاله غيره من العلماء.

The Cause of al-Ḥaml 'alá al-ma'ná (Considering the Sense) at al-Zamakhsharī and the Role of This Cause in His Interpretations

Ibn Jinnī considered this phenomenon (interpretation according to the meaning) as a manifestation of the courage of Arabic; and he dealt with this characteristic of the Arabic language in this section of his book; and he noted the importance of this phenomenon in the Arabic language and its extent, and that it was mentioned in the Holy Qur'an, speech, prose and poetry. This means that this phenomenon is very common in this language, i.e. the Arabic language. So, the aim of this research is to introduce the concept of (interpretation according to the meaning) and revealing this problem for an Polymath scholar of Islamic thought, to find out the extent of his interest in this phenomenon and the extent of his reliance on it in his interpretations of the verses of the Holy Qur'an, and to show its role in the semantic interpretation of the Holy Qur'an by Imam al-Zamakhsharī

⁷ Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü. ankat-tan@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2850-8928

⁸ عثمان ابن جني، الخصائص، ت. عبد الحميد الهنداوي (بيروت: دار الكتب العلمية، 1429).

⁹ جلال الدين السيوطي، الأشباه والنظائر في النحو، ت. غريد الشيخ (بيروت: دار الكتب العلمية، 2007).

Ahzâb Sûresi'nden Hareketle Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Siyer

Dr. Ahmet Acarlıođlu¹⁰

İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Zemahşerî dil bilimleri, tarih, tefsir, hadis, fıkah, kelim ve felsefe birçok alanda katkıda bulunmuştur. Tefsir geleneğinin güçlü müfessirlerinden olan Zemahşerî'nin temel hedefi Kuran-ı Kerim'i kavramaya ve insanlara anlatmak olmuştur. Kendisi hayatını ilim tahsiline ve öğrenci yetiştirmeye adanmış her yönüyle kıymetli bir alimimizdir. Böyle olmakla birlikte Zemahşerî yeterince tanınmadığından hak ettiği değeri görmemektedir.

Medenî bir sûre olan Ahzâb sûresi'nde Hendek savaşı, İslam'da evlatlık müessesesinin kaldırılması, Hz. Peygamber'in o güne kadar evlatlığı olarak görülen ve Hz. Zeyd'in boşadığı Hz. Zeyneb bint Cahş ile evlendirilmesi, Resûlullah'a çok kadınla evlenme hususunda sınırlama getirilmesi, Müslümanların savaş ve barış zamanında gerek münafıklardan gerekse de Kafirlerden gelecek maddi manevi tehlikelere karşı uyarılması konuları ele alınmaktadır. Zikredilen bu konularla birlikte Ahzâb sûresi'nde nesep, miras, nikâh, boşanma, giyim kuşam, görgü ve eğitim gibi hukuk ve ahlâkla ilgili konulara yer verilmektedir.

Çalışmamızda Zemahşerî'nin zikredilen bu konuları ele alış biçimi, tefsirciliği yanında İslam Tarihi ve kaynakları zaviyesinden konuları nasıl ele aldığı, siyer rivayetlerine ne kadar yer verdiği, tefsirinin Siyer ilmi için kaynaklık değeri ele alınmaya çalışılacaktır. Daha önce yaptığımız çalışmalara bakıldığında Ahzâb sûresi'nde yer alan konular üzerinde müktesebatımız olduğu görülecektir. Buradan hareketle Zemahşerî'nin anlaşılması ve tanıtılmasında onun siyer ilmine katkılarının ortaya çıkarılmasında bu çalışmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

¹⁰ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İsmail Kurtul İlahiyat Fakültesi, Siyer-i Nebi Ana Bilim Dalı. ahmetacarlioglu@gmail.com ORCID: 0000-0002-0609-7988.

Sira in Zamakhshari's Keşşâf Based on Surah Ahzâb

Zamakhshari, who has an important place in the history of Islamic thought, has contributed in many fields such as linguistics, history, tafsir, hadith, fiqh, kalam and philosophy. The main goal of Zamakhshari, who is one of the powerful commentators of the tafsir tradition, was to comprehend the Qur'an and to explain it to people. He is a valuable scholar who has devoted his life to science education and raising students. However, since Zamakhshari is not known enough, he does not see the value he deserves.

In the Surah Ahzab, that was revealed in Madinah, talk about the Battle of the Trench, the abolition of the institution of adoption in Islam, the marriage of the Prophet to Zaynab bint Jahsh, who was considered his adopted son until that day and whom Zayd had divorced, the restriction on the Prophet from marrying multiple wives, the Muslims' war and warning against material and moral dangers from both hypocrites and infidels in peacetime are discussed. Along with these mentioned issues, Surah Ahzab includes issues related to law and morality such as lineage, inheritance, marriage, divorce, clothing, manners and education.

In our study, it will be tried to deal with the way Zamakhshari dealt with these issues, how he dealt with the subjects from the point of view of Islamic History and sources, how much he gave place to the narrations of sira and the source value of his tafsir for the science of sira. When we look at the studies we have done before, it will be seen that we have an acquis on the subjects in the chapter of Ahzab. From this point of view, we think that this study will be useful in understanding and introducing Zamakhshari and revealing his contributions to the science of sira.

Zemahşerî'nin Namazın Beş Vakit Olduğuna Dair İstidlalleri

Doç. Dr. Ahmet Ekşi¹¹

Farziyeti Kitab, Sünnet ve icma ile sabit olan namaz, vakte bağlı olarak teşri kılınmış bir ibadettir. Namazın, vaktinde, dosdoğru ve usulüne uygun bir şekilde kılınmasına doğrudan veya dolaylı olarak işaret eden nasların yanı sıra hangi vakitlerde kılınacağına da işaret eden birçok ayet bulunmaktadır. Ancak bu ayetlerde namazların vaktinin sayısı, başlangıç ve sonu açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle birçok âlim ilgili naslardan hareketle Kur'an'da beş vakit namazın bizzat emredilmiş olduğunu ispat etme gayreti içinde olmuştur. Bu âlimlerden biri de Keşşaf isimli eseriyle ilim dünyasında kendisine haklı bir yer edinmiş olan Zemahşerî'dir. Zemahşerî, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin yakın saatlerinde namazı dosdoğru kıl..." (Hud, 11/114) ve "... Akşam vaktine eriştiğinizde ve sabah kalktığınızda Allah'ı tesbih edin. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde de O'nu tesbih edin." (er-Rûm 30/17, 18) ayetleri başta olmak üzere diğer bazı ayetlerden istidlalle namazın beş vakit olarak teşri kıldığını ortaya koyar.

Kelam, Tefsir ve Hadis gibi ilimlerde de geniş bilgiye sahip bulunan Zemahşerî özellikle Arap diline olan vukufiyetiyle, ilgili ayetleri ve bu ayetlerde geçen kelimeleri tahlil ederek namazın beş vakit olduğuna dair çıkarımları aynı zamanda onun seçkin ve yetkin bir fakîh olduğunu göstermektedir. Hatta el-Keşşâfta ilgili ayetleri açıklama yöntemine bakıldığında müfessir Zemahşerî'den ziyade fakîh Zemahşerî görülür. Çünkü o sadece âlimlerin görüşlerini sunmakla yetinmemiş, ilgili ayetleri izah ederken rivâyet ve dirâyet metodunu birlikte kullanarak ilgili fikhî delilleri tartışmış, yer yer bizzat kendisi de hüküm istinbâtında bulunmuştur. Bu çalışmayla, Zemahşerî'nin namazın beş vakit olduğuna dair istidlalleri özelinde fikhî meselelere yaklaşımının ortaya konulması hedeflenmektedir.

¹¹ Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku. aeksi72@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3218-7837

Zamakhshari's Arguments For The Five Daily Prayers

The obligation of prayer, which is firmly established by the Qur'an, Sunnah, and consensus (ijma), is a form of worship legislated according to specific times. There are numerous verses in the Qur'an that indicate when prayers should be performed, either directly or indirectly, as well as outlining the importance of performing them correctly and in a timely manner. However, these verses do not explicitly mention the number, beginning, or end of the prayer times. Consequently, many scholars have sought to prove that the five daily prayers are specifically commanded in the Qur'an based on relevant scriptural evidence. One of these scholars is Zamakhshari, who has secured a rightful place in the world of knowledge with his work titled "Al-Kashshaf."

Zamakhshari argues that the five daily prayers are legislated based on verses such as, "Establish prayer at the two ends of the day and in the early hours of the night..." (Hud, 11/114) and "...Glorify Allah when you reach the evening and when you rise in the morning. And to Him be praise at the end of the day and when you reach the noon." (Ar-Rum, 30/17, 18), as well as some other verses.

With his extensive knowledge in disciplines such as Kalam, Tafsir, and Hadith, and particularly his proficiency in the Arabic language, Zamakhshari's analysis of the relevant verses and the words used therein demonstrates that the five daily prayers are indeed legislated and also showcases his distinguished and competent jurisprudential abilities. In fact, when examining his method of explaining the relevant verses in "Al-Kashshaf," it becomes apparent that we see the jurisperit Zamakhshari rather than the exegete Zamakhshari. This is because he does not merely present the views of other scholars but also employs both the narration (riwaya) and understanding (diraya) methods while explaining the related verses, discussing the jurisprudential evidence, and occasionally deriving rulings himself.

This study aims to reveal Zamakhshari's approach to jurisprudential issues, particularly regarding his arguments for the existence of the five daily prayers.

أصول الاستدلال النحوي عند الزمخشري (بحث في الفلسفة المنطقية للنحو)

Dr. Ahmed El Farrek¹²

Dr. Yunus el-Hamlîşî¹³

ترجع فرادة علم النحو العربي إلى كونه:

- 1- يستوعب الكلام ويحتويه، فلا يخرج عنه من الجمل والكلمات شيء، فهو علمي وصفي للغة.
 - 2- يبرد الكلام إلى قوانين تضمن صحته من فساده، وسلامته من لحنه، فهو علم ذو قيم، بها يكون معيارياً للغة.
 - 3- يصل التركيب بالدلالة، ويبين المعنى من خلال إعراب الكلام، فهو علم دلالي (نوعاً ما).
 - 4- كما أنه مترابط ومتسلسل، يُرجع الكثير إلى القليل، والشاردة إلى القاعدة، فهو علم استدلال.
 - 5- كما أنه بنى مركزة لوصف التركيب العربي، فهو علم تأسيسي للغة.
- وتنتظم هذه البنى وفق استدلالات تحقق بها وصف "العلمية"، كما أن استدلالاتها لها أصولها التي تقويها، وتمدها بوصف "العقلانية". وعليه؛ فإن صيغة إشكال هذا البحث هي: "ما هي أصول الاستدلالات النحوية التي بموجبها تكون هذه الاستدلالات عقلانية وعلمية عند الزمخشري؟"

ولقد استمدت الأصول الاستدلالية النحوية عند الزمخشري من البلاغة وعلم الحديث والمنطق وعلم الكلام الاعتزالي والتفسير واللغة وأصول النحو وأصول الفقه. كما أنها صيغت في عدة قوالب استدلالية من مثل 'نظرية العامل' المنطقية، و'التعليل النحوي'، و'استصحاب الحال'، و'قوانين تعارض العلل'، و'صفات العلة القاصرة'، ومعايير قواعد أصول النحو من مثل 'دروانها العلل والمعلول وجوداً وعدمياً'، و'ثبنت خلع الأدلة'، و'أشكال الحكم'، وأنواع القياس المقبولة والمردودة، ونحو ذلك.

لكن هذه الأصول تحتاج في فكر الزمخشري:

- أ- إلى تفصيل مواضع التأثير وتوضيح نماذج التأثير والتطبيق من مختلف كتبه.
- ب- إعادة صياغة الاستدلالات التي نظمها الزمخشري في ذهنه واستثمرها في تعبيداته النظرية واستشهاداته العقلية وتفرعاته العملية في مختلف العلوم.

ج- استخراج خصائص هذه الاستدلالات وتلك الأصول وحيازتها وفق خيط ناظم.
د- كفاية استيعاب النظر النحوي لمجمل هذه الأصول والاستدلالات، وإعادة سكبها في قوالب استدلالية نحوية.

وبناءً عليه؛ فمحاور البحث هي كالاتي:

المبحث الأول: أصول الاستدلال النحوي عند الزمخشري

المطلب الأول: علوم النقل بوصفها أصولاً للاستدلال النحوي عند الزمخشري

المطلب الثاني: علوم العقل بوصفها أصولاً للاستدلال النحوي عند الزمخشري

المبحث الثاني: أشكال الاستدلال النحوي عند الزمخشري وخصائصه

المطلب الأول: أشكال الاستدلالات النحوية عند الزمخشري وأنواعها

المطلب الثاني: خصائص الاستدلالات النحوية عند الزمخشري ومميزاتها

¹² Fas Abdülmelik Saadî Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5430-9818

¹³ Fas Abdülmelik Saadî Üniversitesi, ORCID: 0009-0009-8925-2477

***Principles of grammatical reasoning according to
Al-Zamakhshari
(An investigation into the logical philosophy of grammar)***

The uniqueness of Arabic grammar science is due to the fact that it:

1- It comprehends and contains speech, so nothing comes out of the sentences or words. It is scientific and descriptive of the language.

2- Speech is returned to laws that guarantee its correctness from its corruption, and its soundness from its melody. It is a science with values, through which it becomes a standard for the language.

3- It connects structure to meaning, and explains the meaning through the parsing of speech, as it is a semantic science (in a sense).

4- As it is interconnected and sequential, it refers much to little, and strays to the rule, so it is a deductive science.

5- It also provides focused structures for describing Arabic structure, as it is a foundational science for the language.

These structures are organized according to inferences that achieve the description of “scientific,” and their inferences have their origins that strengthen them and provide them with the description of “rational.” Accordingly; The formula for the problem of this research is: “What are the principles of grammatical inferences according to which these inferences are rational and scientific according to Al-Zamakhshari”?

Al-Zamakhshari’s grammatical inferential principles were derived from rhetoric, hadith science, logic, Mu’tazila theology, interpretation, language, grammar principles, and jurisprudence. It has also been formulated in several deductive templates, such as the logical ‘factor theory’, ‘grammatical reasoning’, ‘accusative reasoning’, ‘laws of conflict of causes’, ‘attributes of the minor cause’, and standards of grammar principles such as ‘its role in causes’. The effect is both present and non-existent,” “evidence is established,” “forms of judgment,” “acceptable and rejected types of analogy,” and so on.

But these principles are needed in Al-Zamakhshari’s thought:

A- To detail the areas of influence and clarify models of influence and application from his various books.

B- Re-formulating the inferences that Al-Zamakhshari organized in his mind and investing them in his theoretical complexities, his rational citations, and his practical branches in various sciences.

C- Extracting the characteristics of these inferences and those assets and possessing them according to a regulating thread.

D- How to absorb the grammatical view of the totality of these principles and inferences, and recast them into grammatical inferential templates.

Accordingly; The research topics are as follows:

The first topic: The principles of grammatical reasoning according to Al-Zamakhshari

The first requirement: transmission sciences as principles of grammatical reasoning according to Al-Zamakhshari

The second requirement: Sciences of the mind as principles of grammatical reasoning according to Al-Zamakhshari

The second topic: Forms of grammatical reasoning according to Al-Zamakhshari and its characteristics

The first requirement: Forms and types of grammatical inferences according to Al-Zamakhshari

The second requirement: Characteristics of grammatical inferences according to Al-Zamakhshari and their advantages

Zemahşerî'nin Tefsirinde Edatların Anlamlarına Dair Tahliller ve Tercihler

Doç. Dr. Ahmet Karadağ¹⁴

Arapçada hurûfu'l-me'ânî/mana harfleri olarak da bilinen edatlar, tek başlarına anlamları olmayıp cümle içerisinde isim ve/veya fiillerle beraber kullanıldıklarında anlam kazanan sözcüklerdir. Arapça, edat çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir dildir. Bu edatlar cümle içerisinde temel anlamlarının dışında bazen yan anlamlarda da kullanılabilirler. Bu sebeple kimi zaman âlimler Kur'ân'daki derin manaları ve belâgat inceliklerini edatlara dayandırmışlardır. Özellikle dil bilimsel ağırlıklı tefsirlerde edatların aslî anlamlarının yanında talî manaları da dikkate alınarak âyetler yorumlanmaya çalışılmış ve bu çerçevede bir edatın başka bir edat anlamında/yerine kullanıldığı sık sık vurgulanmıştır. Bir tefsiri değerli kılan özelliklerden biri âyetlerde geçen kelimelerin farklı anlamlarını göz ardı etmemektir. Zira kelimenin farklı anlamda kullanılması âyetin manasına ve ondan çıkarılacak hükme doğrudan etki etmektedir. Dil bilimsel tefsirler arasında önemli bir yer işgal eden Zemahşerî'nin tefsirinde de edatların farklı anlamları göz önünde bulundurulurken âyetlerdeki anlam zenginliğine işaret edilmiştir. İşte bu çalışmada Zemahşerî'nin, tefsirinde farklı anlamlarına temas ettiği edatlar irdelenecek ve onun ilgili edatların anlamına dair tercihi gerekçesiyle birlikte ortaya konmaya çalışılacaktır.

Analysis And Preferences On The Meanings Of Prepositions in Zamakhshari's Tafsir

Prepositions, also known as hurûfu'l-me'ânî/meaning letters in Arabic, are words that do not have meanings on their own but gain meaning when used together with nouns and/or verbs in a sentence. Arabic is a very rich language in terms of variety of prepositions. These prepositi-

¹⁴ İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. ahmet.karadag23@inonu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0715-1410

ons can sometimes be used with connotations apart from their basic meanings in the sentence. For this reason, sometimes scholars have based the deep meanings and subtleties of rhetoric in the Qur'an on prepositions. Especially in linguistic-based commentaries, the verses have been tried to be interpreted by considering the secondary meanings of the prepositions as well as their primary meanings, and in this context, it has been frequently emphasized that a preposition is used in the meaning/instead of another preposition. One of the features that makes a commentary valuable is not to ignore the different meanings of the words in the verses. Because the use of the word in a different sense directly affects the meaning of the verse and the ruling to be derived from it. The richness of meaning in the verses has been pointed out by considering the different meanings of the prepositions in the tafsir of Zamakhshari, which occupies an important place among linguistic commentaries. In this study, the prepositions that Zamakhshari has touched with different meanings in his commentary will be examined and will be tried to be put forward together with the reason of his preference for the meaning of the relevant prepositions.

Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Mucize ve Kerametlere Yaklaşımı

Doç. Dr. Ahmet Özdemir¹⁵

Allah, kâinata bir düzen koymuş ve onda istisnai olarak gelişen bazı olağanüstü olaylar dışında değişiklik meydana getirmemiştir. Bu olağanüstü hallerin başında mucize ve keramet gelmektedir. Allah'ın, kâinata var ettiği düzene aykırı bir durumun gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle bunları inkar eden anlayışlar da ortaya çıkmıştır. Genel kabul ise bu gibi olağanüstü durumların varlığının inkar edilemeyeceği şeklindedir.

Mutezile mezhebine mensubiyetiyle bilinen Zemahşeri, ayetleri, genel anlamda bu mezhebin ilkeleri çerçevesinde yorumlamayı tercih etmiştir. Fakat onun, ayetleri tahlilleri, farklı anlayışlara sahip olmalarına rağmen sonraki müfessirler için en önemli kaynaklardan gösterilmiş ve onlardan azami ölçüde istifade edilmiştir. Çünkü ayetlere getirdiği orijinal yorumlar, dil yönünden güçlü bir kaleme sahip olması, mezhebi anlayışının geri planda kalmasını sağlamıştır.

Tebliğimizde onun mucize ve kerametlere yaklaşımı, Mutezile mezhebi ilkeleri de dikkate alınmak suretiyle ele alınacaktır. Bu olağanüstü olayları akli çerçevede nasıl değerlendirdiği, peygamberlerin, toplumlarını ikna etmek için kullandığı tebliğ yöntemleri, Allah'ın veli kullarının, diğer insanlardan hangi özellikleriyle farklı bir konumda bulunduğu gibi durumlara da bu çerçevede değinilecektir.

Zamakhshari's Approach to Miracles and Miracles in His Kashshaf

Allah has put an order in the universe and has not brought about any changes except for some extraordinary events that have developed exceptionally in it. Miracles and miracles come at the beginning of these extraordinary states. With the idea that a situation contrary to the order

¹⁵ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. ahmet.aozdemir@gop.edu.tr ORCID: 0000-0002-2389-6693

created by Allah cannot occur in the universe, conceptions that deny these have also emerged. The general acceptance is that the existence of such extraordinary situations cannot be denied.

Zamakhshari, who is known for belonging to the Mutezile sect, preferred to interpret the verses within the framework of the principles of this sect in a general sense. However, his analyses of his verses, despite the fact that they have different understandings, have been shown to be the most important sources for subsequent interpreters and have been used from them to the maximum extent. Because the original interpretations he brought to the verses, the fact that he had a strong pen in terms of language, ensured that his understanding of Madhhab remained in the background.

In our communiqué, his approach to miracles and miracles will be discussed by taking into account the principles of the Mutezile sect. Situations such as how he evaluated these extraordinary events mentally, the methods of communication used by the prophets to convince their society, and what characteristics of Allah's guardian servants are in a different position from other people will also be mentioned in this context.

Bir Eleştiri ve Bir Savunma Arasında el-Keşşâf 'ın Şerhler Üzerinden Okunması

Arş. Gör. Ahmet Şehit Tuna¹⁶

Cârullâh ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) el-Keşşâf 'an hâkâ'iki't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vucûhi't-te'vîl adlı tefsiri, yazıldığından beri kendisinden doğrudan ya da dolaylı faydalanmamış bir tefsir yok denecek kadar az olan bir eserdir. el-Keşşâf üzerine ulema tarafından birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır. Şerafuddîn eṭ-Ṭîbî'nin (ö. 743/1343) Futûhu'l-ğayb fi'l-keşfi 'an kînâ'î'r-rayb adlı şerhi ise bu kitap üzerine yazılmış şerh-hâşiye literatürünün en kapsamlılarından birisidir. el-Keşşâf, gerek medreselerde gerekse özel ders halkalarında Futûhu'l-ğayb ile birlikte okutulmuştur. Bu bildiride Futûhu'l-ğayb'a kaynaklık eden literatürdeki bir diğer değerli eser olan Kûtbuddîn el-Fâlî'nin (ö. 721/1321-22) eṭ-Taķrîb fi't-tefsîr adlı hâşiyesi esas alınacaktır. Bu bağlamda kaynaklık etmesi bakımından el-Fâlî'nin hâşiyesi ile Ṭîbî'nin şerhi arasında mukayeseler yapılacak, her iki müellifin el-Keşşâf'a yaklaşım tarzları ortaya konulmaya gayret edilecektir. Mutezîli vasfıyla öne çıkan Zemahşerî'nin tefsiri üzerinde çalışan iki sünî âlimin yaklaşımları arasında farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır. Tetkikler neticesinde Ṭîbî'nin genellikle savunan, Fâlî'nin ise tenkit eden tavırlarıyla ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Buna göre Fâlî'nin eleştirileri karşısında birçok yerde Ṭîbî'nin Zemahşerî'yi savunan taraf olduğu gösterilmeyi beklemektedir. Söz konusu tenkit ve savunmalar kelimî yönden daha çok dilsel meselelerde tezahür etmektedir. Buradan hareketle Zemahşerî'nin esin kaynağı olduğu bu tenkit ve savunma faslında, dilbilimin merkeze alındığı söylenebilir. Bu iddia, el-Keşşâf'ın müellifinin mezhebi aidiyeti ile onun dilbilimsel tahlilleri arasında kurulan irtibatı da yeniden incelemeyi teşvik eder mahiyettedir. Dilde ekol sayılan Zemahşerî'nin tefsiri hususunda, yaygın biçimde kelimî açıdan değil de dilsel yönden tartışmaların mevcudiyeti çalışmanın önemini artırmaktadır.

¹⁶ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, as-tuna@aybu.edu.tr ORCID: 0000-0002-7365-4596.

Reading al-Kashshaf Through Commentaries Between a Criticism and a Defense

The tafser of Jârullâh az-Zamakhsharî's (d. 538/1144) titled al-Kashshâf 'an haqâ'iki't-tenzil ve 'uyûni'l-aqâwîl fî wudjûhi't-te'vîl is a work that has been utilized directly or indirectly from the period it was written and there is almost no tafser that has not benefited from it. Many commentaries and annotations (sharh and hashiyahs) have been written on al-Kashshâf by scholars and Sharafuddîn aṭ-Ṭîbî's commentary is one of the most comprehensive works of commentary-annotation literature on this book. al-Kashshâf was taught together with Futûhu'l-Ghayb both in madrasahs and private study circles. In this paper, another valuable work in the literature that is the source of Futûhu'l-Ghayb by Quṭbuddîn al-Fâlî, the annotation called at-Taḳrîb fi't-tafsîr (d. 721/1321-22), will be taken as a basis. In this context, comparisons will be made between al-Fâlî's annotation and Ṭîbî's commentary in terms of being a source, and it will be tried to reveal the approaches of both authors to al-Kashshâf. It will be tried to determine the differences between the approaches of the two Sunnî scholars working on the interpretation of Zamakhsharî, who stands out with his Mu'tazilî character. As a result of the research, it is understood that Ṭîbî generally takes a supportive stance while al-Fâlî is more critical. Accordingly, it is expected to be shown that Ṭîbî is the side that defends Zamakhsharî in many places in the face of Fâlî's criticisms. These criticisms and defenses mainly manifest themselves in linguistic issues rather than theological ones. From this, it can be said that linguistics is at the center in this chapter of criticism and defense, which was inspired by Zamakhsharî. This claim encourages a reconsideration of the connection between the author's denominational affiliation and his linguistic analyses in al-Kashshaf. Regarding the interpretation of Zamakhsharî, which is considered a school in language, the existence of linguistic, not theological, discussions increases the importance of the study.

Zemahşerî'nin Kur'ân Müdâfaası

Dr. Akif Yıldırım¹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in insanlığa rehber olması onun anlaşılmasıyla doğru orantılıdır. O'nu sahih anlamak; vahyin nazil olduğu dilin uslûbu, yapısı ve özelliklerini tüm yönleriyle bilmekle mümkündür. Arapça'yı bilenler bu aşamada daha rahat yol alırken Arapça'ya vakıf olmayanlar, Kur'ân'ı anlamak için doğal olarak meallere yönelmektedir. Ancak meallerden İlahi hitabın verdiği mesajların tamamını tüm özellikleri ve yönleriyle nakletmesini beklemek, meallere haksızlık olacaktır. Bu nedenle bütünü değilse de en azından bazı sûreleri yahut konuları bir müfessir eşliğinde okuyarak anlamak, kast edilen mananın anlaşılmasını büyük ölçüde mümkün kılacaktır. Ne var ki müfessir eşliğinde meal okumak da zihinlerde oluşan her soruyu bazen cevaplamamaktadır. Cevap bulunamamış sorular okuyucuda bazen soruna dönüşmekte hatta inanç krizleriyle neticelenmektedir.

Tefsir geleneğimizin önemli isimlerinden Zemahşerî bu tür soruları analiz etmiş ve ardından onlara çözümler üretmiştir. Zemahşerî, eseri el-Keşşâf'ı telif ettiği süreçte eğitim-öğretim metotlarının en etkini olarak zikredilen soru-cevap yöntemini kullanmıştır. Bu metot sayesinde okuyucuyla diyaloga geçmiş, onu metnin içine çekmiş, muhtemel soruları sanki okuyucu sormuşçasına cevaplar üretmiş ve böylece okuyucuyla interaktif iletişime girmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in neredeyse tamamını soru-cevap metodu ile tefsir eden Zemahşerî'nin tüm düşüncelerini dikkate almamız, tebliğimizin hacmini aşacaktır. Bu nedenle biz, onun yaklaşımını "Zemahşerî'nin Kur'ân Müdâfaası" başlığıyla ilgili ayetler bağlamında ele alacağız. Çalışmamızın kapsamını belirleyen konular ise okuyucuda anlama sorunu oluşturabilecek Kur'ân metninden kaynaklı muhtemel konulardır. Bunlar; Arap olmayana inen Arapça Kur'ân, iki kapak arasına sonradan toplandığına göre nâzil olurken Bakara Süresinin başında "Bu Kitap..." denilmesi, kendisinde şüphe ve tahrif olmaması, muttakî olana da rehberlik etmesi, tehadî yapması gibi Kur'ân mer-kezli konulardır.

¹⁷ Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân Kerim Okuma ve Kıraat ABD, ORCID: 0000-0003-3609-3440

Zamakhshari's Defense of the Qur'an

The fact that the Holy Qur'an is a guide for humanity is directly proportional to its understanding. To understand Him genuinely; it is possible to know all aspects of the style, structure and characteristics of the language in which revelation is revealed. While those who know Arabic are more comfortable at this stage, those who do not know Arabic naturally turn to translations to understand the Qur'an. However, it would be unfair to expect the texts to convey all the messages given by the Divine oratory in all its characteristics and aspects. For this reason, understanding at least some of the sūrah's or subjects, if not the whole, by reading them in the presence of a commentator will make it possible to understand the meaning to a great extent. However, reading a meal accompanied by a commentator sometimes does not answer every question that arises in the minds. Unanswered questions sometimes turn into problems in the reader and even result in crises of faith.

Zamakhshari, an important figure in our tafsir tradition, analyzed such questions and then produced solutions to them. Zamakhshari, in the process of copyrighting his work *al-Kashshaf*, used the question-and-answer method, which is cited as the most effective of the teaching methods. Thanks to this method, it entered into a dialogue with the reader, drew him into the text, produced answers to possible questions as if the reader had asked them, and thus entered into interactive communication with the reader. Taking into account all the thoughts of Zamakhshari, who interpreted almost all of the Holy Qur'an through the question-and-answer method, will exceed the volume of our communiqué. For this reason, we will consider his approach in the context of the verses related to the title of "Zamakhshari's Defense of the Qur'an". The issues that determine the scope of our study are the possible issues arising from the text of the Qur'an that may cause comprehension problems in the reader. These; The Arabic Qur'an, which descends to the non-Arab, is later collected between the two covers, and at the beginning of the Baccarat period, "This Book..." These are Qur'an-centered issues such as not having any doubt or falsification in oneself, guiding the muttaqi and making threats.

Çağdaş Din Felsefesi Açısından Zemahşeri’de Din Dili ve Tenzîhî Tanrı Tasavvuru

Arş. Gör. Asım Kaya¹⁸

Tanrı tasavvurları klasik İslam düşüncesinde büyük oranda Tanrı'nın sıfatları bağlamında tartışılmıştır. Sıfat eksenli bu tartışmalar esnasında farklı ekoller ortaya çıkmış ve tanrı tasavvurları büyük oranda temsil, teşbih, tenzih, tevil, tefviz ve ispat gibi farklı yaklaşımlarla açıklanmaya ve temellendirilmeye çalışılmıştır. Modern dönemde ise, Tanrı tasavvurlarının tahlilinde din felsefesinin önemli konularından biri olan din dili tartışmaları büyük rol oynamaktadır. Tarihsel yaklaşıma da uygun olarak çağdaş din dili tartışmaları bağlamında tanrı tasavvurları; *antropomorfik* (teşbihi), *analojik* (temsili) ve *agnostik* (tenzihi ve tefvizi) yaklaşımların yanı sıra *metaforik*, *sembolik*, *pragmatik* ve *işlevselci* gibi yaklaşımlar açısından da ele alınmıştır. Bu durum ise din dili tartışmalarının klasik İslam düşüncesi ve çağdaş din felsefesi bağlamında benzer ve farklı özellikler sergilediğini göstermektedir. Bu bağlamda, Mutezili müfessir ve dil alimi Zemahşeri; ağırlıklı olarak sarf, nahiv ve belagat gibi gramer ve edebiyat ilimlerini esas alan dil analizlerine dayalı meşhur tefsiri *el-Keşşâf*'ta, ilgili ilimleri baz alan bir perspektiften hareketle bir Tanrı tasavvuru geliştirmektedir. Büyük oranda Mutezili bakış açısını yansıtan ve tenzihe dayalı bir tanrı algısının ön planda olduğu bu tasavvurun, çağdaş din dili tartışmalarıyla da benzer ve yakın yönleri olduğu görülmektedir. Konuyu, ilgili perspektiften değerlendiren pek fazla çalışmanın olmaması, Zemahşeri'nin Tanrı tasavvurunu çağdaş din dili tartışmaları açısından mukayese ve analiz etmeyi literatür zenginliği açısından önemli kılmaktadır. Bu çalışmada, din dili tartışmalarıyla klasik İslam düşüncesindeki sıfatlar meselesinin mukayesesi üzerinden bir analize gidilecek, akabinde ise *el-Keşşâf* özelinde Zemahşeri'de bir din dilinin imkânı tartışılmak suretiyle ortaya koyduğu tenzihi tanrı tasav-

¹⁸ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Din Felsefesi. asim.kaya@gop.edu.tr ORCID: 0000-0002-8314-5795

vurunun din felsefesi açısından ifade ettiği imkân ve özgün değer, çağdaş din dili tartışmaları bağlamında incelemeye tabi tutulacaktır.

***The Religious Language in Zamakhsharî and His Tanzihî
God Conception in The Light of Contemporary Philosophy of Religion***

The conception of God has been discussed in the context of the attributes of God in classical Islamic thought. During these discussions, which attributes are at the forefront, different schools emerged, and the conception of God was explained and grounded by different approaches such as tamsîl, tashbîh, tanzîh, ithbât and tafwîz. In the modern age, one of the most important subjects of the philosophy of religion, that is, religious language plays a significant role in the analysis of the understanding of God. The conception of God in the context of contemporary religious language discussions has been addressed in terms of approaches such as metaphoric, symbolic, pragmatic and functionalist, as well as anthropomorphic (tashbîhî), analogical (tamsîlî), and agnostic (tanzihî and tafwizî) approaches. This situation shows that the discussions on the language of religion exhibit similar and different characteristics in the context of classical Islamic thought and contemporary philosophy of religion. In this context, the Mu'tazilî commentator and language scholar Zamakhsharî develops a concept of God in his famous tafsir al-Kashshâf, based on linguistic analysis dealing with subjects mainly through grammar and literary sciences such as grammar, syntax and rhetoric. This conception of God, which mainly reflects the Mu'tazilî point of view and is based on tanzîh, has similar and close aspects with contemporary religious language discussions. Since not many studies evaluate the subject from the relevant perspective, comparing and analyzing Zamakhsharî's conception of God in terms of contemporary religious language discussions seems very attractive. In this study, I plan to analyze Zamakhsharî's conception of God by comparing it to contemporary religious language discussions through the issue of attributes in classical Islamic thought.

Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Yorum Zenginliğine Katkısını Zemahşerî'nin Perspektifinden İncelenmesi

Dr. Aslan Çıtır¹⁹

Kur'ân'ın zaman ve mekânsal açıdan asırlara hitap eden evrensel mesajlarının anlaşılmasının, her asrın ruhunda yaşanmasının, kıyamete kadar geçerli olmasının temelinde vahiy kabul edilen ferşi kıraat farklılıklarının mevcûdiyeti muhtemeldir. Bu sebeple müfessirlerin kıraat ilimlerini bilmesi “âdâb-ı müfessirîn” kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Birçok müfessir gibi bazı âyetlerdeki kıraat farklılıklarını analiz eden Zemahşerî'nin (öl. 538/1144), eserinde takip ettiği kıraat imamını ve hocasını açıklamamasına rağmen genelde Ebû Amr (öl. 154/771) kıraatini takip ettiği, mezkûr kıraat farklılıklarını muhtelif eserlerden naklettiği görülmektedir. İbn Mücâhid'den (öl. 324/936) sonra kıraat-i seb'a tertibinin yerleştiği dönemde yaşamış olması, kıraat-i seb'a tertibini okuma ihtimaline işaret etmektedir. Tefsir usûlü kitaplarında dirâyet tefsiri olarak tanıtılan el-Keşşâf', Arap dili ve belâgati, kıraat perspektifinden değerlendirildiğinde, eserde rivâyet ile dirâyetin mezcedildiği görülmektedir. Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ındaki kıraat-tefsir ilişkisine yönelik yüksek lisans, araştırma makalesi gibi bazı çalışmalar bulunmaktadır. Mezkûr çalışmalar genelde ya kıraat, râvî ve rivâyetlere yönelik eleştirel yaklaşımları ya da meal-tefsir tarzını yansıtmaktadır. Bu araştırmada el-Keşşâf'taki ferşi kıraat farklılıklarının anlama kattığı genişlik ve zenginlik yansıtılmaktadır. Bu bağlamda Zemahşerî'nin kıraat tercihleri, kıraatlere eleştirel yaklaşımları, kıraat farklılıklarının sağladığı anlam vecihleri, mana farklılığını yansıtmayan kıraat farklılıkları, farklı kıraatlerin anlama yansıttığı genişlik ve zenginlik incelenmiştir.

¹⁹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, aslancitir@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5345-8512

***An Investigation of the Contribution of Recitation
Differences to the Richness of Interpretation of the Qur'an from
the Perspective of Zamakhshari***

It is probable that the differences in Qur'anic recitation, which are accepted as revelation, are the basis for understanding the universal messages of the Qur'an that have been suitable through the centuries and will be valid until the Day of Judgment. Thus, then commentators' qualification and knowledge of the sciences of qiraat is considered within the concept of "ādāb-ı mufessirīn". Similar to many commentators, al-Zamakhshari (d. 538/1144), who analyzed the differences of qiraat in some verses, generally followed the qiraat of Abū 'Amr (d. 154/771). Although he did not explain the imam and teacher of the qiraat he followed in his work, and narrated the aforementioned qiraat differences from various works it is understood in his Works that he was one of the followers of Abū 'Amr. It is highly possible that as he lived in the period after Ibn Mujāhid (d. 324/936) when the order of qiraat al-sab'a was established, he might have qualified in reading the order of qiraat al-sab'a. When his famous work al-Kashshāf, which is thought as a tafsīr of dirāyah in the books of tafsīr methodology, is signified from the perspective of Arabic language and rhetoric and Qiraat, it is seen that narration and dirāyah are combined in the work. There are some studies on the relationship between qiraat and exegesis in al-Zamakhshari's al-Kashshāf, such as master's degrees and research articles. However, the aforementioned studies generally reflect either critical approaches towards qiraat, narrators, and narrations or the style of the commentary. This study reveals the variety and richness of the meaning of the differences of the fershī qiraat in al-Kashshāf. Therefore, Zamakhshari's preferences for qiraat methodology and his critical approaches to qiraat are examined by stressing the meaning provided by the differences in qiraat. Moreover, the differences in qiraat styles which are not implying any further meaning, and the width and richness of the meaning expressed by the different qiraat styles are analyzed.

Classification Of Sources In The Work Of Mahmoud Zamakhshari "Al-Mufasssal Fi San'ati E'rab"

Asqarova Saidakhon²⁰

تصنيف المصادر في كتاب محمود الزمخشري "المفصل في صنعة اعراب"

وصل محمود زمخشري إلى مستويات عالية في دراسة علوم الإسلامية ، و في دراسة قواعد اللغة العربية. تماما كما يعتبر "الكشاف" لمحمود زمخشري تحفة فنية في مجال علم التفسير ، فإن كتابه "المفصل في صنعة اعراب" يعتبر تحفة غير مسبوقه في مجال قواعد النحو و العراب. يمتع الكتاب بشعبية كبيرة منذ نشره. يستمر الاهتمام بدراسة الكتاب حتى يومنا هذا ، والذي يمكننا رؤيته من خلال مثال التعليقات و الشروح المكتوبة على العمل.

عند كتابة هذا العمل ، استخدم العالم المصادر التالية وفقا لعادة كتابة كتب النحو و الصرف: آيات وتلاوة القرآنية ؛ نصوص الحديث ؛ أبيات ؛ أفكار علماء النحو ؛ لهجات القبائل العربية ؛ الأمثال والأقوال.

عندما تم تصنيف وتحليل المصادر التي استخدمها محمود زمخشري في كتابه "المفاصل في صنعة اعراب" ، تم تحقيق النتيجة التالية: "المفصل" أبرز مثال لمهارة العالم في علم التفسير و القراءات و الحديث و الشعر و البلاغة و النحو و الصرف. و بهذا يتميز هذا الكتاب من سائر كتب العالم.

بالإضافة إلى ذلك ، يقدم عمل "المفصل" المعلومات الكبيرة بجمل قصيرة. يعني المعنى واسع فيما يتعلق بحجم العمل. لكي يفهم القارئ المعلومات الموجودة في عدة صفحات ، يجب عليه استشارة عدد من المصادر. و أفضل مصادر لفهم "المفصل" هي سائر كتب العالم مثل "الكشاف" و "الفائق في الحديث" و "المستقى في أمثال العرب" و "أساس ابلاغة"

²⁰ Graduate student of International Islamic Academy Of Uzbekistan. saidakhon1216@gmail.ru ORCID: 0009-0003-4349-5429

ملاح من علاقة أبي حيان الأندلسي بجارالله الزمخشري

Doç. Dr. Aydın Kudat²¹

Dr. Tarık Abdulkadir Huseyin²²

جارالله الزمخشري (1074/467) علّم من أعلام الأمة، إمام شمولي موسوعي، في اللغة والبلاغة والتفسير، والكتابة في البحث عن الزمخشري؛ صنّب من المجازفة أن يُعطى شيء من البيان لشخصه، فالكتابة عن الأعلام وبيان مناهجهم في أعمالهم فيه صعوبة، حصل الخلاف على منهج الزمخشري لأنه وضع بعض الأفكار التي كانت سائدة في عصره من القول بعقيدة المعتزلة، وهذا الأمر قد يكون فيه تسرع بالحكم على الأعلام، ونحن لدينا خطأ هو (شخصية المقال) فننظر للقتال دون تمحيص (ما قال)، والزمخشري يُعدّ قامة ودعامة في البلاغة، والأولى قراءة الكشاف ثم الحكم على القتال، وهل للمنتقد أن يأتي بوريقات مثل ما ورد في الكشاف، وقلما ينحدر أحد في مقالاته، وكان من القليل الذين جاروا الزمخشري في اللغة والتفسير، كان أبو حيان الأندلسي (1344/745)، عالم تحرير لغوي صرفي وعالم بالقراءات، ومثله نادر التكرار لسعة أفق علمه، وهو ينظر الزمخشري في الشمول المعرفي ويعدّ كفؤ له، وفي عرض بعض من الملاحم الخلفية كان قد وضع الأندلسي قصيدة، شطرها في تقريب الزمخشري، وشطرها، في النقد البناء الموضوعي لأفكاره الاعتقادية، وانصباب البحث التعريفي بالشخصيتين، ومقارنة بعض من الأمور المتداولة بينهما، مع الفارق الزمني بينهما، وهذا يعطي أن الرد والانتقاد دون مُجيب، لذا كان أبو حيان منصفاً حين قرّضه بـ(25) بيتاً، ووجه انتقاداته بـ(12) بيتاً. وكان أسلوبه في المديح يمتاز بالخلق الرفيع، أما في النقد فكان توجيهي للخلف، خوف الانجرار إلى الاعتزال. نرى أن لهذه الدراسة أهمية في إرساء صفتين واحدة للمديح والثانية للنقد، تكون معلماً علمياً بين القمم الشوامخ العلمية. البحث يرمي إلى إظهار الدور الإيجابي للزمخشري في أفكاره، ثم الدور البناء لأبي حيان. الكلمات الإفتتاحية: جارالله الزمخشري، أبو حيان الأندلسي، العلاقة بينهما، النقد اللغوي.

Carullah ez-Zemahseri (467/1074) is one of the Islamic scholars who can be called an encyclopedic in the sciences of linguistics, rhetoric, and tafsir. Since it is difficult to write about prominent scholars and explain their methods in their works, making evaluations and writing something about al-Zamakhshari's scientific personality is a risky task. Zamakhshari's approach in his works has been the subject of controversy. At the center of the discussions is that he put forward some ideas about the Mu'tazila doctrine, which was widespread in his time, in his works. It

²¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Ünv. İslami İlimler Fak. aydinkudat@hotmail.com ORCID: 0000-0002-8153-8181

²² Ankara Yıldırım Beyazıt Ünv. Doktora Öğr. tarihuseyin1@gmail.com ORCID: 0000-0002-5533-3318

would be hasty to judge famous historical scholars on such matters. It would not be right to evaluate their ideas and thoughts by looking at some of what they say or write. For example, it would be more accurate to make a judgment about al-Zamakhshari after fully reading his work "Al-Kashshaf". I wonder if those who criticize him directly could write a few pages similar to "al-Kashshaf"? Even at that time, there were very few people who produced products similar to the works of al-Zamakhshari in terms of dictionaries, linguistics, rhetoric, and tafsir. Abu Hayyan al-Andulusi (745/1344) was a linguist, philologist and Qiraat scholar. Because of his integrity of knowledge and depth of knowledge, his example is rarely repeated in history. He is a scholar who can be compared to al-Zamakhshari in terms of knowledge and reasoning and is considered equal to him. As for some features of the relationship between them: Al-Andalusi wrote a poem, half of which was in praise of Zamakhshari and the other half contained constructive, objective criticism of his doctrinal ideas. This study focuses on the two mentioned scientific personalities and analyzes some of the relationships between them. By including the time difference between them, it reveals that some criticisms remain unanswered. Therefore, while Abu Hayyan praised him in twenty-five verses, he acted fairly and criticized him in twelve verses. While his style of praise is characterized by high morality, when it comes to criticism, he keeps his distance for fear of being dragged into the "Mu'tazilite" idea. We believe that it is important that this study deals with an inscription, one for praise and the other for criticism, in the context of the relationship of two authoritative figures who are considered to be the peaks in science. The research aims to reveal the positive role of Zamakhshari in his ideas and then the constructive role of Abu Hayyan.

Zemahşerî'nin *el-Mufasssal Fi San'ati'l-Îrâb*'ının Kırâat İcazetleri

Arş. Gör. Aziz Ençakar²³

Zemahşerî, Arap dili grameri klasikleri arasında yer alan *el-Mufasssal fi San'ati'l-Îrâb* isimli eserinde, Sibeveyhî'nin *el-Kitâb*'ında yer verdiği meseleleri dört ana başlık altında ustaca ele almış; hem muhteva hem de meseleleri sunuş itibarıyla benzersiz bir eser ortaya koymuştur. Eser, telif tarihi 1 Muharrem 515'ten (22 Mart 1121) itibaren başta Zemahşerî'nin doğduğu Hârizm bölgesi olmak üzere birçok ilim merkezinde ilim halkalarında okunmuş ve okutulmuştur. Dahası bu eseri okutan bazı dilbilimciler, talebelere -istedikleri takdirde- eseri kıraat icazeti vermişler ve bunu nüshanın sonuna kaydetmişlerdir. *el-Mufasssal* nüshalarında yer alan bu icazetlerin bir kısmında sadece *el-Mufasssal*'ın baştan sona okutulduğu, diğer bir kısmında yanında yine Zemahşerî'ye ait olan *el-Keşşâf*, *Nevâbiğu'l-kelim* ve *el-Kıstâsü'l-müstakîm* gibi kitapların da yer aldığı, kalan kısmında ise başka müelliflere ait *Telhîs*, *Miftâh*, *Kâfiye*, *Şâfiye*, *Îzahu'l-Mufasssal* gibi eserlerin yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan bu icazetlerin kimisinde *el-Mufasssal*'ın tamamının talebe tarafından hocaya okunduğu; kimisinde bir kısmının icazet verilen talebe tarafından, kalan kısmının ise talebe arkadaşları tarafından okunduğu; kimisinde de kelime kelime itkân ile okunduğu not edilmiştir. Yine bu icazetlerin bazısında icazeti veren dil aliminin, Zemahşerî'ye kadar uzanan icazet silsilesini zikrederken kimisinde ise zikretmediği müşahede edilmektedir. İlim tarihi açısından önemli veriler barındıran bu icazetlerin *el-Mufasssal* özelinde iki önemli sonucundan bahsetmek mümkündür: a. *el-Mufasssal* (ve *el-Keşşâf*)'ın, diğer eserlerden farklı olarak baştan sona bir hocadan dinlenmeden veya bir hocaya okunmadan kıraat icazeti verilmemiştir. b. *el-Mufasssal*, en fazla kıraat icazetine hicri VII-VIII. yüzyıllarda konu olmuş, bu asırlardan sonra yerini İbnü'l-Hâcib'in *Şâfiye* ile *Kâfiye* isimli eserlerine bırakmıştır.

²³ İstanbul Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı. azizencakar@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-2487-0505

Recitation Ijazahs Of Az-Zamakhshari's Al-Mufassal Fi San'at al-E'rab

In his treatise named *al-Mufassal fi San'at al-E'rab*, which is one of the Arabic grammar classics, Zamakhshari has masterfully treated the issues included in Sibawayh's *al-Kitab* under four main headings; He has produced a unique work in terms of both the content and the presentation of the issues. The work has been read and taught in many scientific centers, especially in the Khwarezm region where Zamakhshari was born, since the date of its writing, 1 Muharram 515 (22 March 1121). Moreover, some linguists who read this treatise gave the students *ijazah* to read the work, if they wanted to, and wrote it at the end of the manuscript. In some of these *ijazahs* in *al-Mufassal* manuscripts, it is observed that only *al-Mufassal* was read from beginning to end, and in other parts, books such as *al-Kashshaf*, *Navabigh al-kalim* and *al-Qistas al-Mustaqim* which also belong to Zamakhshari are located next to it and in the remaining part, books by other authors such as *al-Talkhis*, *al-Meftaah*, *al-Qafiya*, *al-Shafiya*, *Izah al-Mufassal* are added to it. On the other hand, it has been noted that, in some of these *ijazahs*, the whole of *al-Mufassal* was read to the teacher by the student; in others, some of it were read by the student who was given *ijazah* and the rest was read by the student's friends; and in some of them it is read word by word with *itqan*. Again, it is observed that the linguist who gave the *ijazah*, in some of these *ijazahs*, mentioned his chain of *ijazah* extending back to Zamakhshari, while in others he did not. It is possible to mention two important results of these *ijazahs*, which contain important data in terms of the history of science, in the case of *al-Mufassal*: a. Unlike other treatises, recitation *ijazah* of *al-Mufassal* (and *al-Kashshaf*) was not given without listening to or reading from a teacher. b. *al-Mufassal*, has been the subject of recitation *ijazahs* most often in AH 7th-8th centuries and after these centuries, it has left its place to the treatises of Ibn al-Hajib named *al-Shafiya* and *al-Qafiya*.

إبستمولوجية المعتزلة؛ الإمام الزمخشري نموذجاً

Prof. Dr. Bellil Abdelkarim²⁴

يمثل النظام المعرفي ركيزة رئيس في قيام أركان أي أمة حضارياً، ولأجل ذلك خاض كل أعلام النظر وأئمة المقالات في سبر النظم المعرفية لدى المسلمين وغيرهم، ثم تقسيمها وتبويبها حين عقدهم للمطارحات الجدلية، وكان قدم سبق للمعتزلة الذين جمع أطاريحهم في أصول مفصلة القاضي عبد الجبار. يصنف الإمام الزمخشري من أواخر نوابع المعتزلة، حين بسط المذهب الأشعري والماتريدي نفوذه على كل ربوع المسلمين. لذا كانت تصانيفه وتقريراته جامعة بين استحضار أصول المذهب والنظر في أصول المذاهب الحادثة بعدهم.

شغلت مباحث المعرفة: أصلها ومصادرها وطبيعتها وأدواتها وعلاقتها بالوجود والواقع ومبادئها؛ الفلاسفة ونظار المسلمين، لما يعتري أي طرح من معارضة له تقتضيها مناهج المذهب أو نسق العلم الذي يخوض فيها الباحث. لأن التكامل الحضاري يتضمن في أبجدياته تبلور منهج فكري يبني منظومة معرفية محددة المعالم والمفاهيم والميادين. ضمن السياق الحضاري العام الكلي لأي أمة حضارية، وضمن المسيرة التاريخية الحضارية العالمية.

الإشكالية:

ماهي أصول إبستمولوجية المعتزلة الزمخشريّة؟

نسعى في هذه الدراسة وفق منهج استقرائي تحليلي لمعالج نظرية المعرفة لدى الزمخشري من خلال أهم مصنفاته "الكشاف" مع النظر في غيره للاستزادة، والتركيز على "الكشاف" بصفته تفسيراً للقرآن الذي ورد لفظ المعرفة فيه بسمات خاصة جعلت له مفهوماً قرآنياً يميزه عن غيره من حيث الاستعمال القرآني .

تكمن أهمية البحث في طرقه لجزئية علمية في تراث المعتزلة عبر تحليل تأصيلات أحد أواخر الأئمة المعتزلة، ممن يشهد لهم بعلو الكعب في علوم اللغة والمنطق والنظر والتفسير، ورسوخ قدم الدراية بمقالات الإسلاميين ممن عاصروه. ونهدف لتجلية معالم نظرية المعرفة لدى المعتزلة باتخاذ الإمام الزمخشري نموذجاً للدراسة.

Mu'tazilite Epistemology; Imam Zamakhshari As A Model

The system of knowledge is one of the main pillars in the construction of the pillars of any civilized nation, and for this reason, all the theorists and imams of articles undertook to explore the systems of knowledge of Muslims and others, then divide and classify them when they held polemical arguments, and the precedent was given to the

²⁴ Chadli Bendjedid University, Faculty of Social Sciences and Humanities. bellil-abdelkarim@univ-eltarf.dz ORCID: 0000-0002-9864-1812

Mu'tazila, who collected their theses in detailed origins by Judge Abd al-Jabbar.

Imam al-Zamakhshari is regarded as one of the last geniuses of the Mu'tazila when the Ash'ari and Maturidi sects were extending their influence to all parts of the Muslim world. Therefore, his compilations and reports were inclusive of evoking the origins of the doctrine and examining the origins of the doctrines that came after them.

I was concerned with the study of knowledge: its origin, sources, nature, tools, its relationship to existence, reality, and its fields; philosophers and Muslim theorists, if there is any opposition to it, necessitated by the methodologies of the school of thought or the system of science in which the researcher is engaged. Because civilizational integration includes in its alphabet the crystallization of an intellectual approach that builds a system of knowledge with specific features, concepts and fields. Within the general civilizational context of each civilized nation and the global civilizational historical march.

The Problem:

What are the origins of the Mu'tazila al-Zamakhshari epistemology?

In this study, following an inductive and analytical approach, we seek the features of Al-Zamakhshari's epistemology through his most important work, "The Scout", while looking at others for further study. The focus is on the "kashf" as an interpretation of the Qur'an, in which the word "knowledge" is mentioned with special features that make it a Qur'anic concept, which distinguishes it from others in terms of Qur'anic usage.

The importance of the research lies in its methods for a scientific part in the Mu'tazila heritage by analyzing the origins of one of the late Mu'tazila Imams, who is attested to the height of heels in the sciences of language, logic, theory, and interpretation, and the well-established knowledge of the articles of Islamists of their contemporaries. We aim to clarify the characteristics of Mu'tazila epistemology using Imam Al-Zamakhshari as a model of study.

Hazif Üslûbuna Yaptığı Takdirleri Açısından Keşşâf'ın Özgünlüğünün Değerlendirilmesi

Dr. Cengiz Güneş²⁵

Bu tebliğde, Zemaşerî'nin (ö. 538/1144), el-Keşşâf adlı tefsirinde bulunan hazifler ve bunlara yapılan takdirler ele alınmıştır. Hazifler, bir yandan metni anlama güçlüğüne neden olurken diğer taraftan da açılımı yapılması gereken takdirler içermektedir. Bu bağlamda hazifler, bir metni anlamaya yönelik geniş ufuklar açma imkânı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ı anlamada ve yorumlamada hazif ve takdirlerinin tefsire büyük katkıları vardır. Türkçeye “eksilti kullanım” diye çevrilen hazif, sözde hafiflik sağlama, îcâz ve ihtisâr başta olmak üzere azamet ifadesi, fâsılaya riayet gibi sebeplerle yapılan edebî bir üslûp özelliğidir. Bu konu ekseninde Keşşâf'ın önceki tefsirlerle kıyaslandığında ne derece onlardan yararlandığı ve kendisinden sonraki tefsirlere ne kadar etki ettiği belirlenmiştir. Çeşitli sûrelerden alınan örnek hazifler ve takdirler bağlamında, Keşşâf'tan önce yazılmış ve kendisinden sonra yazılan özellikle de dil bilimsel ağırlıktaki tefsirlerle kıyaslanarak benzerlikler ve ayrılıklar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Mesela Nisâ suresinin 1. ayeti “... يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ ...” Ayette “مِنْ نَفْسٍ وَاجِدَةٍ” kelimelerinden sonra “أَنْشَأَهَا أَوْ ابْتَدَأَهَا” ibaresi hazfedilmiştir. Zemaşerî, erken dönem dilbilimsel tefsirlerden ve icâzü'l-Kur'ân literatüründen istifade ettiği gibi kendisinden sonrakilere de kaynaklık teşkil etmiştir. Zemaşerî'nin haziflere yaptığı takdirler daha çok harf-i cerlerin, isim tamlamalarındaki muzaafın, sıfat tamlamalarındaki mevsufun hazifleri ve takdirleri cinsindedir. Neticede, el-Keşşâf, yer yer kendisinden önceki tefsirlerle hazifler konusunda bazı benzerlikler gösterse de çoğu tefsirin değinmediği hazif ve takdirleriyle dikkat çekmiş ve bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuştur.

²⁵ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati. cengiz-gunes@nevsehir.edu.tr ORCID: 0000-0003-2979-7271

A Discussion About Kashshāf's Originality In Terms of His Taqdīr For Hazif Style

In this paper, the hazifs in Zamakhsharī's (d. 538/1144) commentary named Kashshāf and their appreciations are discussed. While the hazifs cause difficulties in understanding the text, on the other hand, they contain appreciations that need to be explained. In this context, hazifs can provide the opportunity to open wide horizons for understanding a text. Therefore, in understanding and interpreting the Qur'ān, her praise and appreciation have great contributions to tafsir. Hazif, translated into Turkish as "elliptical usage", is a literary style feature that is made for reasons such as providing so-called lightness, expression of greatness, especially ijaz and ihtīṣar, and observance of intervals. In the axis of this subject, it has been determined to what extent Kashshāf has benefited from them when compared to previous tafsir and how much it has influenced the tafsir after her. In the context of exemplary eulogies and appreciations taken from various surahs, evaluations were made on similarities and differences by comparing them with the tafsirs written before and after Kashshāf, especially with linguistic weight. For example, the 1st verse of the chapter of Nisa is "يَا أَيُّهَا النَّوُّا رَبُّكُمْ الْأَذَى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ ... "وَإِحْدَى" In the verse, after the words "مِنْ نَفْسٍ وَإِحْدَى", the phrase "أَنْشَأَهَا أَوْ ابْتَدَأَهَا" has undergone hazif. Zamakhsharī not only benefited from the early linguistic tafsirs and the literature of ijāz al-Qur'ān but also constituted a source for the ones after him. Zamakhsharī's taqdīrs for hazifs consists of hazif of Arabic prepositions, letters in words, the Mudaaf in noun phrases, the mawṣūf in adjective phrases and the beginning of the sentence. The most prominent among these hazifs is the hazif of the mudaaf. In summary, although Kashshāf has some similarities with the previous tafsirs on hazifs, drew attention to hazif and taqdīrs, which most of the tafsirs did not mention, and filled a significant gap in this field.

Zemahşerî'nin Dil Felsefesinde Nahiv İletlerinin Yeri

Dr. Cumali Baylu²⁶

Arapça gramer kurallarının bazı gerekçelere dayandırılması ve bunun üzerinden gramer kurallarının açıklanması anlamına gelen ta'lîl/illetlendirme işlemi, Hicri I. yüzyılda Arap dilinde bazı bozulmaların görülmesinden sonra başlatılan ilk gramer çalışmalarından beri nahiv ilmindeki önemini korumuş ve nahiv kurallarının tespit edilmesindeki önemli faktörlerden biri kabul edilmiştir. Gramer çalışmalarının ilk defa başladığı bu dönemde telif edilen eserlerde sarf ve nahiv kurallarının aktarılmasıyla birlikte bu kuralların dayandırıldığı illetler de zikredilmiştir. Hicri IV. asırda illetlere dair müstakil eserler yazılmış ve illetler bazı sınıflandırmalara tabi tutularak sayıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Hicri VI. asırda ta'lîl işlemi daha sistemli bir hale gelmiş ve dilciler tarafından nahiv usulüne dair eserler yazılmış; illetler de kıyasın bir rüknü olarak nahiv usulündeki yerini almıştır.

Gerek klasik dönemde gerekse modern dönemde yetişen Arap dilbilimcilerinden, nahiv illetlerine başvuranlar ve bunları savunanlar olduğu gibi nahiv illetlerine karşı çıkan dilbilimciler de olmuştur. Ülkemizde ve dünyada yapılan bazı akademik çalışmalarda bu dilbilimcilerin illetlere karşı pratik ve teorik yaklaşımları incelenmiş olmasına rağmen, müfessir ve kelim alimi olmasının yanında çok iyi bir Arap dilbilimcisi olan Zemahşerî'nin nahiv illetlerine yaklaşımına dair tafsilatlı bir akademik çalışma yapılmış değildir.

Bu çalışma kapsamında Zemahşerî'nin nahiv konularına dair yazdığı el-Unmûzec ve el-Mufassal isimli eserlerinde ve el-Keşşâf isimli tefsirinde gramer kurallarına dair zikrettiği illetler tespit ve tasnif edilmeye çalışılacaktır. Bu şekilde Zemahşerî'nin, nahiv usulünde önemli bir yeri olan kıyas ve illetlere karşı yaklaşımı ortaya konulacak ve onun dil felse-

²⁶ DİB Diyanet Akademisi, Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi. cumalibaylu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6454-2173

fesini belirlemeye yönelik yapılacak çalışmalara katkı sunulmaya çalışılacaktır.

The Place of 'l al-Nahw in Zamakhshari's Philosophy of Language

Ta'lil, which means basing Arabic grammatical rules on some reasons, has kept its importance in the science of nahw since the grammatical studies that started after the emergence of some distortions in the Arabic language in the first century Hijri and has been accepted as one of the important factors in determining the rules of nahw. In the works compiled in the first period, along with the rules of sarf and nahw, the reasons on which these rules were based were also mentioned. In the IVth century of Hijri, separate works were written on the illas and the illas were classified and their numbers were tried to be determined. In the VI century Hijri, the process of ta'lil became more systematized and linguists wrote works on the method of grammar, and the illas were included in the method of grammar as a part of qiyas.

Among the Arabic linguists who lived both in the classical and modern periods, there were those who used and defended illas as well as those who opposed them. Some academic studies in our country and in the world have examined the practical and theoretical approaches of these linguists towards illas. However, there has not been a detailed academic study on Zamakhshari's approach to illas. We think that this aspect of Zamakhshari should also be examined. Because he is a very good Arabic linguist in addition to being a mufassir and theology scholar. In this study, we will try to identify and classify the causes of grammatical rules mentioned by Zamakhshari in his works al-Unmūzaj and al-Mufassal on the subjects of grammar and in his tafsir al-Kashshāf. In this way, Zamakhshari's approach to qiyas and illas, which have an important place in the methodology of grammar, will be revealed and an attempt will be made to contribute to the studies to be carried out to determine his philosophy of language.

Zemahşerî’de İman ve Güzellik Arasındaki İlişkinin Mahiyeti

Prof. Dr. Emine Ögük²⁷

Sistemantik kelamın hüsun ve kubuh meselesi, ilahî sıfatlar, âlemdeki gayelilik ve nizam, kötülük problemi gibi bazı temel konularıyla yakından ilişkisi olduğu dikkat çeken iman ve güzellik ilişkisi aslında çok manidar ve aynı zamanda bir o kadar da ihmal edilmiş olan bir konudur. Bu konunun Zemahşerî gibi kendisinden sonra yazılan tefsirlere mesned teşkil eden, pek çok müfessir tarafından takdir edilen, İbn Haldun tarafından tefsiri dirayet tefsirlerinin en üstünü sayılan ve yine eseri Osmanlı medrese programının vazgeçilmezleri arasında yer alan Keşşaf sahibi güçlü bir alimin perpektifinden incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Bu çerçevede cevap aranan güzelliğin mahiyeti, güzelliğin etik mi yoksa estetik özellik mi arzettiği, güzellik duygusuyla fitrat arasındaki ilişki, tabiatta çirkin ve kötü olan şeylerin yaratılma hikmeti gibi konular kendisinde eksiklik olduğu değerlendirilen iman ile güzellik bağının güçlenmesine katkı sunmak amacıyla Zemahşerî’nin açıklamaları ışığında ele alınacaktır.

The Nature of the Relationship Between Faith and Beauty in Zamakhshari

The relationship between belief and beauty, which is notable for its close relationship with some of the basic issues of systematic theology such as the issue of goodness and kubuh, divine attributes, purposefulness and order in the universe, and the problem of evil, is actually a very meaningful and at the same time neglected issue. It is of particular importance to examine this subject from the perspective of a strong scholar like Zamakhshari, who was the basis for the commentaries written after him, was appreciated by many commentators, was considered the best

²⁷ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi ABD. emine.oguk@gop.edu.tr ORCID: 0000-0001-6306-1730

of the sagacious commentaries by Ibn Khaldun, and whose work is among the indispensable parts of the Ottoman madrasah program. . In this context, questions such as the nature of beauty, whether beauty has an ethical or aesthetic feature, the relationship between the sense of beauty and nature, the wisdom behind the creation of ugly and bad things in nature are discussed by Zamakhshari in order to contribute to the strengthening of the bond between faith and beauty, which is considered to be deficient. It will be discussed in the light of the statements of.

Zemahşerî'nin Muhkem ve Müteşabih Ayetlere Yaklaşımı (Keşşaf Bağlamında)

Doç. Dr. Enver Bayram²⁸

Geçmişten günümüze birçok tefsir kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) tarafından yazılan “el-Keşşâf ‘an haķā’iķı ğavâmiẓi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķāvîl fi vücûhi’t-te’vîl” adlı eserdir. Zemahşerî, tefsirinde birçok konuya yer vermesinin yanında muhkem ve müteşabih konusunu da ele almıştır. Ona göre muhkem, çok anlamlıktan ve anlam karışıklığından uzak, sağlam/net ayetlerdir. Muhkem ayetler “kitabın anası”, yani aslı ve esası olan ayetlerdir. Müteşabih ise benzeşen ve farklı anlamlara gelebilen âyetlerdir ki bunlar muhkem olan ayetlere ırca edilir. Mesela, “Gözler onu idrak edemez” (En‘âm 6/103) âyeti muhkem iken “Rablerine nazar ederler” (Kiyâmet 75/23) âyeti ise müteşabih-tir. Zemahşerî, tefsirinde müteşabih ayetlerin Allah tarafından bilinebileceğini, bunun yanında alimlerin de söz konusu ayetleri bilebileceğini ifade eder. Müteşabihlerin Kur’an’da yer almasını ise Kur’an’ın araştırmaya ve incelemeye verdiği öneme bağlamaktadır. Ayrıca o; sûr, ruh, levh-i mahfuz gibi müteşabihler hakkında da açıklamalarda bulunur. Çalışmamızda muhkem ve müteşabih kavramlarının anlamlarına değindikten sonra Zemahşerî’nin konuya yaklaşımını ayetler bağlamında detaylı bir şekilde ele alınıp inceleyeceğiz.

Zamakhshari’s Approach To Verses Muhkamaat And Mutashabehaat (In The Context Of Keşşaf)

Many interpretations have been written from the past to the present. One of them is “el-Keşşâf ‘an haķā’iķı ğavâmiẓi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķāvîl fi vücûhi’t-te’vîl”, written by Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- Zamakhshari (d. 538/1144). In addition to giving

²⁸ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir ABD. ORCID: 0000-0001-7624-4528

place to many subjects in his tafsir, Zamakhshari also dealt with the subject of muhkem and mutashabih. According to him, muhkam are solid/clear verses that are far from polysemy and ambiguity. Muhkam verses are the "mother of the book", that is, the verses that have the original and the basis. Mutashabih, on the other hand, are verses that are similar and can have different meanings, which are referred to as muhkam verses. For example, the verse "The eyes cannot perceive it" (An'am 6/103) is decisive, while the verse "They look at their Lord" (Qiyamat 75/23) is allegorical. In his tafsir, Zamakhshari states that mutashabih verses can be known by Allah, and that scholars can also know the verses in question. He attributes the place of mutashabihs in the Qur'an to the importance that the Qur'an gives to research and analysis. Also he makes explanations about mutashabihs such as the s ur, the soul, and the Lawh-i Mahfuz. In our study, after mentioning the meanings of the concepts of muhkam and mutashabih, we will examine Zamakhshari's approach to the subject in detail in the context of the verses.

Zemahşeri Perspektifinden Müteşâbih'in Te'vili

Dr. Faima İsrailova²⁹

Te'vil, ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar, Kur'ân-ı Kerim'i sağlıklı bir biçimde anlaşılıp yorumlanmasında başvurulan bir usûl olmuştur. Müteşâbih ise; Kur'an'da nassın tefsirinin bir başka nasla lafız ve mana bakımından benzeşmesidir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, ayette yer alan bir lafız konumuna göre başka ayetlerde farklı manalara gelebilir, ancak her birinin kastedilebilir olması açısından anlamlar birbirine benzer, bundan dolayı hangi mananın kastedildiği açıkça bilinemez. Ayrıca belirtmek gerekir ki te'vil yapan kişinin içinde bulunduğu konum, te'vilin yönünü belirleyici açısından en önemli etkindir. Nitekim birçok âlim için, mensup olduğu itikadî ve amelî mezhebini temel yaklaşımı te'vil yöntemlerinde en belirleyici husus olmuştur. Müteşâbihlerin te'vile tâbi tutulması konusu, öncelikle Mu'tezile ve Sünnî kelâmcıları çevresinde benimsenmiştir. Bu hareket daha sonra Semerkand'da Hanefiyye-Mâtürîdiyye âlimleri, Basra'da da Eş'ariyye kelâmcıları arasında kendini göstermiştir. Ancak gerek Mu'tezile gerekse Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye âlimleri naslardan hangisinin muhkem, hangisinin müteşâbih olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüş, her ekol mensubu benimsediği ilkeleri doğrulayan âyetleri muhkem, bunlara karşı gibi görünenleri müteşâbih kabul etmiştir. Tebliğimizde, Mu'tezilî olan ve tefsiri rey üzerine temellendirilen Zemahşeri'nin perspektifinden müteşâbihin te'vili, bu konu ile ilgili görüşlerini desteklemek için sunduğu argümanlar üzerinde duracağız.

From the Perspective of Zamakhshari to the Ta'vil of the Mutashabih

Ta'wil has been a method used in understanding and interpreting the Qur'an in a healthy way, starting from the first periods to the present

²⁹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. faimai@erzincan.edu.tr ORCID: 0000-0002-5936-3039

day. If mutashabih; It is the similarity of the interpretation of nass in the Qur'an with another nass in terms of wording and meaning. In other words, a word in the verse may have different meanings in other verses depending on its position, but the meanings are similar in terms of being able to refer to each one, so it cannot be clearly known which meaning is meant. It should also be noted that the position of the person who performs ta'wîl is the most important factor in determining the direction of ta'wîl. As a matter of fact, for many scholars, the basic approach of the creed and practical sect to which they belong has been the most decisive factor in the methods of ta'wîl. The subject of subjecting mutashabihs to ta'wîl was adopted primarily by Mu'tazila and Sunni theologians. This movement later emerged among Hanafiyye-Mâturîdiyye scholars in Samarkand and Ash'ariyya theologians in Basra. However, both Mu'tazila, Maturidiyya and Ash'ariyya scholars have put forward different views on which of the verses are muhkam and which mutashabih, and every member of the school has accepted the verses that confirm the principles they have adopted, and those that seem to be against them as mutashabih. In our paper, we will focus on the interpretation of mutashabih from the perspective of Zamakhshari, who is a Mu'tazilite and whose commentary is based on rey, and the arguments he offers to support his views on this subject.

Zemahşerî Tefsiri'nin Kadı Abdulcebbar Tefsiri'nden Farklılaşması ve Bunun Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Yed ve 'Ayn ile İlgili Bazı Ayetler Özelinde

Dr. Fatma Pehlivan Yalnız³⁰

Zemahşerî (ö. 538/1144) Keşşaf'ını Kadı Abdulcebbar'dan (ö. 415/1025) yaklaşık bir asır sonra kaleme almıştır. İki âlim de Mu'tezilî olduğu halde tefsir yapma tarzlarının birbirinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu bildiri, yed ve ayn ile ilgili bazı ayetler özelinde adı geçen iki müfessirin farklı te'vil biçimlerini konu edinmekte ve mukayeseli veri analizini kullanmaktadır. Bildirinin amacı, yed hakkındaki Mâide 5/64, Feth 48/10 ve 'ayn hakkındaki Tûr 52/48, Hûd 11/37 ayetleri özelinde Zemahşerî'nin te'vil biçiminin Kadı Abdulcebbar'dan farklılaştığı hususlar ve bunların nedenlerini ortaya koymaktır. Bildirinin varsayımı, müelliflerin kişisel donanımları, yaşadıkları siyasî ve itikadi ortamlar ve ilimlerin gelişim seyirleri gibi nedenlerin âlimlerin tefsirlerinin farklılaşmasına yol açtığıdır. Bu konu hakkında literatürde parçalı bilgiler bulunmakla birlikte iki alimin tefsir biçimleri ve bunların nedenleri hakkında genel bir çerçeve sunulmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, Kadı Abdulcebbar daha çok Arap dili verileri üzerinden tefsir yaparken Zemahşerî'nin daha ziyade belagete ağırlık verdiği görülmektedir. Ayrıca Kadı Abdulcebbar muhalif gördüğü grupların tefsir etme biçimlerini sıklıkla eleştirirken, Zemahşerî'nin daha ziyade hatalı gördüğü yaklaşım biçimlerine referans vermekle yetindiği müşahede edilmektedir. Benzer şekilde Kadı Abdulcebbar mantıkî çıkarımlara daha fazla ağırlık verirken bu durumun Zemahşerî'de daha az görüldüğü fark edilmektedir. Bu farklılaşmanın arka planında âlimlerin yaşadıkları dönemin siyasî ve itikadî durumu, ilimlerin gelişimi ve âlimlerin ihtisas alanlarının etkili olduğu fark edilmektedir. Nitekim alimlerin yaşadığı bölgedeki ehl-i sünnet, itizalî yönelişler gibi itikadî farklılıkların siyasete etkisi, alimle-

³⁰ Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatmaahsenpehlivan@gmail.com ORCID: 0000-0003-3152-7094

rin yaşadığı dönemde mantık ve belagat gibi ilimlerin İslamî ilimlerdeki yeri, son olarak Kadı Abdulcebbar'ın kalamcılığı ile Zemahşeri'nin edebiyatta uzmanlığı gibi faktörlerin iki alimi tefsir bağlamında birbirinden ayıran parametreler olduğu belirtilebilir.

***An Analysis on the Differentiation of Zamakhshari
Tafsir from Qadi Abdulcebbar Tafsir and the Reasons
for Some Verses About Yed and 'Ayn***

Zemahşeri (d. 538/1144) wrote his Keşşaf about a century after Qadi Abdulcebbar (d. 415/1025). Although both scholars are Mu'tazilites, it is seen that their styles of tafsir differ from each other. This paper deals with the different ta'wil forms of the two commentators mentioned in some verses about yed and ayn and uses comparative data analysis. The purpose of the paper is to reveal the points in which Zamakhshari's ta'wil form differs from Qadi Abdulcebbar in particular in the verses of Mâide 5/64 about yed, Feth 48/10, and verses of Tur 52/48 about 'ayn, and 11/37 of Hud. The assumption of the paper is that the reasons such as the personal equipment of the authors, the political and theological environments in which they live, and the course of development of the sciences lead to the differentiation of the interpretations of the scholars. Although there is fragmentary information in the literature on this subject, it is seen that a general framework is not presented about the interpretation forms of the two scholars and their reasons. As a result, it is seen that Zamakhshari gave more weight to rhetoric while Qadi Abdulcebbar commented mostly on the Arabic language data. In addition, it is observed that while Qadi Abdulcebbar frequently criticizes the interpretations of the groups he sees as opposition, Zamakhshari is content with making references to the approaches he sees as faulty. Similarly, while Qadi Abdulcebbar gives more weight to logical inferences, it is noticed that this situation is seen less in Zamakhshari. In the background of this differentiation, it is noticed that the political and theological situation of the period in which the scholars lived, the development of sciences and the fields of specialization of the scholars were effective. As a matter of fact, the effects of creed differences such as Ahl as-Sunnah and litigious tendencies in the region where the scholars lived, the place of sciences

such as logic and rhetoric in the Islamic sciences in the period when the scholars lived, and finally, the theology of Qadi Abdulcebbar and the expertise of Zamakhshari in literature, in the context of tafsir. It can be stated that there are parameters that distinguish them from each other.

Zemahşeri'nin Kelamî Görüşlerinin Şiirine Yansımaları

Dr. Fikrullah Çakmak³¹

Bir düşünürün fikri dünyasını yansıtan, onun düşünceleri hakkında bizlere bilgi veren en değerli kaynaklardan biri de ona ait şiirlerdir. Şiir edebi özelliğiyle ilmi bir metin olmamakla birlikte kişinin bilincinin kaydını tutan en önemli yazıttır. Şiir, şairin metafizik algısındaki en derin düşünceleri yansıtabildiği alan olduğu gibi onun hayatını, düşünce yapısını ortaya koyduğu metindir. Şiirin şairin dünyasındaki bu konumu dikkate alındığında Zemahşeri'nin şiirlerinin onun düşünce dünyasını yansıtan unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Zemahşeri'nin divanındaki şiirler sadece şiir ve belagat alanındaki edebi yönünü ifade eden bir husus olmayıp aynı zamanda onun hayatına yönelik birçok bilgiyi de barındırmaktadır. Çocukluğunda beri yaşamış olduğu olayların onun hayatına ve düşünce dünyasına tesirlerini şiirlerinde görebilmekteyiz. Özellikle de divanındaki tüm şiirlerinin gözden geçirilip ilmi eserleri ile karşılıklı okunduğunda onun hayatına, çevresine, içinde yaşadığı topluma ve daha da önemlisi düşünce dünyasına dair her şeyi bulmak imkân dâhilindedir. Zemahşeri'nin bilindiği gibi 5000 beyittin üzerinde şiir içeren bir dîvanı (Dîvânü'ş-şî'r - Dîvânü'l-edeb) söz konusudur. Çalışmamızda özellikle Zemahşeri'nin kelim konularındaki düşüncelerini şiirleri örneğinde ortaya koyup, diğer eserleri üzerinden karşılaştırmalı okumaya çalışacağız.

Zamaksari's Kalami Thoughts on his Poetry

One of the most valuable sources that reflect the intellectual world of a thinker and give us information about his thoughts is his poetry. Although poetry is not a scientific text with its literary characteristic, it is the most important inscription that keeps the record of a person's cons-

³¹ Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı. fikrullahcakmak@atauni.edu.tr ORCID: 0000-0002-4559-7117

ciousness. Poetry is the field where the poet can reflect the deepest thoughts in his metaphysical perception, as well as the text in which he reveals his life and thought structure. Considering this position of poetry in the poet's world, it can be said that Zamakhshari's poems are one of the elements reflecting his world of thought. The poems in Zamakhshari's divan are not only a matter that expresses his literary aspect in the field of poetry and rhetoric, but also contain a lot of information about his life. We can see the effects of the events he experienced since his childhood on his life and world of thought in his poems. It is possible to find everything about his life, his environment, the society he lived in and, more importantly, his world of thought, especially when all the poems in his divan are reviewed and read together with his scholarly works. As it is known, Zamakhshari has a *dīwan* (*Dīwān al-shī'r* - *Dīwān al-adab*) containing over 5000 couplets of poetry. In our study, we will especially try to reveal Zamakhshari's thoughts on theological issues with the example of his poems and to read them comparatively through his other works.

Nazım Teorisi ve Zemaşherinin Tefsirindeki Yansımaları

Prof. Dr. Galip Yavuz³²

Günümüz literatüründe sözdizimi terimiyle kavramlaştırılmış olan nazım nazariyesi/teorisi Kur'ân-ı Kerim'de “Eğer indirdiklerimizden herhangi bir şüphe ediyorsanız onun benzeri bir sure getirin. Eğer iddianızda haklı (olduğunuzu düşünüyor) iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırınız.” ayetiyle açıkça ifade edilen, Kur'ân-ı Kerim'in bir suresinin benzerinin dahi insanlar tarafından vücuda getirilebilmesinin imkânsızlığına delâlet eden bu ayet etrafında oluşan kelâmî tartışmaların bir semeresi olarak ortaya çıkmıştır. Bir yönüyle de “sarfe” nazariyesine karşılık Mutezile'ye cevap niteliğinde, Cürçânî tarafından geliştirilmiş olan lügavî bir yaklaşımdır. Cürçânî'nin Kur'ân-ı Kerim'in mu'cez oluşunu ispat sadedindeki çabasının sözdizimi üzerinde yoğunlaşmış olmasıyla, daha evvel dikkatleri üzerine çekmemiş olan Kur'an'ın dilsel özelliklerinin tebellür ettiği bu nazariye, bilâhère Cürçânî'ye yakın bir dönemde yaşamış olan Cârullâh Zemaşherî'nin “Keşşaf” adıyla bilinen meşhur lügavî tefsiri üzerinde de hayat bularak, uygulama boyutuna intikal etmiştir. Yukarıdaki başlık altında nazariyenin tarihi arka planı, ortaya çıkış sebebi, mahiyeti ve Zemaşherî'nin “Keşşaf” adlı tefsirindeki yansımalarına işaret edilecektir.

Nazm Theory And Its Reflections In The Interpretation Of Al-Zamakhshari

The "nazm theory", which is conceptualized with the term syntax in today's literature, is stated in the Holy Quran as follows: "If you are in doubt about what We have revealed, produce a surah similar to it. "If you think you are right in your claim, call your witnesses other than Allah." It has emerged as a result of the theological debates around this

³² İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Arapça Öğretmenliği, gyavuz@29mayis.edu.tr ORCID: 0000-0002-7630-3820

verse, which clearly expresses the impossibility of creating even a similar surah of the Holy Qur'an by humans. In a way, it is a lexical approach developed by Curjani as a response to the Mutazilah movement against the "sarfe" theory. Since Curjani's effort to prove the miraculousness of the Holy Quran was concentrated on syntax, this theory, which is reflected in the linguistic features of the Quran, which had not attracted attention before, was later developed by Jarullah Zamahshari, who lived in a period close to Curjani, in his book it came to life on the famous lexical commentary known as "al- Kashshaaf" and moved to the practical dimension. Under the above heading, the historical background of the theory, the reason for its emergence, its nature, and its reflections in al- Zamahshari's commentary called "al-Kashshaaf" will be pointed out.

Zemahşeri'nin Yetiştığı Siyasi, Sosyal ve Kültürel Çevre

Doç. Dr. Gencal Şenyayla³³

Zemahşeri, tefsir, kelâm, dil ve edebiyat alanlarında yazdığı eserleriyle İslam ilmiye geleneğinde isminden çokça bahsedilen ve hakkında tartışmaların yapıldığı Mu'tezili alimlerdenidir. Onun en önemli özelliği çok yönlü bir alim olması ve Arapçaya hakimiyetidir. Çok sayıda eser telif eden Zemahşeri'nin telifatı içerisinde en önemli olanı el-Keşşâf isimli tefsiridir. Eserleri ve düşünceleriyle İslam İslam düşünce tarihinde önemli bir sima haline gelen müellif, günümüzde de bu önemini korumaya devam etmektedir. Aklın ilkelerine büyük önem vermesi ve Mu'tezili düşünceye sahip olması açısından çokça eleştirilmişse de Sünni çevrelerce de önemli derece kabul görmüştür. İlmiye geleneğine sahip bir ailede yetişmiş, önemli ilim merkezlerinde yaşamış ve dönemin önde gelen alimleriyle görüşerek onların birikimlerinden istifade etmiştir. İlmi kişiliğinin oluşmasında yaşamış olduğu sosyal, siyasi ve kültürel çevrenin büyük etkisi olmuştur. Bu tebliğde Zemahşeri'nin yaşadığı ortam üzerinde durulacak ve söz konusu bu ortamın onun yetişmesindeki etkilerine vurgu yapılacaktır.

The Political, Social And Cultural Environment In Which Zamakhshari Grew Up

Zamakhshari is one of the Mu'tazilite scholars whose works in the fields of tafsir, theology, language and literature are widely mentioned and debated in the Islamic scholarly tradition. His most important characteristic is that he is a versatile scholar and his command of Arabic. Zamakhshari wrote many works, the most important of which is his tafsir al-Kashshaf. The author, who became an important figure in the history of Islamic thought with his works and thoughts, continues to main-

³³ Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. gsenyayla@pau.edu.tr ORCID: 0000- 0003-1590-9498

tain this importance today. Although he was widely criticized for attaching great importance to the principles of reason and having Mu'tazila thought, he was also widely accepted by Sunni circles. He grew up in a family with a scholarly tradition, lived in important centers of knowledge, and benefited from their knowledge by meeting with the leading scholars of the period. The social, political and cultural environment in which he lived had a great influence on the formation of his scholarly personality. In this paper, the environment in which Zamakhshari lived will be emphasized and the effects of this environment on his upbringing will be emphasized.

جدلية الأنساق في شعر الزمخشري دراسة في الثنائيات الضدية

Dr. Hafel Alyounes³⁴

لا يخفى على المتدبر أن مذهب الاعتزال قد صيغ علوم العربية التي توافر عليها الزمخشري، ولاسيما علوم البلاغة بأفنانها ونكتها التي حضرت في أشعاره حضورًا بهيئًا، بيد أن تلك الأشعار غابت عن أقلام الدراسين وتأملاتهم إلا قليلاً. ولهذا سيبنى البحث فكرة جدلية الثنائيات الضدية في أشعار الزمخشري، هذه الثنائيات النامية تولد ثنائيات أخرى، فتجعل النص الشعري حافلاً بالأنساق المتضادة، كما أنها نظرة فلسفية تتجاوز الظاهر إلى المضمّر، فتستبطن بتألف المتضادات المتقابلة والمتباعدة نظرة الزمخشري لما كان حوله.

سيعرض البحث في محوره الأول لمفهوم الثنائية الضدية في الدرس النقدي بكليته عرضاً يتوكأ على ما يخدم المعنى الاصطلاحي مستعيناً بأشعار الزمخشري.

وسيتناول في المحور الثاني عدداً من الأنساق الشعرية ذات الثنائيات الضدية المتقابلة والمتماثلة التي تعدّ بنى أساسية في أشعار الزمخشري مثل ثنائية الوداع واللقاء، الشوق والحنين، الحياة والموت، والمعرفة والجهل ونحوها، فالشيء يعرف بضده، وهو ما يحقّق المتأمل لمعرفة نواميس الكون في لاشعور المبدع، وسيتمدّد البحث المنهج البيويّ في رصد حركة النص الداخلي، وسيخلص البحث إلى نتائج ترصد بعض حقائق بلاغة الزمخشري ومذهبه الشعريّ.

Dialectic Patterns in Zamakhshari's Poetry A study in opposite binaries

It is known that the doctrine of isolation has influenced the Arabic sciences that Al-Zamakhshari wrote about, especially the various sciences of rhetoric and its manifestations that were clear in his poetry. But the scholars and researchers did not care much about these poems. Therefore, this research will delve into the idea of opposite binaries' dialecticism in Zamakhshari's poetry. These developing binaries create other binaries, making the poetic text full of contradictory patterns. It also represents a philosophical view that transcends the apparent to the hidden, so it involves Zamakhshari's view of what was around him through the harmony of contrasting and disparate antonyms.

³⁴ Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD, hafel2015@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8125-2298

In its first section, the research will present the concept of opposite binaries or dualism in all critical studies, in a form that relies on what benefits the terminological meaning through Zamakhshari's poetry.

As for the second section, it will deal with a number of poetic patterns with opposite and symmetrical binaries, which are the basic structures in Zamakhshari's poetry. Examples of them are the binary farewell and meeting, longing and nostalgia, life and death, knowledge and ignorance...etc. Something is known by its opposite, and this is what motivates the meditator to know the laws of the universe in the subconscious of the creator. The research will follow the structural approach in observing the internal movement of the text, and it will achieve results that investigate some facts in Zamakhshari's rhetoric and poetic doctrine.

Zemahşerî ve Güncel Değeri Açısından Akılcılığının Sınırları

Doç. Dr. Harun Çağlayan³⁵

Ebü'l-Kâsım Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), özellikle akıl ve nakil arasındaki ilişkileri ele alması bakımından özgün fikirleri olan bir bilginidir.

Zemahşerî, sadece kelâm eserlerinde değil, dil ve tefsir çalışmaları başta olmak üzere diğer alanlarda da akla ve akıl yürütme yöntemlerine önem vermiştir. Onun akla fazla vurgu yapması ve itizâlî görüş sahibi olması, sünî ve şîî tüm kesimlerce rağbet edilen bir bilgin olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Bu yönüyle Zemahşerî, mantık ve dil bilgisi alanlarındaki yetkinliğini fikirlerine yansıtabilmiş nadir araştırmacılarından biri olarak saygı duyulmayı fazlasıyla hak etmektedir. Ancak zamanla Müslüman toplumlarda akla karşı takınılan olumsuz tavrın bir uzantısı olarak Zemahşerî'nin değeri de aşamalı olarak azalmıştır. Müslüman dünyasında akılcılığa duyulan soğukluk, on dokuzuncu asra kadar devam etmiştir.

Müslüman toplumların moderniteyle beraber zorunlu olarak akla yönelmesi, gelenekte akla önem veren ekol ve kişilerin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda başta kelâm ve tefsir eserleri olmak üzere rasyonalist görüşleriyle tanınan Zemahşerî yeniden önem kazanmaya başlamış; özellikle onun temsil ettiği akılcılığın sınırlarını oluşturan ayetlerdeki tasvir, temsil ve mecazlarla ilgili tutarlı ve akıl ilkeleriyle uyumlu görüşleri zamanla tanınırlığını artırmıştır.

Tebliğde tümevarım yöntemi kullanılarak Zemahşerî'nin akıldan ne anladığını ve naklî bilgileri ele alırken akılcılığı nasıl kullandığı hakkında örnekler verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca değerlendirme kısmında rasyonalizmin güncel değeri açısından onun görüşlerinin ne anlam ifade ettiğine yönelik bir deneme girişiminde bulunulacaktır.

³⁵ Kırıkkale Üniv, İslami İlimler Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı, caglayanharun@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0228-5164

Zamakhshari and Limits of his Rationalism in Terms of Its Current Value

Ebu'l-Kasım Omar b. Muhammad al-Zamakhshari (d. 538/1144) is a scholar with original ideas, especially in terms of dealing with the relations between reason and narration.

Zamakhshari gave importance to reason and reasoning methods not only in works of kalam, but also in other fields, especially language and tafsir studies. The fact that he put too much emphasis on reason and had a dissenting view did not change the fact that he was a sought-after scholar by all Sunni and Shia segments. In this respect, Zamakhshari deserves to be highly respected as one of the rare researchers who could reflect his competence in the fields of logic and grammar to his ideas. However, as an extension of the negative attitude towards reason in Muslim societies, the value of Zamakhshari gradually decreased. The coldness towards rationality in the Muslim world continued until the nineteenth century.

The obligatory orientation of Muslim societies to reason with modernity has led to the emergence of schools and people who attach importance to reason in tradition. In this context, Zamakhshari, who is known for his rationalist views, especially the works of kalam and tafsir, started to gain importance again; In particular, his consistent and consistent views on the descriptions, representations and metaphors in the verses that form the limits of the rationality he represents have increased his recognition over time.

In the presentation, it will be tried to give examples about what Zamahşeri's understood from the mind and how he used rationality while dealing with the transmitted information by using the inductive method. In addition, in the evaluation part, an attempt will be made to test what his views mean in terms of the current value of rationalism.

Zemahşeri Düşüncesinde Akıl ve Vahiy İlişkisi

Prof. Dr. Hasan Özalp³⁶

Akl ve vahiy ilişkisi hem felsefenin hem de teolojinin önemli problemlerinden biridir. Akıl ile vahiy ilişkisine dair genelde akıl ile vahiy arasında bir kavganın ve mücadelenin olduğunu iddia eden çatışmacı yaklaşım ön plana çıkar. Oysa örneğin Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd ve İbn Bacce sağduyulu Meşşai filozoflar akıl ve vahiy arasında bir uzlaşma ve uyuşmanın olduğunu kabul eder. Kalam düşüncesinde ise durum biraz daha karmaşık görünmektedir. Bu bağlamda İslam kelamının önemli düşünürlerinden biri kabul edilen Zemahşeri'nin konuyu nasıl ele aldığı bizce önemli bir sorundur. Bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle Zemahşeri'nin mensup olduğu gelenek İslam düşüncesinin ilk rasyonalistleri kabul edilen Mutezili kelam ekolüdür. Hem dini referansları ön plana kelam düşüncesi hem de akli düşünce yan yana gelince felsefi olarak ister istemez Zemahşeri'nin akıl ve vahiy ilişkisini nasıl anladığı sorusu gündeme gelmektedir. İkincisi, Mutezile kelam ekolünün kuruluş ve gelişim dönemlerinde İslam toplumunun farklı kültür ve medeniyetler ile hem yüzleşme hem de hesaplaşma sürecine girdiğini görüyoruz. İslam düşüncesinin böyle sancılı bir sürecinde hakikati anlama ve yorumlamada en kilit kavramlardan biri kabul edilen akla genelde Mutezilenin özelde ise Zemahşeri'nin nasıl baktığını anlamak sonraki süreçte İslam kelam ve felsefesinin nasıl şekillendiği anlamak açısından önemlidir. Çünkü Mutezile sonrası kelam, felsefe ve tasavvufun varlık, bilgi, değer anlayışı, Tanrı alem ilişkisinin şekillenmesi, kozmoloji anlayışı bu eksen etrafında gelişmiştir. Biz bu sunumda Mutezili kelam ekolüne mensup Zemahşeri'nin akıl ve vahye nasıl yaklaştığını, aralarındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdiğini, akli merkeze alıp vahiy mi ona tabi kıldığını veya vahiy merkeze alarak nakle görece bir değer verip vermediğini Keşşaf tefsiri üzerinden tespit etmeye ve yorumlaya çalışacağız.

³⁶ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslam Felsefesi ABD, hasan.ozalp@asbu.edu.tr ORCID 0000-0002-1487-9509

The Relationship Between Reason and Revelation in Zamakhshari Thought

The relationship between reason and revelation is one of the important problems of both philosophy and theology. The confrontational approach, which claims that there is a fight and struggle between reason and revelation in general, comes to the fore regarding the relationship between reason and revelation. Whereas, for example, AlFarabus, Avicenna, Averroes and Ibn Bajje, prudent peripatetic philosophers accept that there is a compromise and agreement between reason and revelation. In Kalam thought, the situation seems a little more complicated. In this context, it is an important problem in our opinion how Zamakhshari, who is accepted as one of the important thinkers of Islamic theology, handles the issue. There are several reasons for this. First of all, the tradition to which Zamakhshari belongs is the Mutazili kalam school, which is accepted as the first rationalist of Islamic thought. When both the religious references and the thought of theology and rational thought come together, the question of how Zamakhshari understood the relationship between reason and revelation philosophically comes to the fore. Secondly, we see that the Islamic society entered the process of both confrontation and reckoning with different cultures and civilizations during the establishment and development of the Mu'tazila school of kalam. In such a painful process of Islamic thought, it is important to understand how the Mutezile in general and the Zamakhshari in particular view the mind, which is considered one of the key concepts in understanding and interpreting the truth, in terms of understanding how Islamic theology and philosophy were shaped in the next process. Because, the understanding of existence, knowledge, value, the relationship between God and the world, and the understanding of cosmology of theology, philosophy and mysticism developed around this axis after the Mu'tazila. In this presentation, we will try to determine and interpret how Zamakhshari, who is a member of the Mutezili theological school, approached reason and revelation, how he shaped the relationship between them, whether he put the mind in the center and subordinated it to it, or whether he gave a relative value to the narration by centered the revelation, and interpret it through the commentary of Kashshaf.

Dilbilimsel Tefsir Literatüründe Keşşâf

Dr. Havva Özata³⁷

Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan dilbilimsel tefsir, ilk tefsir faaliyetleri arasında yer almıştır. Kur'an'da geçen kelimelerin morfolojik yapıları, anlam alanları, sentaktik kurguları teknik düzeyde erken dönem dilbilimsel tefsirlerde yoğun bir şekilde incelenmiştir. Bu süreçte Kur'an, ilahî kelamın doğru bir şekilde anlaşılması için mevcut dilbilimsel verilerin kullanılmasıyla hem nihai amaç olmuş hem de fasih bir dilsel örneklem olarak Arap dil yapısının teknik detaylarının belirlenmesinde bir araç olarak iş görmüştür. "Halku'l-Kur'an", "i'câzu'l-Kur'an" olguları ile gündeme gelen dilin ilahî ya da beşerî kaynaklı olması, nesnelere verilen isimlerin keyfi ya da zorunlu oluşu gibi birçok tartışma dil üzerine yapılan çalışmaların felsefi bir alana kaymasına sebep olmuştur. Daha çok kelimî bağlamda İslam literatüründe yerini alan bu tartışmalar, özellikle dilbilimsel tefsirde de kendisini hissettirmiştir. Dilbilimsel tefsir sahasında bu etkiyi en açık şekilde görebildiğimiz müellif Zemahşerî (öl. 538/1144). olmaktadır. Bu çalışmada Zemahşerî'nin Keşşâf eseri üzerinden dilbilimsel tefsir sahasındaki bu değişim ve farklılaşmanın izi sürülmektedir. Bu amaç doğrultusunda Keşşâf ve erken dönem dilbilimsel tefsir kaynakları karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Zemahşerî, eserinde kelime, cümle ve metin düzeyinde Kur'an'ın eşsizliğini, dilsel yapısının üstünlüğünü farklı yönlerden ispatlanmaya çalışmıştır. Müellif, bu amaç doğrultusunda lafız ve mana arasındaki dengeyi, kelime ve cümle düzeyinde sözdizimsel kurguyu, genel anlamda bir metin olarak Kur'an bütünlüğü üzerindeki uyumu tefsirinde sürekli olarak gündeme getirmiştir. Bu yönüyle de salt teknik dilsel veri ile ayetleri açıklayan ilk dönem dilbilimsel tefsir müelliflerinden farklılaşmıştır.

³⁷ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD, hozata@nevsehir.edu.tr ORCID: 0000-0001-8934-9230

Al-Kashshāf In Linguistic Tafsīr Literature

Linguistic tafsīr, which has an important place in correctly understanding the Qur'ān, has among the first tafsīr activities. The morphological structures, semantic fields, and syntactic constructs of the words in the Qur'ān had been extensively studied in early period linguistic tafsīr at the technical level. In this process, the Qur'ān was both the ultimate goal by using the existing linguistic data to understand the divine word correctly and also served as a tool in determining the technical details of the Arabic language structure as a fasih linguistic sampling. Many discussions, such as the divine or human origin of the language and the arbitrary or compulsory formation of the names given to objects that emerged with the Khalq al-Qur'ān and I'jāz al-Qur'ān phenomena caused to move into a philosophical field the studies on language. These discussions, which were mostly in the study of kalam in the Islamic literature, also had made themselves felt especially in linguistic tafsīr. In the field of linguistic tafsīr, we can see this effect most clearly from the author, Zamakhsharī (d. 538/1144). In this study, this change and differentiation in the field of linguistic tafsīr are traced through Zamakhsharī's Kashshāf work. For this purpose, Kashshāf and early period linguistic tafsīr sources have examined comparatively. In his work, Zamakhsharī tried to prove the uniqueness of the Qur'ān and the superiority of its linguistic structure at the level of word, sentence and text from different aspects. In this direction, the author had constantly brought to the fore the balance between word and mean, syntactic construction at the level of word and sentence, and the harmony on the unity of the Qur'ān as a text in general in his tafsīr. In the respect, it had been differed from the early period linguistic tafsīr that explained the verses with purely technical linguistic data.

Keşşâf Tefsiri Çerçevesinde Zemahşerî'nin Kinâye Anlayışı

Dr. Hüseyin Arslan³⁸

“Bir sözün, gerçek anlamının kastedilmesi de mümkün olmakla birlikte gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır” şeklinde tarif edilen kinâye ilk dönemlerden itibaren belâgat ilmi ile uğraşanların araştırma konusu olmuştur. Kinâyenin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğunun tartışılmasına ek olarak gerek mahiyeti gerek sınırları tartışmalara konu olmuştur. Abdulkâhîr el-Cürcânî (ö. 471/1078), Delâilü'l-i'câz ve Esrârü'l-belâga adlı eserlerinde belâgata dair konuları derli toplu bir şekilde ele almış, Zemahşerî de (ö. 538/1143) *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl* adlı eserinde Cürcânî'nin adı geçen eserlerinde ele aldığı belâgat meselelerini ustalıklı Kur'ân'a tatbik etmiş ve bu eseriyle sonraki belâgat kitaplarına kaynaklık etmiştir. Zemahşerî adı geçen eserinde ayetlerin tefsiri bağlamında bütün yönleriyle kinâyeye değinmiştir. O ilgili eserinde, kinâyenin ıstılâhî tanımına yer vermesinin yanında, kinâyenin amaçları/faydaları ile edebi değerine temas etmiş ve kinâyenin üç farklı türüne işaret etmiştir. Zemahşerî'nin kinâye konusundaki özgünlüğü; kinâye ile mecazın farkını ortaya koyması, kinâyeli anlatımda hakiki anlamın kastedilmesinin de mümkün olduğuna işaret etmesi ve kinâye ile ta'riz farkını ortaya koyan ilk kişi olmasıdır. Öte yandan Zemahşerî Allah'ın sıfatlarından bahseden bazı âyetleri kinâyeli anlatıma hamlederek M'utezilî bakış açısını desteklemeye çalışmıştır.

Biz bu çalışmamızda Keşşâf tefsiri çerçevesinde Zemahşerî'nin kinâye anlayışını incelemeye çalışacağız. Böylece Zemahşerî'nin kendisinden sonra belâgat alanında telif edilen eserler üzerinde kinâye özelindeki etkisini tespit etmeye çalışacağız.

³⁸ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilimdalı, huseyin.arslan@marmara.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6863-0138.

Zamakhsharī's Understanding of Kināyah in the Framework of Tafseer al-Kashshāf

Kināyah (allegory), which is defined as “the use of a word outside of its literal meaning, although it is possible to mean its literal meaning”, has been the subject of research by those dealing with the eloquence (*Balāghah*) since the early periods. In addition to discussing whether it is a literal or figurative allegory, both its nature and its boundaries have been the subject of debates. Abd al-Qāhir al-Jurjānī (d. 471/1078) dealt with the issues related to eloquence in his works *Delā'il al-Ijāz* and *Esrāru al-balāghah*. Zamakhsharī (d. 538/1143), in his work *al-Kashshāf 'an hakā'iq al-tanzīl*, skillfully applied to the Qur'ān the issues of eloquence that al-Jurjānī dealt with in his aforementioned works and became a source for later literature. In the aforementioned work, Zamakhsharī touched upon all aspects of allegory in the context of the exegesis of verses. In his work, in addition to the definition of allegory, he also touched upon the purposes/benefits and literary value of allegory and pointed out three different types of it. Zamakhsharī's originality in the field of allegory is that he distinguished between allegory and metaphor, pointed out that it is possible to mean the literal meaning in allegorical expression, and was the first to distinguish between allegory and ta'rīz. On the other hand, Zamakhsharī tried to support the Mutazilite point of view by referring to some verses that mention divine attributes as allegory.

In this study, we will try to analyze al-Zamakhsharī's understanding of allegory within the framework of *Kashshāf*. Thus, we will try to determine the influence of al-Zamakhsharī on the works written after him in the field of rhetoric in terms of allegory.

Şair Olarak Zemahşerî ve Divanı

Dr. Hüseyin Avcı³⁹

Arap Edebiyatı Tarihinde dördüncü Abbâsî dönemi olarak bilinen bir zaman diliminde, 467-538/1075-1144 yılları arasında yaşayan Cârullah ez-Zemahşerî Harezmlî bir Türk âlim, şair ve düşünürdür. Bu çalışmada Türk ilim dünyası ve akademik çevrelerde ve İslam toplumunda tefsirciliği, hadisçiliği, sözlükçülüğü, edebiyat ve belagat alanında yaptığı çalışmalarla ve özellikle Mu'tezilî oluşuyla gayet iyi bilinen ve tanınan Zemahşerî'nin şairliği ve şiirine dair tüm özellikler değerlendirilecektir.

Zemahşerî'nin Mekke'de üçüncü ikameti esnasında tamamladığı divanının günümüzde sadece altı nüshası bulunmaktadır. Divanın Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshası 209 varaktan oluşurken her varakta 13-15 satır vardır. Şair Arap nazmında varolan 16 bahirden sadece 13'ü ile kaside yazmıştır. Divan 312 kasideden ibarettir, başka eserlerde kendisine atfedilen 36 kaside daha bulunmaktadır. Toplam beyit sayısı 5407'dir. Şiirlerinde hâ (ح), ze (ز), şîn (ش) zâ (ظ) dışında tüm kafiyeleleri kullanmıştır.

Şiirlerinde birçok konuya değinen Zemahşerî'nin divanında işlediği başlıca konular, başta Hz. Peygamber olmak üzere çeşitli makamlardaki kişileri övdüğü methiye, mersiye, gazel, Mekke sevgisi, fahr, şekvâ, hikmet, zühd ve takva, i'tâb, hiciv, emel/temenni, tehdit, tehnie/tebrik ve vatan sevgisi şeklindedir. En çok methiye, mersiye, Mekke ve vatan sevgisi konularını işlerken, en az tehdit, hiciv ve i'tâb konularında şiir yazmıştır. En çok kullandığı bahir tâvil, en az kullandığı bahir müctes ve muzârî'dir.

Zemahşerî Arap şiir geleneğine sıkı sıkıya bağlıdır. Divanında kullandığı dil ve üslup konusunda hassas ve titizdir. Şiirlerinde kullandığı hâkim üsluğ cezel üslubudur. Hayat anlayışı olan güzel ahlak, iffet, sadakat ve vefayı, Kur'ân'a ve sünnete bağlılığını, akl-ı selimi tek mürşit kabul edişini şiirlerine de yansıtmıştır. Kasidelerinde üzerinde en çok durduğu temalar, adalet, ahlak, liyakat ve sadakattir.

³⁹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı, haffanavci71@gmail.com.tr
Orcid: 0000 0002 9638 3645

Al Zamakhshari As The Poet and His Diwan

Carullah al-Zamakhshari was a Khwarazmian scholar, philosopher, and poet, who lived between 467 and 538/1075 and 1144 during the period known as the Fourth Abbasid Period in the History of Arabic Literature. In this study, we will evaluate all the characteristics of the poetry and poems of al-Zamakhshari who is especially well-recognized for the formation of Mu'tezilah and known for his studies in exegetics, hadith, lexicography, literature, and rhetoric across the Turkish scientific world, academic circles, and the Islamic community.

There are only six copies of al-Zamakhshari's diwan, which he completed in his third destination in Mecca. The copy of the Diwan in Suleymaniye Library consists of 209 leaves and there are 13-15 lines in each leaf. The poet wrote odes with only 13 of the 16 bahirs in Arabic verse. The Diwan is comprised of 312 odes. Apart from the Diwan, there are 36 more odes attributed to him in other works. The total number of couplets is 5407. He used all rhymes except khah (خ), zeh (ز), sheen (ش) zah (ظ) in his poems.

Touching upon many subjects in his poems, al-Zamakhshari's main subjects in his diwan are primarily in the form of eulogies, in which he praises people in various positions, especially the Prophet, in addition to ghazal, love of Mecca, honor, asceticism and taqwa (piety), wisdom, elegiac, shaqwa (complain), characterization/depiction, aspiration/desire, i'tâb, lampoonery, threat, tehnie/congratulatory, and patriotism. He mostly wrote his poems on the subjects of eulogy, elegy, Mecca, and patriotism, whereas threat, lampoonery, and i'tâb were the least mentioned subjects. Meanwhile, the most used bahir was tâvil, and the least used ones were muctes and muzâri.

Al-Zamakhshari strictly adheres to the tradition of Arabic poetry. He is meticulous and delicate in regard to the language he uses. The dominant style in his poems is the cezel style. He also reflected in his poems his understanding of life, which contains morality, chastity, loyalty and fidelity; his devotion to the Qu'ran and the Sunnah, and his acceptance of good sense as the only guide.

Keşşaf'ta Analoji ve Metafor Yoluyla Tefsir

Dr. Hüseyin Halil⁴⁰

12. yy.'ın önemli filologlarından olan ve kendinden sonraki pek çok alimi linguistik yönden etkileyen, leksikolojik, etimolojik ve morfolojik açıklamaları ile Kur'ân tefsir metotlarından lügavî metodu öne çıkaran Zemahşerî yaptığı dilsel ve edebî yorumlarla tüm tefsir otoritelerinin dikkatini üzerine çekmeyi başarmış ve tefsir tarihi içinde önemli bir köşe taşı haline gelmiştir. Dil alanında yazdığı birçok eser sadece lügat sahasında değil aynı zamanda Kur'ân tefsiri alanında da önemli referanslar haline gelmiştir.

Belâgat ve dil ustası Zemahşerî'nin lügat ve belâgat alanında üzerine durduğu en önemli sanatlardan birisi mecâz sanatıdır. O, bu sanatı doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren eserlerinde kaleme almıştır: *Esâsü'l-Belâga, el-Müstakşâ fi emşâli'l-Arab, ed-Dürrü'd-dâ'ir el-müntehab fi kinâyâti ve'sti'ârâti ve teşbihâti'l-Arab* gibi eserler onlardan öne çıkanlardır. Edebi sanatların hem Arap dili hem de Kur'ân dilini güzelleştirmede önemli rol oynadıklarını vurgulayan bu eserler mecâz, istiare, kinaye, teşbih ve ta'rîz sanatlarına dair çeşitli örnekler ve kullanımlar sunar. Bu sanatların Kur'ân'ın i'câzını arttırdığını düşünen Zemahşerî onları büyük bir titizlikle eserlerinde işlemiştir.

Dil bilimcilerinin yanı sıra Tefsir otoriteleri arasında da ilk sıralarda yer alan Zemahşerî, belâgat ve edebî sanatları ustalıklı kullanarak dil alanındaki maharetini meşhur tefsiri Keşşâf'a da yansıtmıştır. Çeşitli edebî sanatları işlediği bu tefsiri adeta onun dil alanında yazdığı eserlerin bir hülâsası durumundadır, bunun doğal bir sonucu olarak bu eserde mecâz sanatına da yer vermiştir. İşte biz bu sunumumuzda, Zemahşerî'nin temsîlî anlatım metodu olarak da bilinen “mecâzî anlatım” metodunu söz konusu tefsiri *Keşşaf*'ta nasıl ele aldığına göz atacağız. Çeşitli örnekler vererek, ondan iktibaslar ve yorumlar eşliğinde hem

⁴⁰ Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4814-3508, huseyinhalil1990@gmail.com.

meçâz konusunu hem de Zemahşerî'nin bu sanatı ele alış ve ayetlere uygulayış tarzını anlatmaya çalışacağız.

Interpretation through Analogy and Metaphor in Keşşaf

Zamakhshari, who was one of the important philologists of the 12th century and influenced many scholars after him linguistically, and who highlighted the lexical method among the Quran exegesis methods with his lexicological, etymological and morphological explanations, managed to attract the attention of all tafsir authorities with his linguistic and literary interpretations. It has become an important cornerstone in history. Many of the works he wrote in the field of language have become important references not only in the field of dictionary but also in the field of Quran interpretation.

One of the most important arts that Zamakhshari, the master of eloquence and language, emphasized in the field of dictionary and rhetoric is the art of metaphor. He wrote in his works that directly or indirectly concern this art: Esâsü'l-Belâga, el-Müstakşâ fî emşâli'l-'Arab, ed-Dürrü'd-dâ'ir el-müntehab fî kinâyâti ve'sti'ârâti ve teşbihâti'l-'Arab Works such as these are the ones that stand out. Emphasizing that literary arts play an important role in beautifying both the Arabic language and the language of the Quran, these works offer various examples and uses of the arts of metaphor, metaphor, allusion, simile and ta'riz. Zamakhshari, who thought that these arts increased the miraculousness of the Quran, handled them with great care in his works.

Zamakhshari, who is among the leading tafsir authorities as well as linguists, reflected his linguistic prowess in his famous tafsir, Keşşâf, by using rhetoric and literary arts masterfully. This commentary on various literary arts is almost a summary of his works in the field of language, and as a natural result, he also included the art of metaphor in this work. In this presentation, we will take a look at how Zamakhshari handles the "metaphorical expression" method, also known as the representative expression method, in the commentary in question in Keşşaf. By giving various examples, we will try to explain both the subject of metaphor and Zamakhshari's handling of this art and the way it is applied to the verses, accompanied by quotations and comments from it.

Zemahşerî'nin Mehzebi Gizlemeye Dair Beyitlerinin Üzerine Bazı Mülahazalar

Doç. Dr. Hüseyin Okur⁴¹

İslam tarihinde Mu'tezile mezhebinin ameli yönü sorgulandığında karşımıza Hanefî mezhebi çıkar. Bu, Hanefî mezhebindeki akıl ve rey yönteminin baskın oluşunun bir neticesi olarak görülebilir. Ayrıca bu durumun ortaya çıkmasında siyasi saiklerin de etkisi bulunmaktadır. Ancak Hanefî-Mu'tezilî etkileşiminin külli esaslarda olmadığını söylenebilir. Hatta bu hususta Mu'tezilî kelamcılarının ameli mezhepte Hanefîliği tercih ettiğini söylemek daha isabetli olur. Zemahşerî, her ne kadar Hanefîlerin itizali fikirlerden arınmaya başlanıp Mâtürîdî düşüncenin güçlendiği bir dönemde yaşamış olsa da Mu'tezilî olduğunu dolaylı yoldan da olsa beyan etmiştir. Bununla birlikte Hanefî fûru eserlerinin hemen hemen hepsinde de Zamehşerî'nin dil ve lafızlarla ilgili görüşlerine atıfta bulunduğu görülür. Zemahşerî'nin yaşadığı dönem özellikle kelâmî anlamda Eş'arî ve Mâtürîdî çatışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Nizâmülmülk'ün Nizâmiye medreselerinde Eş'arîlik öğretilerinin hâkim kılınmasını istemesiyle beraber, başta kelâmî konular özelinde tartışmalar olduğu görülse de ilerleyen zamanlarda bu tutum Hanefî-Şâfî atışmasına dönüşmüştür. İyi bir şair olan Zemahşerî'nin tüm şiirleri günümüze ulaşmamıştır. Kaynaklarda Zemahşerî'ye nispet edilen ve onun "Neden mezhebinizi gizliyorsunuz?" sorusuna verdiği fıkhi cevaplar bulunmaktadır. Bu çalışmada onun tariz üslubuyla mezhep çatışmalarına değindiği bu beyitleri incelenerek fıkhi duruşun siyasal zeminle ilişkisi incelenecektir.

Some Reflections on Zamakhshari's Couplets on Concealing the Sect

In Islamic history, when the practical aspect of the Mu'tazilite sect is questioned, we come across the Hanafî sect. This can be seen as a con-

⁴¹ Kocaeli Üniversitesi, İslam Hukuku, huseyin.okur@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0003-4285-7478

sequence of the predominance of the method of reason and opinion in the Hanafî school. In addition, political motives also have an effect on the emergence of this situation. However, it can be said that the Hanafî-Mu'tazilite interaction was not based on holistic principles. In this regard, it would be more accurate to say that Mu'tazilite theologians preferred Hanafism in the practical madhhab. Although Zamakhshari lived in a period when the Hanafis were beginning to purify themselves from Mu'tazilite ideas and Mâturîdî thought was gaining strength, he declared that he was a Mu'tazilite, albeit indirectly. However, almost all of the Hanafî furu works refer to Zamakhshari's views on language and wording. The period in which Zamakhshari lived was a period of Ash'arite and Mâturîdî conflicts, especially in theological terms (kalâm). Although Nizâm al-Mulk wanted the teachings of Ash'arism to be dominant in Nizamiye madrasahs, it was seen that there were discussions on theological issues at first, but later on, this attitude turned into a Hanafî - Shâfiî conflict. Zamakhshari was a good poet and not all of his poems have survived. In the sources, there are jurisprudential answers attributed to Zamakhshari to the question "Why do you hide your sect?". In this study, these couplets in which he alludes to sectarian conflicts in an allegorical style will be analyzed and the relationship between the jurisprudential stance and the political ground will be examined.

Hucurât Sûresindeki Kıraat Farklılıkları (Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*ı Özelinde)

Hüseyin Öztürk⁴²

Tefsir ilminin vaz geçilmez kaynaklarından biri de kıraatlerdir. Bu nedenle bütün müfessirler, kıraat farklılıklarına değinmişler; özellikle de onların manaya katkı sağlayan yönleri üzerinde durmuşlardır. Tefsirinde kıraat farklılıklarına yer veren âlimlerden biri de Zemahşerî'dir (ö. 538/1144). Hadis, fıkıh, kelâm, Arap dili ve edebiyatı gibi pek çok sahada söz sahibi olan Zemahşerî, özellikle *el-Keşşâf* adlı eseriyle tefsir alanındaki yetkinliğini kanıtlamıştır. O, tefsir sahasının en önemli eserlerinden biri olan bu kitapta kıraat farklılıklarından bahsetmiştir. Özellikle de ilgili yerlerde, kıraat farklılıklarının manaya olan etkilerini izah etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Hucurât sûresindeki kıraat farklılıkları, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*ı özelinde ele alınacaktır. Hucurât sûresi, ahlâk alanında önemli ilkeler ortaya koyan Medenî sûrelerdendir. Sûrenin güzel ahlâk ve faziletli davranışları teşvik eden âyetleri yanında kötü huy ve bayağı davranışları yasaklayan beyanları, müslüman bir toplumun nasıl olması gerektiğine dair önemli mesajlar vermektedir. Bu sûrede yer alan kıraat farklılıkları üzerinde durmak, sûrede yer alan edep ve ahlâk ilkelerini daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılacaktır. Çalışma, Hucurât sûresinde yer alan kıraat farklılıklarının bir müfessire sağladığı açılımları Zemahşerî özelinde incelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca araştırmada kıraat farklılıklarının Kur'an mucizesinin yansımalarından biri olarak takdim edilemeyeceği üzerinde durulacak ve bu husus Hucurât sûresi merkeze alınarak gündeme getirilecektir. Bu yönüyle çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

⁴² YL Öğrencisi, Diyanet İşleri Başkanlığı İmam-Hatip, Orcid: 0000-0002-5988-7350
h.ozturk7617@gmail.com

Reading Differences On Surah al-Hujurat (Specific to al-Kashshaf Of al-Zamakhshari)

One of the indispensable sources of the science of *tafsir* is the readings (qiraat). For this reason, all mufassirs have mentioned the differences in readings; they particularly focused on their aspects that contribute to the meaning. One of the scholars who covered the reading differences in his tafsir is Al-Zamakhshari (d. 538/1144). Al-Zamakhshari proven his competence in the field of tafsir with his work 'Al-Kashshaf' in particular having right to comment in many fields such as hadith, fiqh, kalam, Arabic language and literature. In this book, which is one of the most important works in the field of tafsir, he mentioned about the differences in reading. Especially in certain places, he tried to explain the impacts of differences in reading on meaning. In this study, the differences in reading for the Surah Al-Hujurat will be discussed in the context of Al-Zamakhshari's Al-Kashshaf specifically. Surah Al-Hujurat is one of the Madani surahs that reveal important principles in the field of morals. The verses (ayah) of the surah that encourage good morals and virtuous behavior, as well as its statements prohibiting bad and vulgar behaviors, give important messages about how a Muslim society should be. Emphasizing the differences in reading for this surah will provide a better understanding of the principles of good manners and morals in the surah. In this study, qualitative research methods will be utilized. The study aims to examine the expansions that the differences in reading for the Surah Al-Hujurat provide to a mufassir, specific to Al-Zamakhshari. In addition, it will be focused on whether the differences in reading could be presented as one of the reflections of the miracle of the Qur'an in the research, and this issue will be brought forward by centering upon the Surah Al-Hujurat. In this respect, it is hoped that the study will contribute to the literature.

**Fahreddin er-Râzî'nin (ö.606/1210)
Müteşâbih Âyetler Bağlamında
ez-Zemahşerî'ye (ö.538/1144) Yaptığı Eleştiriler**

Dr. Hüseyin Zamur⁴³

Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) 7. yüzyılın en büyük düşünür ve müfessirlerinden biri olarak kabul edilir. Onun fıkıh usulü, kelâm, tefsir, Arap dili ve mantık gibi birçok ilimde temayüz ettiği ve bu alanlarda eserler telif ettiği bilinmektedir. İnançta Eş'arî, fıkıhta ise Şâfiî mezhebini benimsemiştir ve özellikle Eş'arî mezhebine aykırı gördüğü görüşleri eleştirmiştir. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* adlı tefsirinde geçmiş müfessirlerden çokça nakillerde bulunmakla birlikte yeri geldiğinde bu müfessirlerin görüşlerini eleştirmiş ve âyetleri Eş'arî kelimasına uygun tefsir etmeye çalışmıştır. Râzî'nin tefsirinde daha çok dirayet metodunu kullanmış, müteşâbih âyetleri tefsir ederken genellikler te'vîl'e başvurmuş ve bu alandaki dirayetini ortaya koymuştur. Râzî, yaşadığı dönem ve sahip olduğu ilim mucibince özellikle kelam konularını detaylıca ele almış ve mezheplerin görüşlerini etraflıca aktarmaya çalışmıştır. Naklettiği görüşleri değerlendiren ve aralarında tercihte bulunmuştur. Râzî kelâmî konulardaki mücadelesini özellikle Mu'tezile'ye karşı yürütmüştür. Râzî, eserinin birçok yerinde Zemahşerî'den alıntılar yapmıştır. Ancak tefsirinde Zemahşerî'nin ismi yerine genellikle "Sahibu'l-Keşşâf" gibi ifadeler kullanmıştır. Bu çalışmada Râzî'nin özellikle Müteşâbih âyetler bağlamında ez-Zemahşerî'ye (ö.538/1144) yaptığı eleştirileri ele almayı düşünmekteyiz. O dönemde Zemahşerî üzerinden Ehl-i sünnetin Mutezile'ye yapılan eleştirileri yansıtması ve Râzî'nin dirayet gücünü yansıtması açısından bu çalışma faydalı olacaktır. Daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konuyu çalışmaya sevk etmiştir.

⁴³ Dicle Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı,
Huseyin.zamur@dicle.edu.tr Orcid: 0000-0002-6598-2143

Criticisms of al-Zamakhshari (b.538/1144)
by Fakhr al-Din al-Razi (b.606/1210)
in the Context of Mutashabih Verses

Fahreddin er-Râzî (d.606/1210) is considered one of the greatest thinkers and commentators of the 7th century. It is known that he distinguished himself in many ilm such as fiqh, kalam, tafsir, Arabic language and logic and wrote works in these fields. He adopted the Ash'ari sect in belief and the Shafi'i sect in fiqh, and he especially criticized the views that he saw as contrary to the Ash'ari sect. In his commentary called Mefâtîhu'l-ğayb, Râzî made many quotations from past commentators, but when necessary, he criticized the views of these commentators and tried to interpret the verses in accordance with Ash'arite theology. He mostly used the el dirayah method in Râzî's interpretation, generally resorted to ta'wîl while interpreting the mutashabih verses, and demonstrated his tenacity in this field. Râzî, in accordance with the period in which he lived and the knowledge he possessed, dealt with theological issues in detail and tried to convey the views of the sects in detail. He evaluates the opinions he conveyed and makes a choice between them. Râzî carried out his struggle on theological issues, especially against the Mu'tazila. Razi quotes Zamakhshari in many parts of his work. However, in his commentary, he generally used expressions such as "Sahibu'l-Keşşâf" instead of Zamahşeri's name. In this study, we intend to discuss Razi's criticisms of al-Zamakhshari (d.538/1144), especially in the context of Mutashabih verses. This study will be useful in terms of reflecting the criticisms made by the Ahl al-Sunnah against Mutazila through Zamakhshari at that time and reflecting the power of Razi's wisdom. The fact that such a study has not been done before led us to study this issue.

“Hadis ve Kültür Bağlamında Zemahşerî'nin Rebî'u'l-ibrâr Adlı Eserinde Ortaya Konan Yaşam Felsefesi”

Dr. İbrahim Sağlam⁴⁴

Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, önemli bir dil alimi, düşünür ve edebiyatçıdır. Yazdığı eserlerde ortaya koyduğu akılcı, sistemleştirici ve yenilikçi bakış açısı, birçok kesimin dikkatini çekmiş, İslam düşünce tarihinde zihinsel dönüşüm ve etkileşim sürecinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Zemahşerî, *Rebî'u'l-ibrâr ve nuşûsü'l-ahbâr*'ı, *Keşşâf*'tan sonra yazmış, tefsirinde akla hitap eden bir dil kullanan müellif bu eserinde, zihin, gönül ve kulakları baharın rahatlatan taze esintileriyle buluşturmayı amaçlamıştır. Eser aynı zamanda bir kültür hazinesidir. Kültür, bir toplumun bilgi birikimini, adetlerini, normlarını, değer ve inançlarını yani bir toplumun yaşam kodlarını, hayata bakış açılarını ortaya koyan önemli bir unsurdur. Bu yönü ile Zemahşerî, dönemin kültürel anlayışını eserinde yansıtmıştır. Ele aldığı konular entelektüel çevrelerden, sıradan halka kadar bütün kesimlere hitap etmektedir. Çalışmanın her bölümüne bir hadis ile giriş yapmış, arkasından hayatı kuşatan neredeyse hemen her şeye değinmiştir. Mu'tezilî bir alim olan Zemahşerî'nin akılcılığından ziyade dil ve edebiyat yönü esere hakim olurken, eserde hadisler metin eksenli okumalara konu olmuş, rivayet tekniği bakımından kabul şartlarını taşıması ile ilgili bir hassasiyet gösterilmemiştir. Bu yönü ile eserin edebiyat, dil ve felsefe yönü, başka hassasiyetleri gözetmeyi geride bırakmış gözükmektedir.

Tebliğde *Rebî'u'l-ibrâr* eseri bağlamında Zemahşerî'nin ortaya koyduğu bilgi ve varlık felsefesi hadis ve kültür ekseninde ele alınacaktır. Eserin hadis ve kültür tarihine etkisi ve bu arada Müslüman kültürünün esere yansımaları tümevarım metodu kullanılarak analitik bir bi-

⁴⁴ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8706-7181 ibrahimsaglam74@gmail.com.

çimde işlenecektir. Araştırmada akıl ve nakil bağlamında hadisin dil ve kültür üzerinden yorumlanması sorunsalından hareketle Müslüman kültürünün şekillenmesinde hadis ve sünnetin rolünün nelîği konusunda bir sonuca ulaşılması hedeflenmektedir. Araştırmamanın hadis ve kültür sahasındaki çalışmalara katkı sağlaması ümit edilmektedir.

***“The Philosophy of Life Revealed in al-Zamakḥsharî’s
Rebî’u’l-ibrâr in the Context of Ḥadîth and Culture”***

Maḥmûd b. ‘Umar al-Zamakḥsharî is an important philology scholar, thinker and writer. The rational, systematizing and innovative perspective he put forward in his works attracted the attention of many people and contributed to the formation of the mental transformation and interaction process in the history of Islamic thought.

al-Zamakḥsharî, *Rebî’u’l-ibrâr and nuşûşü’l-aḥbâr* wrote after *Al-Kashshaf*, and the author, who uses a philology that appeals to the mind in his commentary, aimed to bring the mind, heart and ears together with the fresh breezes of spring in this work. The work is also a cultural treasure. Culture is an important element that reveals the knowledge, customs, norms, values and beliefs of a society, that is, the life codes of a society and its perspectives on life. With this aspect, Zemahşeri reflected the cultural understanding of the period in his work. The subjects he deals with appeal to all segments, from intellectual circles to ordinary people. He started every part of the work with a ḥadîth, and then touched on almost everything surrounding life. While the philology and literary aspects of al-Zamakḥsharî, who is a Mu’tazila’s scholar, dominated the work rather than his rationality, the ḥadîths were the subject of text-based readings in the work, and no sensitivity was shown about carrying the acceptance conditions in terms of narration technique. With this aspect, the literary, linguistic and philosophical aspects of the work seem to have left behind the consideration of other sensitivities.

In the paper, in the context of Rebî’u’l-ibrâr, al-Zamakḥsharî’s knowledge and philosophy of existence will be discussed in the axis of ḥadîth and culture. The effect of the work on the history of ḥadîth and culture and the reflection of the Muslim culture on the work will be

analyzed analytically by using the inductive method. In the research, it is aimed to reach a conclusion about the role of ḥadīth and sunnah in the shaping of Muslim culture, based on the problem of interpretation of ḥadīth through philology and culture in the context of reason and transmission. It is hoped that the research will contribute to the studies in the field of ḥadīth and culture.

Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ında Emir-Nehiy Sîgaları Bağlamında Belâgat-Fıkıh İlişkisi

Doç. Dr. İhsan Akay⁴⁵

Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), Arap dili ve belâgatı başta olmak üzere tefsir, kelâm ve fıkıh gibi disiplinleri kendinde cemetmiş çok yönlü bir âlimdir. Onun bu ilmî birikimini, *el-Keşşâf* adlı tefsirinde görmek mümkündür. Zemahşerî'nin, fıkıhın bir alt disiplini olan hilâf ilmine dair kaleme aldığı *Ruûsu'l-mesâil* adlı eseri de onun iyi bir fıkıh melekesine sahip olduğunu göstermektedir. Zemahşerî, amelde Hanefî mezhebine mensup olmakla birlikte fikhî meselelere çözümler sunarken diğer mezheplere de atıfta bulunmuştur. Nasların anlaşılmasında lafzi yorum ile gâî yorum yöntemlerine başvurmuştur. Bu bağlamda yaptığımız okumalarda onun *el-Keşşâf* tefsirinde, sözlü delâletin ve Şâri'in maksadının anlaşılabilmesi noktasında birtakım yöntemlerle önemli bir işleve sahip “emir ve nehiy” konusu dikkatimizi çekmiştir. Nitekim Zemahşerî, nasslardaki emir ve nehiylerin, karînelerin veya ta'lîl bildiren bazı edatların durumuna göre hangi maksatları içerdikleri ve ne yönde anlaşılması gerektiği hususunda kendine özgü bir yaklaşım sergilemiştir. O, belâgat ve fıkıh usûlü eserlerinin her ikisinde de yer alan emrin ibâha vücûb, nedb veya nehyin tahrîm, kerâhe, irşâd gibi anlamların delâletlerine dair tartışmalarda fikir beyan etmiştir. Kendisi konuya ilişkin meselelerin lafzî ve belâgî anlamlardan soyutlanmadan anlaşılması gerektiği ilkesini savunmuştur. Bu tebliğde Zemahşerî'nin belâgat-fıkıh ilimleri çerçevesinde mezkûr meseleleri nasıl ele aldığı ve şer'î hükümlerin anlaşılmasına yönelik nasıl bir katkı sağladığı irdelenecektir. Böylece konuya dair âyetlerin vazettiği fikhî hükümlerin arzı, üslûbu ve belâgati gibi unsurlarını bir arada görmek ve değerlendirmek imkânı olacaktır.

⁴⁵ Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İhsanakay-21@hotmail.com.tr ORCID: 0000-0001-9612-8540

Rhetoric-Fiqh Relation in al-Kashshāf of Zamakhsharī: Order-Prohibition Example

Mahmūd b. Umar al-Hārizmī al Zamakhsharī (d. 538/1144) is a sophisticated scholar, who gathered several disciplines such as tafsir, kalam and fiqh especially Arab language and rhetoric within himself. It is possible to see his knowledge accumulation in his tafsir work, *al-Kashshāf*. His work, *Ruūsul-mesāil*, in which he wrote about hilâf science, a sub-discipline of fiqh shows that Zamakhsharī has a good knowledge of fiqh skill. Although Zamakhsharī is a member of Hanafī sect in act, he referred to the other sects while submitting solutions to fiqh problems. He applied to verbal and gāī commentaries in understanding the certain rules. Within this context, in the readings that we have performed, in his work, *al-Kashshāf*, the subject of “order and prohibition”, which has an important function with some methods in the point of understanding the purpose of the verbal trace and Shārī’i. As a matter of fact, Zamakhsharī showed a unique approach in terms of what purposes they contain and in what way they should be understood, according to the situation of orders and prohibitions, qarines or some prepositions declaring ta’lil in the texts. He expressed his opinion in the discussions about the indications of meanings such as ibāha wūcub, nedb or nehyin tahrīm, kerāhe, irşād in both his rhetoric and fiqh works. He defended the principle that the issues related to the subject should be understood without abstracting from literal and rhetorical meanings. In this paper, it will be examined how Zamakhsharī dealt with the aforementioned issues within the framework of rhetoric-fiqh sciences and how he contributed to the understanding of the Sharia’s provisions. In this way, it will be possible to see and evaluate together the elements such as the presentation, style and rhetoric of the jurisprudence of the verses on the subject.

Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Tefsirinde Hanefî Mezhebinin Etkisi

Doç. Dr. İlyas Yıldırım⁴⁶

Âyetleri tefsirde/te'vilde çeşitli faktörler etkindir. Bunlardan bir tanesi, takip edilen fikhî mezheptir. Zemahşerî (ö. 538/1144), fıkhıta Hanefî mezhebini esas alan bir yaklaşıma sahiptir. Onun ahkâm âyetlerini tefsir ederken takip ettiği bu çizginin izini sürmek, bu tebliğin ana konusudur. Bunu temin için mevzu özelinde temsil kabiliyeti yüksek; farklı yorumlara konu olmuş beş adet ahkâm âyeti konu edinilecektir. Bu âyetler şunlardır: Bakara 2/178, 196, 228, 237; En'âm 6/121.

Bu âyetler tefsir edilirken Hanefî mezhebinin ne derece etkin olduğunu tespit için Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı eseri yanı sıra diğer müfessirlerin ortaya koyduğu şu tefsirler esas alınacaktır: Hanefîler'den Cessâs (ö. 370/981); Mâlikîler'den İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148); Şâfiîler'den Kiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110). Bir mezhebe tabi âlimlerce kaleme alınan ilk ahkâm tefsirleri olmalarından ötürü bu eserler seçilmiştir.

Âyetlerle ilgili mevcut birikimi, mezhep aidiyetinden daha bağımsız bir şekilde görebilmek amacıyla da şu üç müfessire müracaat edilecektir: Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) ve Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/923). Bu âlimlerden ilki, ahkâm tefsirine sahip olması; diğer ikisi de rivayet ağırlıklı tefsirlere yer vermesi nedeniyle tercih edilmiştir.

Netice olarak Zemahşerî'nin ahkâm âyetlerini tefsir ederken ihtilafı yerlerdeki tercihlerinde, mensubu olduğu Hanefî mezhebinin etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu sayede Zemahşerî özelinde, âyetleri yorumlamada fikhî mezhebin ne oranda belirleyici olduğuna dair bir perspektif sunulacaktır.

⁴⁶ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD, ORCID: 0000-0003-3684-0338

The Influence of the Hanafī Madhhab on Zamakhshari's Exegesis of the Verses of Judicial

Various factors have an impact on the exegesis/te'wīl of the verses. One of them is the jurisprudential sect followed. Zamakhshari (d. 538/1144) has an approach based on the Hanafī madhhab. The main subject of this paper is to trace this line that he followed in his exegesis of the verses of judicial. In order to achieve this, five the verses of judicial with high representativeness and subject to different interpretations will be discussed. These verses are: al-Baqarah 2/178, 196, 228, 237; al-An'am 6/121.

In order to determine the effectiveness of the Hanafī madhhab in the interpretation of these verses, Zamakhshari's tafsīr al-Kashshāf and the works of other commentators will be taken as basis. In this context, the following commentators will be followed: al-Jaṣṣās (d. 370/981) of the Hanafīs; Ibn al-'Arabī (d. 543/1148) of the Mālikīs; and Qiyā al-Kharrāsī (d. 504/1110) of the Shāfi'īs. The preference for these scholars and their ahkām tafsīr was determined by the fact that they were the first to write ahkām tafsīr in accordance with a sect.

In order to see the existing scholarship on the verses more independently of sectarian affiliation, the following three commentators will be consulted: Muqātil b. Sulaymān (d. 150/767), 'Abdur-Razzaq al-San'ānī (d. 211/826-27), and Abū Ja'far al-Tabarī (d. 310/923). The first of these scholars was preferred because of his ahkām tafsīr and the other two because they included narration-based tafsīr.

As a result, it will be tried to determine the influence of the Hanafī madhhab on Zamakhshari's preferences in the places of disagreement while exegeting the ahkām verses. In this way, a perspective will be provided on the extent to which the jurisprudential school is determinative in the interpretation of the verses in the specific case of al-Zamakhshari.

Zemahşeri'nin Mu'tezilî Görüşlerine Mesnet Bazı Âyetlerdeki Kıraat Farklılıklarını Yorumlaması Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. İmran Çelik⁴⁷

İslâm düşüncesinin mihenk taşlarından biri olan Zemahşerî (ö. 538/1144), ardı sıra bıraktığı ilmi miras ile yaşadığı dönemden günümüze kadar okunması, fikirlerinin takibi, tartışılması ve hakkında çokça çalışma yapılması ile dikkat çekmektedir. Zemahşerî, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, dil, lügat ve edebiyat olmak üzere daha pek çok farklı alanda eserler vermiş velûd bir alimdir.

Zemahşerî'nin mutezilî kimliği ve bunu eserlerine yansıtması, başta İbnü'l-Müneyyir (ö. 683/1284) olmak üzere pek çok alim tarafından da şiddetle eleştirilmesine sebep olmuş ancak bu münazara(lar) ilim dünyasında ufuk açan kıymetli bilgilerin neşv-ü nema bulmasına zemin hazırlamıştır. Zemahşerî hakkında filoloji, tefsir, hadis ve kıraat gibi alanlarda çokça çalışma yapılmıştır. Ancak onun el-Keşşâf adlı eserinde spesifik bazı âyetleri yorumlaması esnasındaki itizâlî yaklaşımı ve örneğin, Allah'ın Hz. Musa ile konuşması, şükür ve küfür kavramları ve Allah'ın bütün günahları bağışlayacağı gibi daha pek çok konudaki tutumu, tarafımızca merak konusu, tartışılması ve değerlendirilmesi gereken hususlar olarak görülmektedir.

Bu çalışmada filolojik çalışmaların, mezhepsel düşüncenin ve teolojik perspektifin zirve bir ismi olan Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı eserinde mu'tezilî düşüncesine mesnet âyetlerde kıraat farklılıklarını nasıl yorumladığı, bu farklılığı mezhepsel düşüncesine delil getirip getirmediği, kıraat farklılığı olan ilgili âyetleri açıklarken düşünsel gereksinimine lazım olduğu şekilde mi yoksa kıraatlere yaklaşımındaki temel ilkesine göre mi hareket ettiği incelenecektir.

⁴⁷ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Kıraat, imran.celik@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6598-8943

***An Evaluation on Zamakhshari's Interpretation of the
Differences in Recitations in Some Verses Based
on Mu'tazilite Views***

Zemahşeri (d. 538/1144), one of the cornerstones of Islamic thought, draws attention with the scientific legacy he left behind, reading from the time he lived to the present day, following his ideas, discussing and doing a lot of work on him. Zamakhshari is a prolific scholar who has produced works in many different fields including tafsir, hadith, fiqh, kalam, language, lexicon and literature.

Zamakhshari's mutazilite identity and his reflection in his works caused him to be severely criticized by many scholars, especially Ibn al-Muneyyir (d. 683/1284), but this debate(s) brought forth valuable information that opened up the horizon in the world of science. paved the way for his discovery. There have been many studies on Zamakhshari in fields such as philology, tafsir, hadith and recitation. However, his itizali approach during his interpretation of some specific verses in his work al-Kashşâf and, for example, Allah's Prophet. His conversation with Moses, the concepts of gratitude and unbelief, and his attitude on many other issues, such as Allah will forgive all sins, are considered by us as a matter of curiosity, issues that need to be discussed and evaluated.

In this study, Zemahşerî, who is a top name of philological studies, sectarian thought and theological perspective, interprets the differences in recitation in the verses that support mu'tazilî thought in his work al-Keşşâf, whether this difference provides evidence for his sectarian thought, and he needs to meet his intellectual needs while explaining the relevant verses with recitation differences. It will be examined whether he acts as he is or according to the basic principle of his approach to recitations.

Zemahşerî'nin el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs Adlı Eserindeki Metodu

Dr. İsa Onay⁴⁸

Zemahşerî (ö. 538/1144) Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Dil, Lugat ve Edebiyat gibi birçok alanda eser vermesine rağmen daha çok *el-Keşşâf* isimli tefsir eseriyle meşhur olmuş bir âlimdir. Gerek Zemahşerî ve gerekse söz konusu tefsiri birçok çalışmaya konu olmuştur. Çalışmaların mahiyetini kahir ekseriyetle itizali fikriyatı nedeniyle akaide konuları etrafında yoğunlaştığı, ayetlerin yorumlarında mutezili bakış açısının yorumlara nasıl yansıdığı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Zemahşerî bir dil âlimi olmasına rağmen *el-Keşşâf*'taki dilsel izahların ötesinde hadis ilmiyle ilgili önemli bir eserin de müellifidir. Kendisinden önceki eserlere dair malumatın bir araya getirildiği ve kendisinden sonra da başta İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* olmak üzere eserinden oldukça faydalanılmıştır. Bu bildiriye Zemahşerî'nin *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs* adlı eserindeki metoduna işaret edilecektir. Esasında ansiklopedik bir sözlük mahiyetini taşıyan ve hadislerdeki hadislerde görülen anlaşılması güç veya birkaç anlama gelen kelimeleri açıklamak üzere yazılmış bu eserin sıradan bir sözlük olmadığı kabulüyle çalışma sürdürülecektir. Her ne kadar sözlüklerde kelime izahları öncelense de Zemahşerî'nin bu eserinde ortaya koyduğu çaba önem arz etmektedir. Buradan hareketle ana hatlarıyla söylenecek olursa söz konusu bu garîbü'l-hadîs'e dair eserin kelime izahlarında yer yer farklı rivayetleri aktardığı; cümle unsurlarına dair tahlillere yer verdiği; siyer bilgisine yer verdiği; fikhî bazı değerlendirmelere yer verdiği görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, eserdeki dilsel izahların kendisinden sonra gelen şerh çalışmaları başta olmak üzere alana nasıl etki ettiği hakkında olacaktır. Ayetlerin yorumlarındaki bazı görüşleri hakkında itirazların tabiatı itibarıyla bir sözlük çalışmasında olması çok beklen-

⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi, onay.55@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-4041-8685

mez. Ancak bir yönüyle de kelime izahları esnasında ideolojik bir yaklaşımın etkisinin olup olmayacağı da dikkat çekmektedir.

Zamakhshari's Method in al-Fa'iq fī Garīb al-Hadīs

Zamakhshari (d. 538/1144) is a scholar who is mostly famous for his tafsir al-Kashshāf, although he wrote in many fields such as Tafsir, Hadith, Fiqh, Kalām, Language, Linguistics and Literature. Both al-Zamakhshari and his tafsir have been the subject of many studies. The nature of the studies is mostly centered around the issues of theology due to his itizali intellectualism, and evaluations have been made on how the mutazilite point of view is reflected in the interpretations of the verses. Although al-Zamakhshari is a linguistic scholar, he is also the author of an important work on the science of hadith beyond the linguistic explanations in al-Kashshāf. His work, in which the information about the works before him was gathered together, and Ibn al-Asīr's (d. 606/1210) al-Nihāya fī garībi al-ḥadīth wa'l-asar, was utilized extensively after him. In this paper, Zamakhshari's methodology in al-Fa'iq fī Garībi al-Hadīth will be pointed out. The study will continue with the assumption that this work, which is essentially an encyclopedic dictionary and written to explain the words in the hadiths that are difficult to understand or have several meanings, is not an ordinary dictionary. Although word explanations are prioritized in dictionaries, Zamakhshari's effort in this work is important. To summarize, it is seen that this work on garīb al-ḥadīth, in its explanations of words, occasionally cites different narrations, analyzes the elements of sentences, provides information on siyar, and includes some jurisprudential evaluations. The main purpose of this study will be about how the linguistic explanations in the work affected the field, especially the commentaries that came after it. Objections to some of his views in the interpretation of verses are not expected in a dictionary work by nature. However, in a way, it is also noteworthy whether an ideological approach will have an effect during the word explanations.

Tefsirde Dirâyet ve el-Keşşâf'taki Uygulamaları (Dirâyet tefsirini yeni bir gözle okuma denemesi)

Prof. Dr. İsmail Çalışkan⁴⁹

Bu tebliğde ilk hedef, benimsediğimiz dirâyet tanımından hareketle müfessirlerin tefsir yaparken hangi tür açıklama ve yorumlamalarla dirâyetlerini sergilediklerini tespit etmektir. Ardından bahse konu dirâyetin müfessir Zemahşerî tarafından *el-Keşşâf*'ta hangi tür kelime ya da ifadelerde, hangi enstrümanlara dayanarak ve nasıl uygulandığını örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Böyle bir inceleme ile müfessirin ayetlerin her bir kelime ve ifadesinin anlaşılma ve yorumlanmasının imkânını kabul edip etmediğini kavramamızın mümkün olacağı düşünülmektedir. Ulaşılmak istenen bir diğer hedef ise dirâyetin Zemahşerî tarafından hangi ölçüde meşru görüldüğünün ve tefsir yaparken kendi sınırlarının farkında olup olmadığının tespitidir. Öte yandan Zemahşerî'nin kendine özgü tefsir yönteminin bir yenilik getirip getirmediğine ve kendinden sonraki çalışmalara yöntemsel etkisine dair perspektif geliştirmenin araştırmayı besleyeceği tahmin edilmektedir. Böylece tefsir ilminde dirâyetin boyutlarının ve sınırlarının tespitine kısmen de olsa veriler sunacağı umulmaktadır.

Dirâyât in Tafsir and Its Practices in al-Kashşâf (An Attempt to Read the Tafsir of Dirâyât with a New Eye)

The first objective of this paper is to identify the types of explanations and interpretations that the commentators exhibit their dirâyah while they perform an exegesis based on the definition of dirâyah through which we have adopted. Then, it will be tried to show how the aforementioned dirâyah is implemented by the commentator al-Zamakhsharî in *al-Kashshâf* in which kind of words or expressions, on

⁴⁹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD, iscaliskan@ankara.edu.tr. ORCID: 0000-0003-2899-9111

the basis of which instruments and how through examples. With such an examination, it has been thought that we will be able to grasp whether the commentator accept the possibility of understanding and interpreting each word and phrase of the verses or not. Another objective to be achieved is the extent to which al-Zamakhsharī considers dirāyah to be legitimate and whether he is aware of his own limits while he is performing an exegesis or not. On the other hand, it has been expected that developing a perspective on whether al-Zamakhsharī's unique method of tafsīr brings an innovation or not and its methodological impact on later works will feed the research. Thus, it has been hoped that it will provide data, even if it is partially, to determine the dimensions and limits of dirāyah in the science of tafsīr.

Zemahşerî'nin Sahih Kıraat Eleştirisinde Arka Plan: Zeccâc Etkisi

Doç. Dr. Kadir Taşpınar⁵⁰

İslâm ilim mirasının en bariz özelliklerinden biri kaynaklar arası etkileşimdir. Bu etkileşim, en belirgin bir şekilde tefsir kaynaklarında kendini göstermektedir. Haliyle müfessirler yorumlarını, kendilerinden önceki tefsir kaynaklarının etkisiyle şekillendirmişlerdir. Tebliğde, tefsir sahasının en meşhur simalarından olan Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ındaki sahih kıraat eleştirileri ele alınacak ve bu eleştirilerin arka planında yer alan Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın (ö. 311/923) etkisi irdelenecektir. Tefsirinde kırktan fazla yerde Zeccâc'ın ismini zikreden Zemahşerî'nin, bazı kıraat değerlendirmelerinde de onun ismine atıfta bulunduğu görülmektedir. Fakat Zemahşerî, sahih kıraatleri tenkit ettiği yerlerde Zeccâc'ın veya başka bir âlimin ismine atıfta bulunmamaktadır. Sadece ilgili kıraat vechinin hangi kıraat imamı tarafından okunduğunu belirtmekte, bazen de söz konusu kıraat vechinin izahı bağlamında kıraat yönüyle temayüz etmiş sahâbenin okuyuşlarına müracaat etmektedir. Zemahşerî, sahih kıraatlere yönelttiği eleştirilerinde her ne kadar isim zikretmese de bazı tenkitlerinin Zeccâz'ın yorumlarıyla örtüştüğü müşahede edilmektedir. Çalışmamızda, çeşitli sahih kıraat örnekleri üzerinden Zemahşerî ile Zeccâc'ın sahih kıraat eleştirileri mukayese edilecek ve iki âlim arasındaki etkileşim değerlendirilecektir.

Background in Zamakhshari's Criticism of Authentic Recitation: The Zejjaj Effect

One of the most obvious features of the Islamic scientific heritage is the interaction between sources. This interaction is most evident in the sources of tafsir. As a matter of fact, the commentators shaped

⁵⁰ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kıraat ABD,
kadir.taspınar@erdogan.edu.tr ORCID:0000-0002-6317-6594

their interpretations with the influence of the exegesis sources before them. In the paper, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zamakhshari's (d. 538/1144) *al-Keşşâf* will be discussed and the influence of Abu Ishaq ez-Zejjaj (d. 311/923), who is in the background of these criticisms, will be examined. It is seen that Zamakhshari, who mentions Zejjaj's name in more than forty places in his commentary, also refers to his name in some recitation evaluations. However, Zamakhshari does not refer to the name of Zejjaj or any other scholar where he criticizes sound recitations. It only indicates which recitation imam read the relevant recitation style, and sometimes refers to the readings of the Companions who have distinguished themselves in terms of recitation in the context of the explanation of the said recitation style. Although Zamakhshari does not mention names in his criticisms of sound recitations, it is observed that some of his criticisms coincide with Zejjaj's comments. In our study, the authentic recitation criticisms of Zamakhshari and Zejjaj will be compared and the interaction between the two scholars will be evaluated.

Hz. İbrahim Bıçağı Sürdü mü? Sâffât (100-110) Ayetleri Bağlamında Zemahşerî Merkezli Bir İnceleme

Prof. Dr. Kâşif Hamdi Okur⁵¹

Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi hadisesi Kur'ân-ı Kerim'de Sâffât Suresi (100-110) ayetlerinde ele alınmıştır. Ayetlerde hadisenin seyri anlatılırken “Baba ve oğul Allah'a teslim olduğunda; Baba oğlunu kurban etmek üzere yatırdığında Hz. İbrahim'e rüyasına sadık kaldığının bildirildiği” ifade edilmektedir (Sâffât, 37/103-105). Bunun ötesinde Hz. İbrahim'in bıçağı oğlunun boynuna sürdüğü ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Bu bağlamda tefsir kaynaklarında Hz. İbrahim'in bıçağı oğlunun boynuna sürdüğü veya sürmediği şeklinde iki ayrı görüşün ileri sürüldüğü görülmektedir.⁵² Ayetlerin siyak ve sibakı bıçağın kullanılmış olma keyfiyetini desteklemediği ve buna ilişkin Hz. Peygamber'den sağlam bir nakil de bulunmadığı halde, Hz. İbrahim'in bıçağı oğlunun boynuna sürdüğü ancak bıçağın kesmediği şeklindeki görüş meşhur olmuş, bu doğrultuda kaynaklarda pek çok detaya yer verilmiştir. İlgili husus “Hz. İbrahim ve İsmail Kıssası” gibi manzumelerde de işlenmek suretiyle halk muhayyilesinde de iyice yerleşmiş, menkıbevi bir karakter kazanmıştır.⁵³ Söz konusu görüşün öne çıkmasının arka planında yalnızca bu olağanüstü hadiseye ilişkin etkileyici bir detay verme gayreti veya hissiyata hitap eden bir anlatı ortaya koyma çabası yer almamaktadır. Aksine konu fıkıh usulü disiplini çerçevesinde gerçekleşmiş olan önemli bir tartışmayla yakından ilgilidir. Söz konusu tartışma ise bir emrin henüz uygulama imkânı gerçekleşmeden (temekkün) önce nesh edilip edilemeyeceği meselesidir.

⁵¹ Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD, kasifokur@hotmail.com ORCID: 0000-0002-3705-3849

⁵² Bk. Âlûsî, Ruhu'l-meânî, Beyrut 2009, XII, 125.

⁵³ Söz konusu manzume Süleyman Çelebi mevlidinin günümüzde okunan versiyonlarıyla beraber basılmış ve kimi yörelerde mevlid gibi okunmuştur. İlgili metin için bk. En Büyük Mevludu Şerif, İstanbul Maarif Kütüphanesi ts., s. 51-56.

İlgili mesele konumuza uygulandığında eğer temekkün öncesi neshi kabul eden bir bakış açısı benimsiyorsak, Hz. İbrahim'in bıçağı sürmemiş olması gerekmektedir. Ancak temekkün öncesi neshi kabul etmeyen bir bakış açısına sahipsek, Hz. İbrahim'in bıçağı sürerek talimatı yerine getirmiş olması gerekmektedir ve bu konu nesih kavramının dışında izah edilmelidir. Müntesip olduğu Mutezile ekolünün temekkün öncesi neshi caiz görmeyen yaklaşımını benimseyen Zemahşeri de konuya bu doğrultuda yaklaşmıştır. Zemahşeri'nin anlatısına göre Hz. İbrahim bıçağı oğlunun boynuna sürmek suretiyle üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmiştir. Kurban işleminin gerçekleş(e)memesi Hz.İbrahim'in elinde olmayan sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu ise talimatın yerine getirilmesine aykırı değildir. Dolayısıyla olay temekkün öncesi nesih kavramı kapsamına girmemektedir. Zemahşeri, kurban kıssasını bu bakış açısıyla açıklamaya ve açıklamalarına yönelik muhtemel itirazlara cevap vermeye çalışmıştır.⁵⁴ Bu bildiride Zemahşeri örneğinde, benimsenen bir usul ilkesinin ayetlerin anlaşılması bağlamında nasıl etkili olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

***Did Prophet Abraham(as) Apply the Knife?
A Zamakhshari-Centered Analysis in the Context
of Sâffât (100-110) Verses***

The incident of Prophet Abraham sacrificing his son is discussed in the verses of the As-Saffat surah (100-110) in the Holy Quran. While the course of the incident is described in the verses, "When the father and the son surrender to Allah; When the father laid his son down to sacrifice, it is stated that "Abraham was informed that he remained faithful to his dream" (Saffat, 37/103-105). Beyond this, There is no information about Prophet Abraham putting the knife on his son's neck. In this context, in tafseer sources, it seems that there are two different opinions put forward as to whether Prophet Abraham put the knife on his son's neck or not. The black and white of the verses do not support the fact that the knife was used and regarding this. Although there is no solid narration from the Prophet, the view that Abraham put the knife on his son's neck

⁵⁴ Zemahşeri, el-Keşşaf, Riyad 1998, V, 225-226.

but the knife did not cut him has become famous, and many details are included in the sources in this regard. The relevant issue is “By being mentioned in poems such as “The Story of Abraham and Ishmael”, it has become well established in the public imagination and has gained a hagiographic character. The reason behind the prominence of this view is not just the effort to provide impressive details about this extraordinary event or to present a narrative that appeals to emotions. On the contrary, the issue is closely related to an important debate that took place within the framework of the discipline of fiqh. The debate in question is whether an order can be abrogated before the possibility of implementation (temekkün) occurs.

When the relevant issue is applied to our subject, if we adopt a perspective that accepts abrogation before completion, Prophet Abraham should not have used the knife. However, if we have a point of view that does not accept abrogation before completion, Prophet Abraham must have carried out the instruction by applying the knife, and this issue must be explained outside the concept of naskh. Zamakhshari, who adopted the approach of the Mutezile school to which he was a follower, which does not consider abrogation before completion as permissible, also approached the issue in this direction. According to Zamakhshari's narrative, Prophet Abraham fulfilled his obligation by putting the knife on his son's neck. The failure of the sacrifice to take place is due to reasons beyond Prophet Abraham's control. This is not contrary to the fulfillment of the instruction. Therefore, the incident does not fall within the scope of the concept of naskh before completion. Zamakhshari tried to explain the story of the sacrifice from this perspective and to answer possible objections to his explanations. In this paper, with the example of Zamakhshari, we will try to show how an adopted procedural principle is effective in the context of understanding the verses.

Zemahşerî'nin Fıkıh Usûlüne Yaklaşımı

Dr. Kazim Yusufoglu⁵⁵

İnsanın yeryüzündeki varlık amacını belirleyen Kur'an ve onun hayata geçirilmiş şekli olan sünnetin belli bir metod dâhilinde anlaşılması ve yorumlanması, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren genel kabul gören bir olgudur. Sonraki dönemlerde fıkıh usûlü olarak anılmaya başlanan bu metod, daha çok İslam hukukçuları tarafından naslardan hüküm çıkarmada kullanılmakla birlikte, genel olarak dinî metinleri farklı yönleriyle anlama ve yorumlama ilkelerini belirlemektedir. Bu yönüyle fıkıh usûlü, nasların belli bir tutarlılık içerisinde anlaşılmasını sağlayan yegâne ilimdir. Onun için müfessirler, hangi yönü ön plana çıkarırsa çıkarsınlar Kur'an'ı tefsir ederken bu ilmin kaide ve kurallarına başvurmadan geri durmamışlardır. Bunun örneklerinden biri Mu'tezilî müfessir Zemahşerî'dir (ö. 538/1144).

Bu çalışmada tasvir yöntemi kullanılarak Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* tefsirindeki fıkıh usûlüne dair görüşleri dolayısıyla Kur'an'ı tefsir ederken onun zihninde bir fıkıh usûlü olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Zemahşerî *el-Keşşâf*'ta emir ve nehiy, umum ve husus, mücmel ve mübeyyen, nebevî fiillerin hukukî değeri, nasih ve mensuh, Kur'an'ın açıklanmasında hadislerin katkısı, icmâ, kıyas ve ictihad gibi fıkıh usûlünün temel meselelerine dair görüşlerini açıklamıştır. O, bu konudaki görüşlerini fıkıh usûlünün kavramlarını doğrudan kullanarak açıklama ve bu ilmin kaide ve kurallarını dikkate alarak yorum yapma olmak üzere iki farklı şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Zemahşerî, Kur'an'ı ağırlıklı olarak dil ve belagat ilkelerine göre yorumlasa da fıkıh usûlünün kaide ve kurallarına kayıtsız kalmamış, bu ilmin ilkeleri doğrultusunda yorumlar yapmıştır. Bu da onun bir usûlcü kimliği ön plana çıkmasa da Kur'an'ı tefsir ederken zihninde bir fıkıh usûlünün olduğunu göstermektedir.

⁵⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, Malatya, k_yusufoglu@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4434-5508

Al-Zamakhshari's Approach to the Usul al-Fiqh

The methodology of Islamic jurisprudence is the only science that enables the understanding of the Qur'an in a certain consistency. Therefore, no matter which aspect of the Qur'an is emphasised by the commentators, they have not refrained from applying the principles and rules of this science while exegeting the Qur'an. One of the examples of this is the Mu'tazilite commentator Zamakhshari (d. 538/1144).

In this study, by using the method of description, it was tried to determine whether Zamakhsharī had a method of fiqh in his mind while exegeting the Qur'an due to his views on the method of fiqh in his tafsīr al-Kashshāf. In al-Kashshāf, Zamakhsharī explained his views on the basic issues of the methodology of fiqh such as commandment and prohibition, generality and particularity, majmal and mubayyān, the legal value of prophetic acts, nasih and mensuh, the contribution of hadiths in the explanation of the Qur'ān, ijma, qiyas and ijthād. He tried to present his views on this subject in two different ways: explaining them by directly using the concepts of the method of fiqh and interpreting them by taking into account the principles and rules of this science. Although Zamakhshari interpreted the Qur'an mainly according to the principles of language and rhetoric, he was not indifferent to the principles and rules of the methodology of fiqh and made interpretations in line with the principles of this science. This shows that he had a method of fiqh in his mind while interpreting the Qur'an, even though his identity as a methodologist did not come to the fore.

الجهود اللغوية لدى الزمخشري في كتابه المفصل في صنعة الإعراب "مقاربة لسانية حديثة"

Khadidja Reguieg⁵⁶

شهد القرن العشرون ثورة في الدراسات اللغوية كان لها بالغ الأثر في ساحة البحث اللساني العربي، و من أهم نتائجها إعادة الاعتبار للجهود اللغوية لعلمائنا الأقدمين، فقد خلف العرب تراثاً لغوياً غنياً خصباً ظهر عليه جلياً أثر البيئته والزمان و النضج مع مرور القرون وهضمه الأصيل لما جدّ من العلوم و استفادته من تعاقب المدارس النحوية وتطور المباحث اللغوية والفلسفية، وقد برز كتاب المفصل في القرنين السادس والسابع هجري مثلاً حياً عن ثراء هذا الحقل من الدراسات في ظرف لم تعد فيه اللغة العربية مصدر إشعاع كما كانت في صدر الإسلام وصار هناك من يناهضها.

نحاول من خلال هذا البحث إلقاء الضوء على ما يمكن أن تسهم به اللسانيات في إعادة قراءة التراث اللغوي العربي من خلال كتاب المفصل للزمخشري وفقاً لمبدأ الأصول والامتداد لنضع جهود العرب (ممثلة في كتاب المفصل للزمخشري) ضمن المكانة التي تستحق في البحث اللغوي الإنساني.
الكلمات المفتاحية: الزمخشري، المفصل، اللسانيات.

Al-Zamakhshari's Linguistic Contributions in his book «El-Mofassal fi Sanaat El-irab»: A Contemporary Linguistic Approach

The 20th century marked a pivotal shift in linguistic studies, impacting Arabic linguistic research. One noteworthy outcome was the reevaluation of ancient scholar's linguistic endeavors. The Arab legacy bears a rich linguistic heritage, reflecting environmental, temporal, and cognitive influences, as well as the gradual accumulation of knowledge over centuries. This assimilation has been molded by successive grammatical schools and evolving linguistic and philosophical inquiries. The work «El-Mufassal fi Sanaat El-irab» composed in the 5th and 6th centuries in the Islamic calendar, serves as a prime example of this field's richness. It emerged during a period when the Arabic language had lost some of its former prominence, leading to dissent.

⁵⁶ Universite Amar Telidji-Laghouat, reguieghadidja2022@gmail.com, ORCID:0000-0002-5229-3341

This research aims to highlight linguistics potential in reinterpreting the Arabic linguistic heritage, exemplified by Al-Zamakhshari«El-Mufassal fi Sanaat El-irab». We approach this task using linguistic analysis principles and extensions, with the aim of properly situating the efforts of Arab scholars, notably Al-Zamakhshari, within the broader landscape of human linguistic inquiry.

Belâğat Kuralları ile Mezhepsel Kabuller Arasında Âyet Yorumu: Zemahşeri'nin *el-Keşşâf*'ı Örneği

Dr. Mehdi Cengiz⁵⁷

Bir müfessirin yaşadığı zaman ve mekândan tamamen soyutlanması mümkün olmadığından içinde bulunduğu gerçekliği ve yaşadığı tecrübeyi esas alarak âyetleri yorumlar. Tarihsel ve toplumsal kimlik gibi kelâmî kabuller de müfessirin tevîl anlayışını etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır. Hicri altıncı yüzyılın önemli kelâm ve dil âlimlerinden Zemahşeri (ö. 538/1144), kaleme aldığı *el-Keşşâf* adlı tefsirini yazarken mensubu olduğu Mu'tezile mezhebinin kelâmî kabullerini esas almış ve mezhebi aidiyetini tefsirinde açıkça belirtmiştir. Bu bağlamda özellikle müteşâbih âyetleri yorumlarken Mu'tezile savunusu yapması ve ilgili nasları bu örgü içerisinde zorlama tevîllerle değerlendirmesi Ehl-i sünnet âlimlerinin dikkatini çekmiştir. Çünkü böyle bir durumda Zemahşeri'nin âyetlerin neden zahirî anlamını esas almayıp tekellüf içeren belâğî tevîllere başvurduğu sorusu akla gelmektedir. Bu çalışma rü'yetullâh gibi temsil gücü yüksek meseleler çerçevesinde Zemahşeri'nin belâğî tevîllerinin dilsel zorunluluktan mı yoksa mezhepsel aidiyetten mi kaynaklandığı sorusuna cevap aramaktadır. Bunun için öncelikle yorum açısından dinî metin ve müfessir arasındaki ilişki ele alınacak peşi sıra Zemahşeri'nin Mu'tezile kimliğini yansıtan kabuller etrafında belâğat tevîlleri incelenecektir.

Interpretation of the Verse Between the Rules of Rhetoric and School Assumptions: The Example of al-Zamakhsharî 's al-Kashshâf

Since it is not possible for a commentator to be completely isolated from the time and place he lived in, he interprets the verses based on the reality and experience he lived in. Theological assumptions, such as his-

⁵⁷ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami ilimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD
mehdi.cengiz@medeniyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7593-1801

torical and social identity, are among the important factors affecting the commentator's understanding of tawīl. al-Zamakhsharī (d. 538/1144), one of the most important theological and linguistic scholars of the sixth century, took the theological assumptions of the Mu'tazilah school, to which he belonged, as a basis when writing his tafsir *al-Kashshāf*, and clearly stated his belonging to the school in his tafsīr. In this context, his defence of the Mu'tazilah, especially when interpreting the *mutashābih* verses, and his forced interpretation of the relevant verses within this framework drew the attention of Ahl al-Sunnah scholars. In such a case, the question arises as to why al-Zamakhsharī did not take the clear meaning of the verses as a basis and resorted to forced literal interpretations. This study seeks an answer to the question of whether al-Zamakhsharī's literal interpretations stem from linguistic necessity or school affiliation within the framework of highly representative issues such as *Ru'yat-Allah* (*seeing Allah*). For this purpose, firstly, the relationship between the religious text and the commentator in terms of interpretation will be discussed, and then al-Zamakhsharī's rhetorical interpretations will be analysed around the assumptions reflecting his Mu'tazilah identity.

Zemahşeri Tefsirinde Nazım Teorisi Tatbiki (Hac Suresi Örneğinde)

Dr. Mehmet Karlı⁵⁸

Zemahşerî Kur'ân'ın belâğatı denilince akla ilk gelen isimlerden birisidir. İ'cazül Kur'ân meselesini ilk defa ele alan Mu'tezile mezhebine mensup olan Zemahşerî, Kur'ân'ı Kerîm'e yönelik yapılan eleştirilere karşı İ'cazül Kur'ân'ın savunulduğu ve bu alanda müstakil eserlerin yazılmaya başlandığı bir dönemin akabinde Keşşâf'ını yazmıştır. Keşşâf'ın önemli özelliklerinden birisi de Kur'ân'ın i'câzının en belirgin tezahür ettiği nazmı ve belâğî yönüne ağırlık vererek yazılmış olmasıdır. Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden olan Nazmü'l-Kur'ân konusunu Nazzâm, Câhız, Hattâbî, Rummânî gibi önemli alimler eserlerinde dile getirmiş ve Abdülkâhîr Cürcanî Kur'ân'ın i'câzının nazmında olduğuna dair risalesini yazmıştır. Zemahşerî'nin Keşşâf'ının ise nazım teorisinin en güzel tatbiklerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Bu tebliğde Zemahşerî'nin tefsirinde nazım teorisinin tatbikâtına dair Hac sûresi özelinde birtakım incelemelerde bulunulacaktır. Çalışmanın amacı Zemahşerî'nin âyetlerin nazmı üzerine yaptığı yorumlarını mercek altına almak suretiyle, Kur'ân'ın i'câzının nazmındaki tezahürüne ışık tutmaktır. Zira Zemahşerî tefsirinde âyetlerin nazmı üzerinde özellikle durmuş ve âyetlerin nazmı ile Kur'ân'ın mucizevî yönünü arasında bağ kurarak tefsirini beyan ilminin incelikleri ile süslemiştir.

Tebliğde nazım teorisi ve Zemahşerî'nin tefsiri hakkında kısa bilgi verildikten sonra inceleme ve uygulama metodu takip edilerek Hac sûresi tefsirinde Zemahşerî'nin âyetlerin nazmı üzerine getirdiği açıklamalar ele alınacaktır. Örneğin Hac sûresi 42. âyette ﴿وَإِنْ يَكْفُرُوا﴾ "Eğer seni yalanlarsa" diye söze başlanıp, ﴿فَقَدْ كَذَّبْتَ فَلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ﴾ "Nuh kavmi, Âd ve Semûd da yalanlamışlardı" şeklinde muzarî malûm fiil sigası ile devam edilip, ﴿وَكَذَّبَ مُوسَى﴾ "Musa da yalanlandı" diye meçhûl siğa-

⁵⁸ Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir ABD, Mehmet.karli@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6373-3912

ya dönülmesinin sebebi üzerinde durmuş ve bu üslûbu Kur'ân'ın asla yanlış bir bilgi içermemesi ile bağdaştırmıştır.

Tebliğde Zemahşeri'nin Hac sûresi tefsirindeki âyetlerin nazmı ile ilgili görüşlerinin incelenmesi sonucunda, Kur'ân'ın i'câzının âyetlerin nazmındaki tezahürü uygulamalı olarak ortaya çıkarılacak, Zemahşeri'nin bu konudaki üstün çabası vurgulanıp, Kur'ân'ın eşsiz nazmının onun mucizevi yönünün anlaşılmasındaki önemine dikkat çekilecektir.

Application of the Coherence Theory in Tafsir al-Zamakhshari (On the Example of Surah al-Hajj)

al-Zamakhshari is one of the first names that come to mind when the Arabic rhetoric (balagha) is mentioned. al-Zamakhshari, a member of the Mu'tazila that is the first sect to address the issue of inimitability (i'jaz) Qur'an, came after a period in which inimitability of Qur'an was defended against the criticisms made against the Holy Quran and independent works began to be written in this field. One of the important features of Kashshaf is that it was written by focusing on the coherence of Quran and rhetorical aspects of it, in which the inimitability of the sacred book is clearly manifested. The subject of coherence of Quran which is one of the inimitability aspects of the Qur'an, was mentioned in their works by important scholars such as Nazzam, Jâhiz, Khattâbî, Rummânî, and Abd al-Qâhir Jurjanî wrote his risalah claiming that inimitability of the Qur'an is in its coherence. And it is possible to say that al-Zamakhshari's Keshshaf is one of the most beautiful applications of the coherence theory.

In this paper, the application of coherence theory in al-Zamakhshari's commentary will be examined focusing on the Surah al-Hajj. The aim of the study is to shed light on the manifestation of the inimitability of the Quran in its coherence by examining al-Zamakhshari's comments on coherence of the verses. Because in his commentary, al-Zamakhshari particularly focused on the coherence of the verses and embellished his commentary with the subtleties of the science of eloquence by establishing a connection between the coherence of the verses and the inimitable aspect of the Quran.

In the paper, after giving brief information about the Tafsir al-Zamakhshari, his explanations on the coherence of the verses in the interpretation of the Surah al-Hajj will be discussed by following the analysis and application method.

For instance, 42nd verse of Surah al-Hajj starts with “If they deny you” then continues with the past tense and known subject as in “so did the people of Noah before them, as well as the tribes of ’Âd and Thamûd” but then it converts to unknown subject as in “And Moses was denied too”. al-Zamakhshari explains the reason for this and associates this style with the fact that the Quran never contains false information.

In the paper, in result of examining al-Zamakhshari's views on coherence of the verses in the commentary of the Surah Hajj, the manifestation of the inimitability of the Quran in the coherence of the verses will be revealed. al-Zamakhshari's outstanding efforts in this subject will be emphasized, and attention will be drawn to the importance of the unique coherence of the Quran in understanding its miraculous aspect.

Zemahşerî'nin Sahih Kıraatlere Yönelik Eleştirilerinin Analizi (el-Keşşâf Örneği)

Dr. Mehmet Maşuk Acar⁵⁹

Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı tefsirinde ayetleri yorumlarken sahîh-şâz ayrımı yapmaksızın kıraat farklılıklarından bolca istifade etmektedir. Bunun yanında o, bazı ayetlerin anlamını takviye etmek amacıyla aktardığı kıraat vecihlerine kimi zaman açık şekilde tenkitler yönelterek eleştirel bir yaklaşım da sergilemektedir. Zemahşerî'nin bu konuda sahîh-şâz ayrımı yapmadığını, hatta kırâat-i seb'a içinde yer alan kıraatleri dahi eleştirdiğini görmek mümkündür. Bu da onun kıraatleri değerlendirmesinde Arap dilini etkin bir biçimde kullanması ve bunu öncelikli bir ölçüt olarak kabul etmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Zemahşerî'nin sahîh kabul ettiği kıraatler için öngördüğü şartların başında Arap dili gramerinin geldiği belirtilmelidir. Zira onun söz konusu tefsirindeki kıraat tevcihlerine baktığında eleştirilen kıraatlerin ağırlıklı olarak Arap dili gramerine muhalif olanlarına yönelik olduğu görülmektedir. Bu da Zemahşerî'nin söz konusu kıstasa son derece önem atfettiğini ve kıraatlerin tevcihinde bu kurallara ne denli hassasiyetle yaklaştığını göstermektedir. Nitekim şâz diye bilinen bir kıraatin bile sırf dil kurallarına uygunluğu sebebiyle onun nezdinde kabul edildiği müşahede edilebilmektedir. Zemahşerî'nin, sahîh kabul ettiği kıraatlerde dil kurallarına uygunluk prensibinin yanı sıra çoğunluğun okuyuşunu da kabul kriterleri arasında saydığı anlaşılmaktadır. Öte yandan o, eleştirdiği bazı sahîh kıraatler için “zayıf”, “garîb”, “hakîr” ve “merdûd” gibi birbirinden farklı tenkit lafızları kullanmaktadır. Dolayısıyla tüm bu kullanımları görmek için Zemahşerî'nin eleştirdiği kıraat vecihlerinin analizinin yapılması önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamız Zemahşerî'nin, sahîh kıraatlere dair bakış açısını ve kırâat-i seb'a-aşereye yönelik söz

⁵⁹ Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kıraat ABD, mehmetmahsukacar@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9353-8736

konusu eleştirilerini hangi saiklerle gerçekleştirdiğini incelemeyi hedeflemektedir.

Analysis of Zamakhshari's Criticism of Sahih Qiraat (The Case of al-Kashshāf)

In his tafsīr al-Kashshāf, Zamakhsharī (d. 538/1144) makes ample use of the differences of qira'ah without making any distinction between sahih and shāzād while interpreting the verses. In addition to this, he also exhibits a critical approach by openly criticizing the Qiraat variants that he sometimes cites in order to reinforce the meaning of a verse. It is possible to see that Zamakhshari does not distinguish between sahih and shāz in this regard, and even criticizes the qirā'ahs that are included in the qiraat al-sab'a. It is understood that the reason for this is his effective use of the Arabic language in his evaluation of the qiraat and his acceptance of this as a primary criterion. Therefore, it should be noted that Arabic grammar is one of the primary conditions he stipulated for the qiraat he accepted as authentic. When we look at the Qiraat criticisms in Zamakhsharī's commentary, we can see that the criticized Qiraats are mostly chosen from those that are against the grammar of the Arabic language. This shows that he attached great importance to this criterion and was very sensitive to these rules in the interpretation of the qiraat. As a matter of fact, it can be observed that even a qiraat known as shāz was accepted by him only because of its conformity to the rules of language. It is understood that Zamakhshari counted the majority's recitation as one of the acceptance criteria in addition to the principle of conformity to the rules of language in the qiraat he accepted as sahih. On the other hand, he uses different words of criticism such as "weak", "gharīb", "hakīr" and "merdūd" for some sahih qiraat he criticizes. Therefore, in order to see all of these usages, it is important to analyze the critical Qiraat wajihs that Zamakhsharī criticizes. For this reason, our study aims to examine Zamakhsharī's perspective on the authentic qiraat and the motives behind his criticism of the qiraat al-sab'a-ashara.

Zemahşerî'nin 'Ruûsü'l-Mesâil" Adlı Eserinin Nicelik, Nitelik ve Hanefî Hilaf Literatürü İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Menderes Gürkan⁶⁰

Tam adı Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed olan Zemahşerî 467/1075 yılında Hârizm bölgesinde Türkmenistan'ın Taşavuz ili Köroğlu ilçesine bağlı Zemahşer kasabasında doğmuştur. Belirli öncüllerden hareketle Fars kökenli veya Türk asıllı olarak kabul edilen Zemahşerî'nin dindar bir aileden geldiği belirtilir. Zemahşerî, Arap kökenli olmamakla birlikte teliflerinin tamamını Arapça olarak yapmış ve bununla da Arapça'ya katkı verdiği ifade etmiştir. Döneminin ilim merkezlerini dolaşan ve önemli simalardan ders alan Zemahşerî, İslami ilimlerle birlikte Arapça'ya olan vukufiyetiyle de dikkat çekmiştir.

Döneminin idareci ve siyasilereyle çok olumlu ilişkiler geliştiremeyen Zemahşerî'nin gerek kendilerinden ders aldığı Mutezilî bilginlerin etkisi ve gerekse tepkisel duruşu neticesinde itikatta Mutezile mezhebini benimsemesine etki ettiği dile getirilir. Ameli konularda ise Hanefî mezhebine mensup olup mutedil bir hanefidir. Klasik İslami ilimlerden hadis, tefsir, kelim ve fıkıh alanında sınırlı sayıda eser veren Zemahşerî, Arap dili ve edebiyatında ise nicelik ve nitelik itibarıyla önemli eserlerin sahibidir.

Keşşâf isimli dirayet tefsiri münasebetiyle bilinen ve tanınan Zemahşerî'nin fikhî yönüne gerekli ilgi ve alakanın gösterilmemesi ve onun fıkıh anlayışının yeterli sayıda akademik çalışmalara konu olmaması bir noksanlıktır. Zira Ruûsü'l-mesâil ve Keşşâf adlı eserlerinden hareketle Zemahşerî'nin fikhî yönünü ortaya koyan Türkçe son derece sınırlı akademik (tez, makale, tebliğ) çalışma yapılmıştır. Zemahşerî'ye Ruûsü'l-mesâil dışında fıkıh ile ilgili başka çalışmalar nispet edilse de onun günümüze ulaşan tek fıkıh eserinin bu olduğu bilinmektedir. Ön araştırmamıza göre;

⁶⁰ Doç. Dr. Menderes Gürkan, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
mgurkan@erciyes.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1855-7419

1977'de İskoçya'da Ruûsü'l-mesâil'in edisyon kritiği doktora tezi olarak hazırlanmış ve bir de 2019'da tahlilini konu edinen bir makale yayınlanmıştır. Bununla birlikte onun Ruûsü'l-mesâil'inin yeterli araştırmaya konu edilmediğini düşünmekteyiz. Bu ve benzer gerekçelerle Ruûsü'l-mesâil'in nicelik-nitelik açısından tahlili yani; Hanefi hilaf ilmi literatürü içerisindeki yeri, Hanefi hilaf kültürüne etkisi, yer verdiği fıkıh konularındaki önceliği, konuları delillendirmesi, vb. açılardan incelenmesi onun fıkıh ilmindeki yerine ışık tutacak ve katkı sunacaktır.

***An Assessment of Zemahshari's Work "Ruûsu'l-Mesâil" in
(Quantitative and Qualitative) its Place in Hanafi
Contradiction Literature***

Zemahshari, whose full name is Abu al-Qasim Mahmud ibn Umar ibn Muhammad, was born in the town of Zemahshar, located in the district of Koroğlu in the Taşavuz province of Turkmenistan in the Khwarezm region in the year 467/1075. While there is some debate over his ethnic background, with some considering him of Persian or Turkic origin, it is noted that Zemahshari came from a religious family. Despite not having an Arab background, Zemahshari authored all of his works in Arabic, contributing to the Arabic language. Zemahshari, who traveled to the prominent centers of learning in his time and studied under significant scholars, stood out not only in Islamic sciences but also in his proficiency in the Arabic language.

Due to the lack of positive relationships with the rulers and politicians of his time, it is suggested that Zemahshari's adoption of the Mu'tazili creed in theology, influenced both by the Mu'tazili scholars from whom he received instruction and his reactionary stance. In terms of jurisprudence, he belonged to the Hanafi school, being a moderate Hanafi scholar.

Zemahshari is best known for his exegesis and his contributions to Arabic literature, while his jurisprudential aspect has generally remained in the background. This is partly because, despite his works in various jurisprudential fields, the only jurisprudential work that has come down to us is his "Ruûsu'l-Mesâil" in the field of jurisprudential contradictions. This study aims to determine his place in the field of Hanafi contradiction jurisprudence through his work "Ruûsu'l-Mesâil."

Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Nüzûl-i İîsâ Meselesi

Dr. Mikail İpek⁶¹

Nüzûl-i İîsâ meselesi gerek kelâm gerekse diğer İslâmî ilimlerde tartışmalara neden olmuş önemli bir konudur. Hz. İîsâ'nın dünya hayatından ayrılmasının mahiyeti tam olarak nedir? O, diğer insanlar gibi eceli geldiğinde tabîî bir şekilde mi ruhunu teslim etmiştir? Yoksa “ruh meal cesed” formunda Allah'ın huzuruna mı ref' edilmiştir? Bu sorular Müslümanlar arasında, meselenin kendi tarihi boyunca tartışılmış, ortaya muhtelif teoriler atılmıştır. Konunun asıl önemli yönü ise kıyamet kopmadan önce Hz. İîsâ'nın yeryüzüne nüzul edip etmeyeceğidir. O'nun tabîî bir ölümle dünyadan ayrılmadığını, “ruh meal cesed” formunda Allah'ın huzuruna yüksektildiğini savunanlara göre Hz. İîsâ kıyametten önce tekrar yeryüzüne gelecek, belli bir süre yaşayacak, adaleti sağlayacak, decali öldürecek ve her insan gibi vefat edecektir. Hz. İîsâ'nın tabîî bir şekilde vefat ettiğini iddia edenlere göre ise onun tekrar yeryüzüne nüzulü söz konusu değildir. Zira ölen bir insanın dünya hayatına geri dönmesi aklen ve naklen muhaldir. Seleflerin de içinde bulunduğu Ehl-i Sünnet uleması ve Şia, Hz. İîsâ'nın tabîî bir şekilde vefat etmediği, kıyametten önce nüzul edeceği görüşündedir. Mu'tezile'nin ilk dönem âlimleri bu görüşü reddederken son dönem âlimleri kabul etmiştir. Bu âlimlerden biri de Ebû'l-Kâsım ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)'dir. Ona göre kıyametten önce Hz. İîsâ dünya hayatına dönecek ve Hz. Peygamber'in şeriatına tâbî olacaktır. Bu çalışmada Zemahşerî'nin Keşşâf'ında Hz. İîsâ'nın dünya hayatından ayrılışına ilişkin ayetlerin tefsirinden hareketle, onun konuyla ilgili görüşlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma sürdürülürken söz konusu ayetlerin sünî tefsirlerde ve hadis kitaplarında nasıl ele alındığına değinilmiştir. Öte yandan Mu'tezile geleneği içerisinde meselenin ne şekilde değerlendirildiği ve bu anlamda Zemahşerî'nin konumu ve katkısı ele alınmıştır.

⁶¹ Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri, Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi, mikailipek@klu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7594-0230

The Issue of al-Nuzul of Jesus in Zamakhsharī 's al-Kashshāf

Nuzul of Jesus is an important issue that has caused discussions in both kalam and other Islamic sciences. What exactly is the nature of Jesus's leaving the worldly life? Did he naturally pass away when the term of his life to expire, like other people? Or has he been risen to the presence of God in the form of "soul with body"? These questions have been discussed among Muslims throughout the history of the issue, and various theories have been put forward. The most important aspect of the issue is that whether Jesus will descend to the earth or not. According to those who argue that he did not leave the world by a natural death, but that he was risen to the presence of God in the form of "soul with body", before the Day of Judgment, Jesus will come back to earth, live for a certain period of time, secure the justice, kill the antichrist, and then die like every human being. According to those who claim that Jesus died naturally, his coming back to earth is not even a matter of discussion. Because it is impossible for a deceased person to return to his worldly life by reason and according to the scripture. Ahl as-Sunnah scholars including Salafis and Shia are of the opinion that Jesus did not die naturally, but that he will descend before the day of apocalypse. While the early scholars of the Mu'tazila rejected this view, the later scholars accepted it. One of these scholars is Ebü'l-Kāsum Zamakhsharī (d. 538/1144). According to him, before the apocalypse, Jesus will return to his worldly life and he will be subject to the shari'ah of the Prophet Mohammad. In this study, in Zamakhsharī 's work called al-Kashshāf, based on the interpretation of the verses regarding the leaving of Jesus from the worldly life, it has been tried to reach his views on the subject. Furthermore, how the issue was evaluated in the Mu'tazila tradition and the position and contribution of Zamakhsharī in this sense were discussed. On the other hand, in the study, it was mentioned how the verses in question were handled in Sunni tafsir and hadith books.

Cârullâh Ez-Zemahşerî'nin Divânında Zühd ve Tasavvuf Şiiri Üzerine Bir İnceleme

Dr. Mohamadou Aboubacar Maiga⁶²

Zühd, toplumun davranışlarının doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve yönlendirilmesinde büyük etkisi olan ahlaki değerlerden biridir. Zühd şiiri, Abbâsiler döneminde ortaya çıkan, eski ve modern Arap edebiyatında zühdün lideri sayılan Ebü'l-Atâhiye gibi hükemânın sözlerinde edebi çağlar boyunca yayılmış olan şiirsel amaçlardan biridir. Zemahşeri, edebî eserlerinde zühde dair konulara önem veren Abbâsî şairlerinden biridir. Zühd konulu birçok şiir söylemiştir. Buna dayanarak, araştırmamız - tanımlayıcı- analitik yöntemi uygulayarak, Zemahşeri'nin zahit kişiliğini ve divanında zühdün yerini ortaya koymak amacıyla, şiirindeki zühd konusuna ışık tutmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın önemi, ahlaki değerlere ve İslami görgü kurallarına bağlılığı çağrıştırması ve aynı zamanda Zemahşeri'nin zühd vizyonu ve zühd felsefesinin bilinmesine de katkı sağlamasından kaynaklanmaktadır. Araştırmanın problemine gelince, araştırmacıların Zemahşeri'nin divanındaki İslami yönüne ilgi göstermemeleridir; zira onun tasavvufi şiiri üzerine yapılan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bir şiir kavramı olarak zühdün, kökenini ve özelliklerini işlenmektedir. İkinci bölümde Zemahşeri'nin divanında işlediği zühd temalarını ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Zemahşeri'nin zühd şiirinin üslup ve sanat özelliklerini incelenmektedir. Zühd şiirinin, genel olarak hayatın gerçekliğini aydınlatmaya ve özel bir sâatsal yaklaşımla ders çıkarmaya dayanan duygusal eğilimlerden biri olduğu belirtilmelidir. Zemahşeri, şiirlerinde sûfî hitabın estetiğiyle ilgilenmiştir. Teşbih, istiâre ve kinâye gibi edebi sanatlara başvurmuştur. Zemahşeri'nin, kolay sözlerle, akıcı bir dille ve insanların anlayacağı bir üslûpla ele aldığı zühd konularında maksat, insanlara vaaz vermektir.

⁶² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı Anabilim Dalı, f.maiga85@gmail.com ORCID: 0000-0001-7586-2754

An Analysis on the Poetry of Zuhd and Sufism in Jār Allāh Al-Zamakhsharī Diwan

Asceticism is one of the moral values that have had a great impact on evaluating and guiding society's behavior in the correct manner. Ascetic poetry is one of the poetic purposes that appeared in the Abbasid era and spread on the tongues of the sages throughout the literary ages, such as Abū al-'Atāhiyya, the leader of ascetics in ancient and modern Arabic literature. Al-Zamakhsharī was one of the Abbasid poets who paid attention to Sufi discourse in his literary works. He wrote many poems whose theme was asceticism. Based on this, our research aims to shed light on the subject of asceticism in Al-Zamakhsharī's poetry to reveal her asceticism and the situation of asceticism in her diwan by applying the descriptive-analytical method. The importance of the research lies in the fact that it calls for adherence to moral values and Islamic etiquette, and it also contributes to knowing the ascetic vision of Al-Zamakhsharī and his ascetic philosophy. As for the problem of the research, it is the researchers' lack of interest in the Islamic aspect of Al-Zamakhshari Diwan. I did not find an independent study of his ascetic poetry. The study is located in three sections. The first topic studies the concept of ascetic poetry, its origin, and its characteristics. The second topic deals with the axes of asceticism that Al-Zamakhshari touched upon in Diwan. The third section studies the stylistic and artistic characteristics of Zamakhsharī's ascetic poetry. It should be noted that the poetic expression of asceticism is one of the emotional trends that is based on an insight into the reality of life in general, and draws lessons from a special artistic approach. Al-Zamakhshari paid attention to the aesthetics of Sufi discourse in his poems, so he focused on the aesthetics of the poetic image with its components (similarity, metaphor, and metonymy). He wanted asceticism to be preached to people in general in a wonderful style with easy words and gentle meanings close to people's understanding.

Çağdaşları ile Mukayese Ekseninde el-Keşşâf'ın Özgünlüğü Üzerine Eleştirel Bir İnceleme

Doç. Dr. Muhammed Coşkun⁶³

Zemahşerî'nin (ö. 538/1149) *el-Keşşâf*'ı gerek klasik tefsirde gerek çağdaş akademik çalışmalarda alanın en etkili eserlerinden biri kabul edilmektedir. Onlarca önemli şerh ve haşiyeye konu olan bu tefsir klasiği temelde Kur'an yorumunun belagat disiplininin veri ve enstrümanları ile icra edilmesinin en etkili örneklerinden birini teşkil eder. Ancak bu yazıda *el-Keşşâf*'ın bu yönünün aslında ona özgü olmadığı, dahası onun bu alanda öncü metin kabul edilmesinin de tartışmaya açık olacağı savunulacaktır. Bu sav *el-Keşşâf*'ı çağdaşı olan fakat onun hemen öncesinde yazılmış olan iki önemli metinle mukayese ederek temellendirilecektir. Bu metinler Ömer en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) *et-Teysîr fi't-tefsîri* ve Tabersî'nin (ö. 548/1154) *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*'ıdır. Savın argümantasyonu *el-Keşşâf*'taki belagat incelemelerinin bu iki tefsirdeki benzerleri ile mukayesesinden oluşacaktır. *El-Keşşaf* yazılmadan çok kısa bir süre önce telif edilmiş bu tefsirlerin *el-Keşşâf*'taki belagat meselelerinin pek çoğunu birebir ihtiva ettikleri tespit edilebilirse, belagat-tefsir ilişkisi alanında *el-Keşşâf*'a atfedilen özgünlük ve orijinalliğin abartılı olduğu gösterilebilmiş olacaktır. Öte yandan bu savın temellendirilmesi durumunda akla iki önemli soru gelecektir. Bunlardan ilki *el-Keşşâf*'ın *et-Teysîr* ve *Mecmau'l-beyân* ile aynı içeriğe sahip belagat yönünün bu iki metinle ortak kaynağının ne olduğu, ikincisi ise böyle bir durumda çağdaşı olan iki metne nazaran *el-Keşşâf*'ın çok daha geniş bir etki alanına sahip olmasının ardındaki saik ya da saiklerin neler olduğu sorusudur. İlki özellikle Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078) *Delâilü'l-i'caz* ve *Esrârü'l-belâga* gibi eserleri ile sistemleşen sünni belagat düşüncesini ikincisi ise Osmanlı döneminde zirve eserler üreten şerh-haşiye geleneğini kapsayacak bu iki soru bu yazıda ana hatları ile değerlendirilecek

⁶³ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir, muhammed.coskun@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5613-2182

olmakla beraber, yazının kapsamı söz konusu savın temellendirilmesi ile sınırlı tutulacaktır.

A Critical Study on the Originality of al-Kashshāf in Comparison with Its Contemporaries

al-Zamakhsharī's (d. 538/1149) *al-Kashshāf* is considered one of the most influential works of the field in both classical tafsir and contemporary academic studies. This classic of tafsir, which has been the subject of dozens of important commentaries and annotations, basically constitutes one of the most effective examples of performing the interpretation of the Qur'an with the data and instruments of the discipline of rhetoric. However, in this article, I will argue that this aspect of *al-Kashshāf* is not unique to him, and moreover, it is debatable to see *al-Kashshāf* as a pioneering text in this field. I will justify this argument by comparing *al-Kashshāf* with two important texts that are contemporary but written just before it. These texts are Umar al-Nasafī's (d. 537/1142) *al-Taysīr fī al-tafsīr* and al-Tabarsī's (d. 548/1154) *Majma' al-bayān fī tafsīr al-Qur'ān*. The argumentation of the argument will consist of a comparison of the rhetoric studies in *al-Kashshāf* with their counterparts in these two tafsir. If it can be determined that these commentaries, which were written shortly before *al-Kashshāf* was written, hold many of the rhetoric issues in *al-Kashshāf*, it will be possible to show that the originality attributed to *al-Kashshāf* in the field of rhetoric-tafsir relationship is exaggerated. On the other hand, if this argument is grounded, two important questions will come to mind. The first of these is the question of what the common source of this rhetoric content is, which is common in *al-Kashshāf*, *al-Taysīr* and *Majma' al-bayān*. The second is the question of what the motive or motives are behind *al-Kashshāf*'s much wider influence in such a situation compared to the two contemporary texts. Although these two questions, the first of which will cover the Sunni rhetoric thought systematized by the works of Abd al-Qāhir al-Jurjānī (d. 471/1078) such as *Dalāil al-I'jāz* and *Asrār al-balāghah*, and the second, the commentary-annotation tradition that produced peak works in the Ottoman period, will be discussed in this article, however, the scope of this article will be limited to justifying the argument in question.

Zemahşerî'nin “Rebî'ü'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ahbâr” Adlı Eserinin Belagat Sanatları Açısından Tahlili

Dr. Muhammed Emin Görgün⁶⁴

Arap asıllı olmamasına rağmen Arap dili ve edebiyatında otorite kabul edilen Zemahşerî, kaleme aldığı *Rebî'ü'l-ibrâr ve nusûsu'l-ahbâr* adlı eseriyle muhâdarât sahasında eser telif eden öncü şahsiyetlerden birisi olmuştur. Zemahşerî, bu eserinde ilk olarak belirlediği ana başlıklar altında konuya dair önemli bilgiler vermekte ardından o konuyla ilintili olan ahbâr ve nevâdiri kendi edebî süzgecinden geçirerek nakletmektedir. Mezkûr eserde yer alan anekdotlar, içerik olarak dinî ve ahlaki pek çok ilkeye temas etmekle birlikte sunuluşunda tercih edilen ifade araçları bakımından sahip olduğu edebî sanatlarla da ayrı bir hüviyete bürünmektedir. Söz gelimi Zemahşerî, etkili sözün kıymetine temas ettiği anekdotlarda bir taraftan belagat ve fesahat vasıflarını ele alırken diğer taraftan bu anekdotların ifade biçiminde îcâz ve cinâs gibi belagat sanatlarını kullanmak suretiyle bir nevi bu vasıfların tatbikini de gerçekleştirmektedir. Yeri geldiğinde mizahi bir üslup tercih eden Zemahşerî, lahn olgusu gibi dikkat çektiği bazı hatalara yönelik naklettiği anekdotlarla konuya nükteli bir bakış açısı katmaktadır. Bu bağlamda biz, Zemahşerî'nin mezkûr eserinde yer alan anekdotları öne çıktığı belagat sanatları açısından tahlil etmek suretiyle Zemahşerî'nin edebî yönünü öne çıkarmaya gayret gösterecek ve belagat sanatlarının sosyal hayata yansımalarına mezkûr eserde nakledilen anekdotlar üzerinden dikkat çekmeye çalışacağız.

An Assessment of Zamakhsharî's Work Titled “Rabî' Al-Abrâr Wa Nusûs Al Akhbâr” in Terms of the Arts of Rhetoric

Zamakhsharî, a versatile scholar, became one of the leading figures who wrote works in the field of muhâdarât with his work called Rabî' al-

⁶⁴ Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, muhammedemingorgun@gmail.com ORCID: 0000-0003-4052-2295

Abrār. Zamakhsharī first gives important information on the subject under the main headings he has determined, and then conveys the akhbār and nawādir related to that subject through his own literary filter. While the anecdotes in the aforementioned work touch on many religious and moral principles in terms of content, they also take on a different identity with their literary arts in terms of the preferred expression tools in their presentation. For instance, while Zamakhsharī deals with the qualities of eloquence and eloquence in the anecdotes in which he touches on the value of the effective word, on the other hand, he applies these qualities by using the arts of rhetoric such as ijaz and pun in the expression of these anecdotes. Zamakhsharī, who prefers a humorous style when appropriate, adds a humorous perspective to the subject with anecdotes about some of the mistakes he draws attention to, such as the phenomenon of lahn. In this context, we will try to highlight the literary aspect of Zamakhsharī by analyzing the anecdotes in the aforementioned work in terms of the rhetorical arts in which he stands out, and we will try to draw attention to the reflection of the arts of rhetoric on social life through the anecdotes conveyed in the aforementioned work.

كتاب المفصل للزمخشري وشروح شواهده شرح أبيات المفصل للخوارزمي نموذجاً

Dr. Muhammed Nur Yusuf⁶⁵

برع الزمخشري (ت538هـ) في العلوم الإسلامية، وفي علوم لغوية كثيرة، منها علم النحو، وألّف فيه كتابه المشهور: (المفصل)، الذي ضمّنه البحوث النحوية والصرفية الشائعة في عصره، وقد عدّه بعضُ الدارسين ثاني كتاب في النحو بعد كتاب سيبويه... استشهد الزمخشري في كتابه بشواهد شعرية ونثرية كثيرة، فانبرى عدد من العلماء لشرح هذه الشواهد، حتى إن عدد شروح شواهده قاربت عدد شروح شواهد كتاب سيبويه، فبلغت نحو 20 شرحاً، منها شرح ابن المستوفي (ت637هـ)، وشرح الصغاني (ت650هـ)... ومن أشهر شروح شواهده شرح أبيات المفصل لفخر الدين الخوارزمي (من علماء القرن الثامن الهجري) الذي طُبع في مجلدين كبيرين، شرح الخوارزمي فيه 450 شاهداً شعرياً وأكثر من 100 شاهد نثري، وبذلك يكون لهذا الكتاب قيمة علمية ولغوية في تاريخ التراث النحوي واللغوي. ومن مزايا هذا الشرح أن مؤلفه جمع شروح المفصل المتداولة في عصره، وأفاد منها، وزاد عليها، وأعرّب كثيراً من ألفاظها مع بيان وجوه الإعراب، والاهتمام بروايات الشواهد وتأثيرها في المعنى. كما أثار الشارح فيمن بعده؛ إذ نقل منه الكرمانيّ (من علماء القرن التاسع الهجري) في شرح أبيات الموشح، والبغدادي (ت1093هـ) في كتبه: (الخزانة) و(شرح شواهد الشافية) و(شرح أبيات المغني)، وقد انفرد الشارح بانفردات مختلفة سأذكرها في البحث.

يأتي هذا البحث في إطار الاهتمام بالكتب التي تُبني على مصنفات الزمخشري، فالبحت دليل على اهتمام كبار العلماء بكتب الزمخشري، وبرهان على تأثيرها في حركة التأليف باللغة العربية في التراث الإسلامي، وحقّة على سموّ منزلة الزمخشري في البيئات العلمية على مدى التاريخ الإسلامي...

Zemahşerî'nin el-Mufassal Kitabı ve Delillerinin Açıklamaları: Harizmi'nin Mufassal Ayetlerinin Örnek Olarak Açıklanması

Zemahşerî (ö. 538 H.) İslami ilimlerde ve gramer de dahil olmak üzere pek çok dil biliminde üstün başarı gösterdi ve bu bilimde kendi döneminde yaygın olarak kullanılan gramer ve morfolojik araştırmaları içeren ünlü kitabı (Al-Mufassal)'ı yazdı. Alimler onu Sîbeveyh'in kitabından sonra ikinci gramer kitabı olarak değerlendirdiler... Zemahşerî, kitabında pek çok manzum ve mensur delilleri zikretmiş ve birtakım âlimler bu delilleri açıklamaya koyulmuşlardır. Onun deliline ilişkin açıklamaların sayısı, Sîbeveyh'in kitabının delillerinin açıklamalarının sayısı-

⁶⁵ Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, m.noory@hotmail.com ORCID:000-0002-9045-0085

na yaklaşıarak, İbnü'l-Mustafî (ö. 637 H.) ve Şerh el-Sagani'nin (ö. 650 H.) açıklamaları da dahil olmak üzere yaklaşık 20 açıklamaya ulaştı...

En ünlü şerhlerinden biri, Fahreddin el-Harezmi'nin (hicri sekizinci yüzyıl alimlerinden) el-Mufassal ayetleri üzerine iki büyük cilt halinde basılan tefsiridir. Şiirsel deliller ve 100'den fazla düzyazı delil. Dolayısıyla bu kitap, gramer ve dil mirası tarihinde bilimsel ve dilsel bir değere sahiptir. Bu açıklamanın avantajlarından biri de müellifinin, el-Mufassal'ın kendi zamanındaki ortak açıklamalarını toplamış, onlardan yararlanmış, onlara eklemeler yapmış ve ayrıştırma hususlarını açıklarken, rivayetlere dikkat ederek onların pek çok sözünü dile getirmiş olmasıdır. Deliller ve bunların anlam üzerindeki etkisi. Şârih kendisinden sonrakileri de etkilemiştir. Kirmânî (hicri dokuzuncu asrın alimlerinden biri), Muveşşah beyitlerinin şerhlerini açıklarken, Bağdâdî de (ö. 1093 H.) (el-Hazâne), (Hadislerin Açıklamaları) Şafiiyye'nin Delilleri) ve (Muğnî Ayetlerinin Açıklanması) adlı kitaplarında ondan alıntılar yapmıştır. Şârih fakat birazdan değineceğim bazı noktalarda yalnız kalmıştır.

Bu araştırma, Zemahşeri'nin eserlerinden yola çıkılarak hazırlanan kitaplara olan ilgi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Araştırma, büyük alimlerin Zemahşeri'nin kitaplarına olan ilgisinin ve onun Arap dilindeki yazı hareketi üzerindeki etkisinin kanıtıdır. İslam mirası ve İslam tarihi boyunca Zemahşeri'nin bilimsel çevrelerdeki yüksek statüsüne dair bir argüman...

Zamakhshari's Book of Al-Mufassal and Explanations of Its Evidence: Explanation of Al-Khwarizmi's Detailed Verses as Examples

Zamakhshari (d. 538 AH) showed outstanding success in Islamic sciences and many linguistic sciences, including grammar, and wrote his famous book (Al-Mufassal), which contains grammatical and morphological researches that were widely used in his time in this science. Scholars evaluated it as the second grammar book after Sîbewayh's book... Zamakhshari mentioned many poetic and prose evidences in his book and some scholars started to explain these evidences. The number of explanations of his proof approached the number of explanations of the

proofs of Sibawayh's book, reaching about 20 explanations, including those of Ibn al-Mustafi (d. 637 AH) and Sharh al-Sagani (d. 650 AH). ...

One of his most famous commentaries is the commentary of Fakhr al-Din al-Khwarizmi (a scholar of the eighth century Hijri) on the verses of al-Mufassal, published in two large volumes. Poetic proofs and more than 100 prose proofs. Therefore, this book has scientific and linguistic value in the history of grammar and linguistic heritage. One of the advantages of this explanation is that its author collected al-Mufassal's common explanations of his time, benefited from them, made additions to them, and expressed many of their words while explaining the separation issues, paying attention to the narrations. Evidence and their impact on meaning. The commentator also influenced those after him. While Kirmânî (one of the scholars of the ninth century of the Hijri) explained the commentaries of Muveşşah's couplets, Baghdadî (d. 1093 H.) also quoted from him in his books called (Al-Hazâne), (Explanations of Hadiths) Proofs of Shafi'iyya) and (Explanation of Mughni Verses). The commentator, however, is left alone on some points that I will touch upon shortly.

This research is carried out within the framework of interest in books prepared based on Zamahshari's works. The research is evidence of the interest of great scholars in Zamakhshari's books and his influence on the writing movement in the Arabic language. An argument for Zamakhshari's high status in scholarly circles throughout Islamic heritage and Islamic history...

İcâzetnameler’de Zemahşerî’, Öğrencileri ve Eserlerinin Râvîleri

Dr. Seyid Muhammed Taki Hüseyini⁶⁶

Hayatını ilim tahsiline vakfeden ve 63 yıllık yaşamının birçok kısmını seyahatlerle İslam âleminin Harzem, Semerkant, Merv, İsfahan, Bağdat ve Mekke gibi ilmî merkezlerinde bulunarak zamanın âlimlerinden ders alan Fahr-i Hârezm Allâme Zemahşerî, kaleme aldığı eserleri ile ilim ahalisinin başvuru ve merci’ kaynağı olmuştur. Nitekim tefsir ve edebiyat konuları başta olmak üzere yazdığı eserler icâzet ve rivâyetle asırlarca ders kitabı olup sonraki âlimlerin izlediği ve takip ettiği eserler olmuştur. Zemahşerî, bulunduğu her şehirde talebelik yaptığı gibi hocalık da yapmış ünlü âlimler yetiştirmiştir. Kaynaklardan edinen bilgilere göre, Zemahşerî hayat-tayken ün kazanmış kendisinden ders alabilmek ve ilmi meclislerine katılabilmek için bulunduğu şehre koşmuşlardır. Zemahşerî’nin hocaları ve talebeleri ile ilgili bilgilerimiz, biyografi niteliğinde olan tabakât, terâcim ve tarihi gibi kitaplardan hareketle edinilmiş bilgilerdir. Bu kaynaklarda Zemahşerî’nin çok sayıda hocası ve yetiştirdiği birçok talebesi olduğu kaydedilerek bazı hocalarından ve talebelerinden söz edilmiştir. Bu kaynaklar, telifî bir eser mahiyetinde olduklarından dolayı birçok istinsahları olmuş, aktardıkları bilgiler de bu konularda telif edilen diğer kaynaklarda tekrarlanmıştır. Zemahşerî’nin hoca talebe ilişkisi ile ilgili de bir diğer kaynak icâzetnâmelerdir. İcâzetnâmeler telifî bir eser niteliğinde olmadıkları için istisnalar dışında tek nüshası olup okutulan nüshanın (genellikle) son varaklarında bulunur. Dolayısıyla icâzetnâmelerde olan bilgiler nadi-ren diğer kaynaklarda bulunur. Bu icâzetnâmelerde icâzet veren hocanın kendi silsilesi de kaydedilir. Bu makalede, Zemahşerî’nin eserlerinin rivâyeti ve okutulmasıyla ilgili verilen icâzetnamelerden hareketle Zemahşerî’nin bilinmeyen öğrencileri tespit edilecek ve eserlerinin rivâyet silsilesi değerlendirilecektir.

⁶⁶ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, mthuseyni@gmail.com ORCID: 0000-0003-2709-2315

Zamakhshari, His Students and the Narrators of His Works in Icazetnames

Fakhr-i Khwarezm Allama Zamakhshari, who devoted his life to the study of science and spent most of his 63 years of life traveling to the scientific centers of the Islamic world such as Khwarezm, Samarkand, Merv, Isfahan, Baghdad and Mecca, took lessons from the scholars of the time, is a source of reference and authority for the scholars with his works. has happened. As a matter of fact, the works he wrote, especially on the subjects of tafsir and literature, were textbooks for centuries with permission and narration, and became works that were followed and followed by later scholars. Zamakhshari educated famous scholars who worked as teachers as well as students in every city he lived in. According to the information obtained from the sources, Zamakhshari became famous while he was alive and they ran to the city where he lived to take lessons from him and attend scientific assemblies. Our information about Zamahseri's teachers and students is information obtained from books such as tabaqat, terâcim and history, which are biographies. In these sources, it is noted that Zamakhshari had many teachers and many students whom he trained, and some of his teachers and students are mentioned. Since these sources are copyrighted works, they have had many copies, and the information they convey has been repeated in other copyrighted sources on these subjects. Another source regarding Zamakhshari's teacher-student relationship is the ijazatnames. Since authorizations are not copyrighted works, they are, with some exceptions, a single copy and are (usually) found in the last pages of the taught copy. Therefore, the information in the licenses is rarely found in other sources. In these licenses, the lineage of the teacher who gave the permission is also recorded. In the article, Zamakhshari's unknown students will be identified based on the permissions given regarding the narration and teaching of Zamahshari's works and the narration chain of his works will be evaluated.

Zemahşerî'nin Âhîret İnancını Temellendirmesi

Doç. Dr. Murat Akın⁶⁷

Mu'tezile, İslâm düşünce tarihi sürecinde oluşan mezhepler içerisinde lehinde ve aleyhinde en fazla söz söylenen ekollerden birisidir. Kullanmış olduğu yöntemler ve ilgilendiği konular bu ekolü diğerlerinden ayıran başlıca özelliklerdir. Mu'tezile'nin önemli temsilcileri bilinmeden ekolün fikri boyutunu anlamak zordur. Dolayısıyla fikirler ve hadiseleri de devre dışı bırakmadan ekollerin temsilcilerini yakından tanımak gerekmektedir. Bu bağlamda biz de eserleriyle günümüze kadar ışık tutan mu'tezilî âlimlerden Zemahşerî'nin âhîret inancını temellendirmesini konu edindik. Kendisi bir mezhebe mensup olmakla beraber diğer mezheplerden itibar gören nadir şahsiyetlerden birisidir. Şüphesiz bunda onun ilmî birikimi, yetkinliği ve aşırı fikirlerden uzak duruşu belirleyici olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça İslâm inanç esasları arasında beyan edilen âhîrete iman esası, Müslüman âlimler tarafından ittifakla kabul edilmekle beraber farklı argümanlarla temellendirilmiştir. Âhîret hayatının gerçekliğinin ve gerçekleşeceğinin izah ve ispat edilmesi anlamında kullandığımız "âhîret hayatının temellendirilmesi" farklı argümanlar ve delillerden istifade edilerek incelenmiştir. Hicri VI. asırda yaşamış Zemahşerî de âhîret inancını aklî ve naklî delillerle temellendirmeye çalışmış ve bunu farklı eserlerinde izah etmiştir. Zemahşerî'ye göre konuya nakilden hareketle bakıldığında ölüm ve âhîret kaçınılmaz bir son olarak görülmektedir. Aklî açıdan ise âhîret hayatının varlığı imkân dâhilinde olup imkânsız bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca Zemahşerî, meseleye hikmet-i ilâhiyye, adl-i ilâhî ve kudret-i ilâhiyye açısından bakarak ölümden sonra bir hayatın varlığını mümkün kabul etmektedir. Dolayısıyla âhîret inancı Zemahşerî tarafından temellendirilirken hem aklî hem de naklî deliller beraber kullanılmış, âhîret aşama-

⁶⁷ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, makin11@hotmail.co.uk ORCID: 0000-0003-1276-9215

ları bağlamında ise nakli delillere daha çok yer verildiği gözlemlenmiştir. Diğer taraftan sünni kaynaklarda belirtilen Mu'tezile'nin âhiret konularındaki görüşlerinin, Zemaşerî özelinde bazen farklılaştığı bazen de nakli delillerin aklî ilkeler çerçevesinde te'vil edildiği görülmüştür.

Zamakhshari's Justification Faith of the Hereafter

Mu'tazila is one of the sects that have been formed in the history of Islamic thought, and it is one of the schools that has been said the most for and against. The methods it used and the issues it dealt with are the main features that distinguish this school from others. It is difficult to understand the intellectual dimension of the school without knowing the important representatives of Mu'tazila. Therefore, it is necessary to get to know the representatives of the schools closely without excluding ideas and events. In this context, we have focused on Zamakhshari's justification of the belief in the hereafter, one of the mu'tazilite scholars whose works have shed light on our day. He is one of the rare personalities who belongs to one sect but is respected by other sects. Undoubtedly, his scholarly background, competence, and distance from extreme ideas were decisive in this.

The principle of belief in the Hereafter, which is explicitly stated in the Qur'an among the principles of Islamic belief, has been accepted unanimously by Muslim scholars, but has been justified with different arguments. The "justification of the life hereafter", which we use in the sense of explaining and proving the reality and realization of the life hereafter, has been analyzed by utilizing different arguments and evidences. Zamakhshari, who lived in the VIth century, also tried to justify the belief in the Hereafter with rational and narrative evidence and explained it in different works. According to Zamakhshari, death and the Hereafter are seen as an inevitable end. From an intellectual point of view, the existence of the afterlife is within the realm of possibility and is not considered an impossible situation. Furthermore, Zamakhshari considers in terms of wisdom of God, justice of God and force of God considering, the existence of a life after death has been recognized as possible and permissible. Therefore, Zamakhshari used both rational and narrative evidences together in justifying the belief in the hereafter, and in the

context of the stages of the hereafter, it has been observed that narrative evidences are given more space. On the other hand, it has been observed that the Mu'tazilite views on the hereafter, as stated in Sunni sources, sometimes differed in the case of al-Zamakhsharī, and sometimes the evidence was interpreted within the framework of rational principles.

Zemahşerî'nin el-Keşşâf Mukaddimesinde Değişiklik Yaptığı İddiasının el-Keşşâf Şerh-Hâşiye Geleniğine Yansımaları

Arş. Gör. Mustafa Aydın⁶⁸

Zemahşerî'nin (ö. 538/1144), Keşşâf mukaddimesinde değişiklik yaptığı iddiası ilk olarak tarih kitaplarında karşımıza çıkmaktadır. İddiaya göre Zemahşerî, Kur'ân'ın mahlûk olduğuna işaret etmek için mukaddimeye “*el-hamdü li-llâhi'l-lezî halaka'l-Kur'ân*” ifadesiyle başlamıştır. Ancak daha sonra kendisine, ifadeyi bu şekilde bıraktığı takdirde kitaba rağbetin olmayacağı uyarısı yapılmıştır. İddiaya göre bu uyarının akabinde Zemahşerî, cümledeki *halaka* ifadesini *ce'ale* fiili ile değiştirmiş; Zemahşerî'den sonra ise *ce'ale* fiili *enzele* fiiliyle değiştirilmiştir. Bu iddiayı ilk olarak tarihçi İbn Hallikân (ö. 681/1282) aktarmış; daha sonra farklı varyantlarla el-Keşşâf şerh-hâşiyelerinde de görülmüştür. İmâdüddin el-Yemenî (ö. 750/1349) ve Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) gibi şârihler müellif nüshasına dair yaptıkları incelemeler doğrultusunda iddiayı temelden reddediyorken; Hemedânî (ö. 710/1310'da sağ), Tîbî (ö. 743/1342), Kutbüddin er-Râzî (ö. 766/1364) ve Ekmelüddin el-Bâbertî (ö. 786/1384) gibi isimler ise değişiklik iddiasından ziyade, bazı akli ve dilbilimsel gerekçeler doğrultusunda iddianın gerekçesini (kınanma korkusu) yöntemsal açıdan reddetmişlerdir. Kutbüddin er-Râzî'nin değişiklik iddiasına dair açıklamaları Cemaleddin el-Aksarâyî'nin (ö. 791/1388) itirazları ve Abdükerim b. Abdülcebbar'ın (ö. 831/1421) hakemliği ile tekrardan ele alınmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) ifadeleri ise Muhyiddin Hatîbzâde (ö. 901/1495), İbn Kemal Paşa (ö. 940/1534) ve Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) gibi isimler arasında yeni tartışmalara sebebiyet vermiş; Kemaleddin İsmail el-Karamânî'nin (Kara Kemal) (ö. 920/1514) ise eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu çalışmada, ilk olarak iddiayı tarih kitaplarındaki farklı rivayetler üzerinden tahlil ede-

⁶⁸ Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, ebrahim2040@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2173-8499

ceğiz. Daha sonra iddianın şerh-hâşiyelerdeki yansımalarına, bu yansımanın etkisiyle değişikliğin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair görüşlere/tafirlara ve taraflar arasında gerçekleşen çeşitli tartışmalara değineceğiz.⁶⁹

***The Reflections of Claim That al-Zamakhsharî
Changed the al-Kashshaf's Muqaddime
on the Tradition of al-Kashshaf's Sharhs-Hashiyas***

The claim that al-Zamakhshari (d. 538/1144) made changes in the Kashshaf's muqaddime (introduction) first appears in history books. Allegedly, al-Zamakhshari started the introduction with the phrase "al-hamdu li-llâhi'l-lezî khalaka'l-Qur'an" to indicate that the Qur'an is created. However, later on, he was warned that if he left the expression like this, the book would not be popular. Allegedly, after this warning, al-Zamakhshari changed the phrase "khalaka" in the sentence with the verb "ce'ale"; After al-Zamakhshari, the verb "ce'ale" was replaced with the verb "enzele". Ibn Khallikan (d. 681/1282) first quoted this claim; later on, it was also seen in al-Kashshaf's sharhs and hashiyahs with different variants. While commentators such as Imâduddîn al-Yamani (d. 750/1349) and al-Fîrûzâbâdî (d. 817/1415) fundamentally reject the claim in line with their analysis of the author's original book; Names such as al-Hamadânî (in 710/1310 alive), al-Tîbî (d. 743/1342), Qutbuddîn al-Râzî (d. 766/1364) and Akmaladdîn al-Bâbartî (d. 786/1384) methodically rejected the justification of the claim (fear of condemnation) in line with some rational and linguistic reasons, rather than the claim of change.

⁶⁹ Zemaşerî'nin mukaddimedede değışiklik yaptığı iddiası birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalardan bazıları yalnızca değışiklik iddiasına odaklanırken diğer bazıları ise bir veya birkaç hâşiyeye üzerinden iddiaya değinmişlerdir. Bir istisna olarak Taha Boyalık'ın "*el-Keşşâf Literatürü*" adlı çalışmasının ikinci bölümünde konuya daha geniş bir açıdan yaklaşılmış ve birçok şerh-hâşiyeye incelenmiştir. Ancak bu çalışmada, iddia tarih kitaplarındaki versiyonlarıyla bir arada irdelenmemiş ve hâşiyelerdeki bütün tartışmalara değinilmemiştir. Burada özellikle Mesut Kaya'nın "*el-Keşşâfta Gizli İ'tizâ*" adlı makalesi ve Taha Boyalık'ın "*el-Keşşâf Literatürü*" adlı çalışmasının ikinci bölümü ve son olarak da Yusuf Memük'ün "*Taşköprizade'nin Kemalpaşazâde'ye Yönelttiği Eleştiriler*" adlı yüksek lisans tezi istifademize konu olacaktır.

Qutbuddin al-Razi's statements regarding the change claim were discussed again with the objections of Jamâladdîn al-Aksarâyî's (d. 791/1388) and the arbitration of Abdalkarîm b. Abdaljabbâr (d. 825/1421). Sayyid Sharif al-Jurjânî's (d. 831/1421) statements caused new discussions between Muhyiddîn Khatibzâde (d. 901/1495), Ibn Kamâl Pasha (d. 940/1534) and Tashkopruzâda Ahmad Efendi (d. 968/1561); on the other hand, he was exposed to criticism by Kamâladdîn İsmail al-Karamânî (Kara Kemâl) (d. 920/1514). In this study, we will first analyze the claim through different narrations in history books. Then, we will state the reflections of the claim in the sharhs-hashiyahs, and the opinions/parties on whether the change has taken place with the effect of this reflection, and various discussions between the parties.

Zemahşerî'nin Tefsirinde İsrâiloğulları ve Yahudilik

Dr. Mustafa Kılıçaslan⁷¹

Kur'an'da kendilerinden en çok bahsedilen topluluk İsrâiloğulları ve Yahudilerdir. Bununla birlikte Mısır sürecindeki tarihsel müştereklik ve Yahudilerin temel iddiaları sebebiyle âyetlerde en çok zikredilen peygamber Hz. Mûsâ'dır. Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman'ı kapsayan bir süreçte, geçmiş vahiy mensuplarından özellikle de İsrâiloğulları'ndan bahsedilmektedir. Kur'an'da İsrâiloğulları'na yapılan göndermeler, onların dini inançlarının Kur'an vahyinin temelini oluşturan tek Tanrıcılığın önceki safhalarını temsil etmeleriyle alakalıdır. Bunun yanı sıra Kur'an, Yahudi inanç ve davranışlarını pek çok âyette konu edinmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu İsrâiloğulları'nı ve Yahudiliği yakından tanımak, bu toplulukların hususiyetlerini bilmek ve onlarla ilgili Kur'an anlatımlarını incelemek önem arz etmektedir. Tarih içerisinde Kur'an'ı anlama çabasının ürünü olarak pek çok tefsir kaleme alınmıştır. Bu tefsirlerden biri de Zemahşerî'nin "*Keşşaf*" adlı eseridir. Zemahşerî söz konusu tefsirinde İsrâiloğulları ve Yahudilikten bahseden âyetleri bağlam, tarih, siyak-sibak ve dilsel hususiyetler bakımından ele almıştır. Salt tarihî akışı önceleyen mülâhazaların varacağı nokta, İsrâiloğulları, kavm-i Mûsâ, Yahudi, ehl-i Kitap ve esbât şeklindeki ayrımların yok sayıldığı bir zemini doğurmaktadır. Burada iki sorun bulunmaktadır; Birinci sorun Kur'an'ın İsrâiloğulları ve Yahudilerden bahsettiği anlatımları tek ve homojen gruplardan bahsediliyormuş gibi değerlendirmektir. İkinci sorun ise toptancı ve genelleyici bir şekilde Yahudilere ilişkin âyetleri ele almaktır. Özellikle Hz. Mûsâ ile birlikte İsrâiloğulları'nın Mısır süreci ve buradan çıkış hadisesinde Zemahşerî'nin özgün yorumları bulunmaktadır. Filistin üzerinden oluşturulan kutsal belde ve kutsal bir soyun buraya yolculuğu temasına yönelttiği itiraz, İsrâiloğulları'nı nesep

⁷¹ Bağımsız Araştırmacı, Tefsir. erciyestefsir@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1469-1776

bağı yerine sosyo-kültürel bir zeminde ele alması ve İsrâiloğulları ile Yahudileri ayrı topluluklar olarak değerlendirmesi Keşşaf tefsirinin özgün boyutlarını oluşturmaktadır.

İsraelites And Judaism Zamakhshari's Tafsir

The people who are mentioned the most in the Qur'an are the Israelites and the Jews. However, due to the historical commonality in the Egyptian process and the basic claims of the Jews, the prophet most mentioned in the verses is He is Moses. In a process including Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, David and Solomon, members of the past revelation, especially the Israelites, are mentioned. The references to the Israelites in the Qur'an are related to their religious beliefs representing the earlier stages of monotheism that formed the basis of Qur'anic revelation. Therefore, it is important to know the Israelites and Judaism closely, to know the characteristics of this community and to analyze the Qur'anic expressions about them. Throughout history, many tafsir have been written as a product of the effort to understand the Qur'an. One of these tafsirs is Zamakhshari's work called "*Kashshaaf*". In his commentary, Zamakhshari dealt with the verses that talk about the Israelites and Judaism in terms of context, history, siyaq-sibaq and linguistic features. The point that the considerations prioritizing purely historical flow will reach, creates a ground where the distinctions in the form of Israelites, people of Moses, Jews, Ahl al-Kitâb and asbât are ignored. There are two problems here; The first problem is to evaluate the Qur'an's accounts of the Israelites and Jews as if they were talking about single and homogeneous groups. The second problem is to deal with the verses about the Jews in a wholesale and generalized way. Especially There are original interpretations of Zamakhshari on the Egyptian process of the Israelites with Moses and the event of their exit from there. His objection to the theme of the holy land formed over Palestine and the journey of a holy lineage to this place, his handling of the Israelites on a socio-cultural basis instead of lineage, and his evaluation of the Israelites and Jews as separate communities its constitute the original dimensions of Kashshaf tafsir.

Zemahşerî'nin el-Keşşâf Eserinde Mecâz Konusu

Arş. Gör. Mustafa Özçelik⁷²

Amelî boyutu câhiliye döneminde yapılan şiir değerlendirmelerine kadar geriye götürülen belâgat ilminin nazarî boyutu, Abdülkâhir Cürcânî (ö. 471/1078) tarafından konulmuştur. Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz* ve *Esrârü'l-belâga* isimli eserlerinde belâgat ilminin ilkelerini tespit etmiştir. Zemahşerî (ö. 538/1144) de Cürcânî'den tevarüs edilen bu belâgat birikimini *el-Keşşâf* adlı tefsirinde Kur'ân âyetlerine tatbik etmiştir. Bazı âyetlerdeki mecâzî kullanımlar ve Zemahşerî'nin mu'tezilî kimliği dolayısıyla *el-Keşşâf*'da en çok yer verilen belâgat konularının başında mecâz gelir. Belâgat kavramlarının henüz nihai formuna kavuşmadığı bir dönemde telif edilen *el-Keşşâf*'da ortaya konan mecâz tasavvuru ve takip eden zaman dilimlerinde yazılan belâgat çalışmalarına etkisi, bu tebliğ başlığının belirlenmesinde başat rol oynamıştır. Bu amaçla mecâza konu olan âyetler, *el-Keşşâf*'da taranmış ve şu bulgulara ulaşılmıştır; Zemahşerî, mecâzı istiâre ve temsil olmak üzere ikiye ayırmıştır. Mecâz-ı mürselin ise adı *el-Keşşâf*'ta geçmemekle beraber sebebiyet, külliyet ve mahalliyet gibi birçok alakasına yer verilmiştir. Zemahşerî, mecâz-ı aklî meselesini ise isnâdda mecâz kapsamında incelemiş ve istiâre ismini vermiştir, ayrıca fâilliyet, mef'ûliyyet, masdariyyet, zarfiyyet ve sebebiyet gibi birçok alakasının varlığına da değinmiştir. Tebliğ dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mecâz ve çeşitleri ele alınmıştır. İkinci bölümde mecâzın *el-Keşşâf*'a kadar geçirdiği tarihsel gelişim incelenmiştir. Üçüncü bölümde Zemahşerî'nin mecâz yaklaşımı ve taksimi, mecâzla bağlantı kurduğu âyetler çerçevesinde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Zemahşerî'nin mecâz yaklaşımının sonraki müellifler üzerindeki etkisi incelenmiştir.

⁷² Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. mustafaa.ozcelik49@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0696-9424

The Subject of Metaphor in Zemaşşeri's Al-Keşşâf

The theoretical dimension of the science of rhetoric, whose practical dimension was taken back to the evaluations of poetry in the period of ignorance, was put forward by Abdülkâhir Cürçânî (d. 471/1078). Cürçânî determined the principles of rhetoric in his works named *Delâilü'l-i'câz* and *Esrârü'l-belâga*. Zemaşşerî (d. 538/1144) also applied this rhetorical accumulation inherited from Cürçânî to the verses of the Qur'an in his commentary named *al-Keşşâf*. Because of the metaphorical uses in some verses and the mu'tazilite identity of Zemaşşerî, metaphor is one of the most frequently mentioned rhetoric subjects in *al-Keşşâf*. The metaphorical notion put forward in *al-Keşşâf*, which was written at a time when the concepts of rhetoric had not yet reached their final form, and its effect on the rhetoric works written in the following time periods played a leading role in determining the title of this paper. For this purpose, the verses that are the subject of metaphor were scanned in *al-Keşşâf* and the following findings were reached; Zemaşşerî divided metaphor into two as istiâre and temsîl. Mecâz-ı mürsel, on the other hand, is not mentioned in *al-Keşşâf*, but many of its relations such as sebebiyyet, külliyyet and mahalliyet are included. Zemaşşerî, on the other hand, examined the metaphorical issue in isnâd within the scope of metaphor and gave the name istiâre, and also mentioned the existence of many relations such as fâiliyyet, mef'ûliyyet, masdariyyet, zarfiyyet and sebebiyyet. The paper consists of four main parts. In the first chapter, metaphor and its types are discussed. In the second part, the historical development of the metaphor until *al-Keşşâf* has been examined. In the third chapter, Zemaşşerî's approach to metaphor and its division are discussed within the framework of the verses that he connects with metaphor. In the fourth chapter, the effect of Zemaşşerî's metaphorical approach on later authors has been examined.

Mushaf İmlası Bağlamında Zemahşerî'nin *Keşşâfı*

Dr. Mustafa Sağlam⁷³

Zemahşerî'nin *Keşşâfı* tefsir müktesebatı açısından önemli bir eserdir. Zemahşerî (ö. 538/1144), tefsirinde kıraatler üzerine değerlendirmeler yaptığı gibi İbn Mes'ûd (ö. 32/652) ve Übeyy b. Kâ'b (ö. 33/654) mushaflarının yanı sıra, Hicaz, Irak, Kûfe, Şam mushaflarına da vâkıf bir müfessirdir. Nitekim Zemahşerî, mütevatir olup olmadığına bakmaksızın tüm dikkat çekici okuyuşları tevcih etmeye -yani nasıl olup da bu şekilde okunabildiğini açıklamaya- çalışmaktadır. Hatta dili ve edebî zevki öncelediğinden zaman zaman mütevatir kıraatlere eleştiriler de getirebilmektedir. Tebliğimizde, mütevatir kıraatin şartlarından biri olarak mushaf imlası ve Zemahşerî'nin *Keşşâfı*nda buna yaklaşımını bizzat *Keşşâfı* içerisinde, kelimenin mushafta yazılışına delil gösterilen örnekler üzerinden inceledik. Konuya başlarken Resmül-Mushaf ilminin, üçüncü halife Osman b. Affân (ö. 35/656) ile vahyin yazıya geçirilmesinden sorumlu kâtip sahabenin, Kur'an kelimelerini yazma hususunda ittifak ve ihtilaf ettikleri noktalar ve Hz. Osman'ın belli başlı şehirlere gönderdiği mushafların özelliklerini inceleyen bir ilim dalı olarak tanımını ortaya koyduk. Kurrâ ulema nezdinde bu ilmin niçin önemli addedildiğine dair görüşleri zikrettik. Kıraatlerin tespiti açısından mushaf imlası ve Zemahşerî'nin mushaf imlasını delil almadaki kriterlerini açıkladık. Ayrıca Zemahşerî'nin mushaf imlasına ittibânın gerekliliği, mushaf hattında lahn bulunup bulunmadığı gibi hususlardaki görüşlerini aktardık. Kıraat tercihlerinde mushaf imlasının etkisi gibi konuları örneklerle izah etmeye çalıştık. Tebliğimizde daha önce bu konuda yapılmış çalışmalardan nakiller de aktarmakla birlikte, konunun önemi, kapsamı ve sınırlıklarını deskriptif bir yöntemle ve bizzat *Keşşâfı*tan aktardığımız örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Sonuçta Zemahşerî'nin tefsire katkısı nedeniyle mushaf imlasına uymayan bazı kıraat nakilleri yaptığını ancak

⁷³ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, E-Posta: mustafasaglam@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5415-2761.

Resmü'l-Mushaf'a ittibâsından dolayı bu kuraat rivayetlerini tefsîri bir açıklama olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Zamakhshari's Kashshāf in the Context of Mushaf Spelling

Zamakhshari's *Kashshāf* is an important work in terms of Qur'anic exegesis. Zamakhshari (d. 538/1144) is an exegete who, in addition to evaluating different qirā'ahs (recitation) in his tafsîr, is also familiar with the *mushafs* (Qur'anic manuscripts) of Ibn Mas'ūd (d. 32/652) and Ubayy b. Ka'b (d. 33/654), as well as the *mushafs* of Hijaz, Iraq, Kūfa, and Damascus. As a matter of fact, Zamakhshari tries to make a *tawjih* (i.e. to explain how it can be read in this way) all the remarkable recitations, regardless of whether or not they are *mutawātir*. He even occasionally criticizes the *mutawātir* recitations because he prioritizes language and literary taste. In our paper, we examined the spelling (*imlā*) of the *mushaf* as one of the conditions of the *mutawatir* recitation and Zamakhshari's approach to it in *Kashshāf* through the examples in *Kashshāf* itself, where evidence is given for the spelling of the word in the mushaf. At the outset, we have defined the science of Rasm al-Mushaf (writing of the manuscript) as a branch of science that examines the points of agreement and disagreement between the third caliph 'Uthman b. Affān (d. 35/656) and the scribe companions responsible for transcribing the revelation, and the characteristics of the *mushafs* sent by the caliph 'Uthman to the major cities. We explained the spelling of the *mushaf* in terms of determining the qirā'ah and Zamakhshari's criteria for taking the spelling of the *mushaf* as evidence. We also conveyed Zamakhshari's views on issues such as the necessity of obedience to the spelling of the *mushaf* and whether there is *lahn* (mistake) in the *mushaf* line. We tried to explain issues such as the effect of the spelling of the *mushaf* on qirā'ah preferences with examples. In our paper, we tried to reveal the importance, scope and limitations of the subject with a descriptive method and with examples from *Kashshāf* itself, although we also quoted from previous studies on this subject. In conclusion, we can say that al-Zamakhshari, due to his contribution to exegesis, made some qirā'ah narrations that did not conform to the spelling of the *mushaf*, but he accepted these qirā'ah narrations as an exegetical explanation due to his obedience to the Rasm al-Mushaf.

el-Keşşâf Üzerine Yapılan Şerh, Hâşiye Çalışmaları ve Ahmed el-Karamânî'nin el-Keşşâf Hâşiyesi

Dr. Mustafa Topcu⁷⁴

Cârullah ez-Zemahşerî'nin (ö.467-1144) en meşhur eseri el-Keşşâf tefsirinin tefsir tarihindeki üst düzey konum ve etkisi kendisinin i'tizâlî yönelimine rağmen herkes tarafından kabul edilmektedir. Zemahşerî'nin tefsiri ve uyguladığı tefsir yönteminin sonraki dönemlerin tefsir anlayışını etkilemesi, tefsir faaliyetlerine yön vermesi ve geç dönem tefsirlerinde etkisinin görülmesinden dolayı tefsirde müteahhirîn dönemi olarak adlandırılan dönem, el-Keşşâf tefsiri ile başlatılmıştır. el-Keşşâf'a yazılan şerh, haşiye ve tâlik türü eserler, bu eserlere yazılan şerh ve haşiyeler ile bunlarla aynı çizgide yazılan diğer tefsirler Zemahşerî sonrası klasik tefsirin en önemli ürünleri olarak el-Keşşâf'a mahsus bir literatür oluşturmuşlardır. Bu çerçevede çalışan müellifler mevcut birikimleri ile ilk dönemlerde genel olarak dil ve belagat incelemelerinin ön plana çıktığı tahlil ve tenkit amaçlı, sonraki dönemlerde ise önceki yazılmış bu eserlere katkı sağlayıp onları zenginleştirmek ve farklı görüşler arasında hakemlik gibi sebeplerle müstakil telif, şerh-hâşiye vb. türlerde eserler vermişlerdir. Osmanlı döneminde Beyzâvî'nin Envâr'u't-tenzîl'i öncelikli olmakla beraber el-Keşşâf üzerine şerh ve hâşiye yazmak yaygın bir gelenektir. Kânûnî dönemi âlimlerinden Ahmed b. Mahmûd el-Karamânî de (ö. 971/1564) el-Keşşâf'ı temele alarak Beyzâvî mukayesesi ile beraber götürdüğü tam bir hâşiye telif etmiştir. el-Keşşâf üzerine yaptığı on iki ciltlik bu çalışmayla, döneminin ilmi çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmuştur. Eser şerh ve hâşiye karakterli olmakla beraber bazı özellikleri sebebi ile müstakil bir tefsir görünümüne de sahiptir. Bu çalışmada el-Keşşâf üzerine yapılan şerh ve hâşiye çalışmaları yapılan listeler üzerinden kısaca tanıtılacak ve henüz matbu olmayan Ahmed el-Karamânî'nin bu eseri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

⁷⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, Konya Karatay İlçe Müftülüğü. mahtop_70@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6900-5390

Commentary On Al-Kashshaaf, Annotation Studies, And Ahmad Al-Karamani's Commentary On Al-Kashshaaf

The high-level position and influence of Al-Kashshaaf tafsir, the most famous work of Jararullah ez-Zamakhshari (467-1144), in the history of tafsir, is accepted by everyone, despite his i'tizâlî orientation. The period called muta'akhhirîn period of tafsîr was started with Al-Kashshaaf tafsir because the tafsir of Zamakhshari and the tafsir method he applied influenced the understanding of tafsir of the following periods, shaped the tafsir activities and affected the later tafsirs. The commentaries, annotations, and taliq genre of work written on Al-Kashshaaf, the commentaries and annotations written on these works, and other tafsirs written in the same line with them, have created literature peculiar to Al-Kashshaaf as the most important products of classical tafsir after Zamakhshari. With their current knowledge, the authors studied within this framework, the authors generally produced works such as independent copyright, commentary, commentary, etc., for the purpose of analysis and criticism, in which language and rhetoric studies came to the fore, and in later periods to contribute to and enrich these previously written works, and to arbitrate between different views in the first periods. In the Ottoman period, it was a common tradition to write annotations and commentaries on Al-Kashshaaf, although Anwar al-Tanzil of Baydawi had a priority. Ahmad b. Mahmoud al-Karamani (971/1564), one of the scholars of the Kanuni period, also compiled a complete annotation that he took with the comparison of Baydawi, based on Al-Kashshaaf. He made a significant contribution to the scientific studies of his period with this twelve-volume work on Al-Kashshaaf. Although the work has the annotation and commentary characteristics, it also has the appearance of a separate tafsir because of some characteristics. In this study, the annotations and commentaries on Al-Kashshaaf will be briefly introduced through the lists, and information will be provided about this unprinted work of Ahmad al-Karamani.

أسلوب الفنقلة بين الزمخشري وأبو حيان

Doç. Dr. Mücahit Elhut⁷⁵

إن علم التفسير من العلوم التي نالت الخطوة عن الأمة الإسلامية بشكل عام، وعند أرباب العلوم والمعارف بشكل خاص؛ وذلك أن كل واحد من علماء الأمة حاول بكل ما أوتي من معارف وعلوم أن يفهم القرآن الكريم ويخدمه ويفسره؛ ولذا أصبح علم التفسير من أكثر العلوم غنىً وتنوعاً، وهذا التنوع في أنواع التفسير ومجالاته؛ خلق تنوعاً في الأساليب والعبارات عبر العصور التي مرت بها الأمة الإسلامية، ومن هذه الأساليب الفريدة والجديدة والتي كان لها الأثر البالغ في عرض التفسير: أسلوب الفنقلة؛ وهو أسلوب من أساليب الحجاج والجدل والإقناع، حيث يستخدم فيه المؤلف عبارة "فإن قلت قلت" يعني لو تساءلت عن كذا لأجبتك بكذا، وهذا الأسلوب دار عند كثير من المفسرين وانتقل بينهم وخاصة ممن كان له عمل وجهد باللغة والمنطق معاً، ومن أوائل أولئك المفسرين: الزمخشري ومن تبعه على منهجه من التفسير اللغوي المنطقي والفلسفي نحو أبو حيان وغيره من المفسرين، ونحن في هذا البحث سنذكر تعريفاً بهذا الأسلوب وأهميته في علم التفسير، وكذا "الفنقلة" عند كل من الزمخشري وأبو حيان ومدى استخدام كل واحد منهما لهذا الأسلوب في تفسيره، دراسة مقارنة تحليلية، يراد منها إيضاح مدى أهمية الحجاج في علم التفسير.

Fankale Style Between Zamakhshari and Abu Hayyan

The science of interpretation is one of the sciences that has gained favor among the Islamic nation in general ,and among the masters of science and knowledge in particular .This is because every one of the nation's scholars tried with all the knowledge and knowledge he had to understand the Holy Qur'an ,serve it ,and interpret it .Therefore ,the science of interpretation has become one of the richest and most diverse sciences ,and this diversity is in the types and fields of interpretation .He created a diversity of styles and expressions throughout the ages that the Islamic nation passed through ,and among these unique and new styles that had a great impact in presenting interpretation :the fanqalah style; It is a method of argumentation ,argumentation ,and persuasion ,in which the author uses the phrase "If you say ,I will say ",meaning if you asked about such-and-such ,I would answer you with such-and-such . This method was used by many commentators and passed among them , especially those who had work and effort in both language and logic ,

⁷⁵ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. melhut@agri.edu.tr ORCID: 0000-0002-8970-6661

and among the first of those commentators were :Al-Zamakhshari and those who followed him followed his method of linguistic ,logical and philosophical interpretation ,such as Abu Hayyan and other commentators .In this research ,we will mention a definition of this method and its importance in the science of interpretation ,as well as the “qanqalah” according to both Al-Zamakhshari and Abu Hayyan and the extent to which each of them uses this method in his interpretation .An analytical comparative study intended to clarify the importance of pilgrims in the science of interpretation.

Mahmud Zamaşeri ve Maverunnehr Arap Dilbilimi Okulu

Doç. Dr. Nasirova Malika Anvarovna⁷⁶

Bu makale, Orta Asya'nın (Maverunnehr) Arapça konuşan ünlü dil bilimcisi Mahmud Zamaşeri (467/1075-538/1144) ve onun bilimsel faaliyetlerine ayrılmıştır.

Maverunnehr'a gelince, Arap dilbilimi üzerine bilimsel ve eğitici literatür burada doğdu. Maverunnehr dilbilimcileri, yerel halk için medreselerde okutulmak üzere Arapça gramer üzerine özel ders kitapları oluşturdular. Bunların arasında Mahmud Zamaşeri'nin "el-Unmuzaj fi an-nahv - Nahv (gramer) biliminin bir örneği", "Harakot - İsimlerin Sınıflandırılması", "el-Mufiyd fi-t-tasrif – Morfoloji biliminde yararlı [kitap]"(4) ve Ebu Nasr Mutarrizi'nin "el-Misbah fi-n-nahv - Nahv ilminde bir meşale" gibi eserler ayrı ayrı seçilebilir. Bu kılavuzlar, kısaltmaları ve özlülükleri, uzunlukları ve benzersiz sunum ve materyal sunum yöntemleri ile ayırt edilirler.

Aynı zamanda, 9.-14. yüzyıllarda, bu bölgede kendi dil geleneklerinin oluşumu ve temel eserlerin yaratılması için uygun koşullar ortaya çıktı. Bu tür eserler arasında Mahmud Zamaşeri'nin "el-Mufassal fi san'ati-l-i'rab - Arap biliminde kapsamlı bir kitap", "Mukaddamu-l-edeb - Ahlak ilmine giriş", "Asasu-l-balag" – Belagat temelleri", "al- Faiq fi gharibi-l-hadith - Hadislerdeki bilinmeyen kelimelerin açıklanması üzerine mükemmel bir kitap", "Al-Unmuzaj fi-n-nahv - Gramer örnekleri", "Samimu-l-arabiyya - Arapça dilinin temeli", "al-Mufrad va -l -yazar fi -n-nahv – Arapçada teklik ve çoğul", "Şerh abyat kitab Sibavayh - Sibavayhin al-Kitabi ayetlerinin tefsiri", "al -Asma fi-l-lug'at – Dildeki isimler", "al-Amoli fi-n -nahv - Dilbilgisi kurallarında imla", "Cevahiru-l-lug'at - Dilin Mücevherleri", "Şarhu- l - fasih - es-Sa'lab'ın el-Fasih tefsiri", "Şerh bad mushkilat "al-Mufassal" - "al - "Mufassal"ın bazı zor meseleleri üze-

⁷⁶ Uluslararası Özbekistan İslam Akademisi, "Özbek dili ve klasik doğu edebiyatı" bölüm başkanı, filoloji adayı. m.nosirova2005@mail.ru, ORCID: 0009-0004-6215-8978

rine tefsir, "el-Mufiyd fi-t-tasrif" – "Morfoloji biliminde yararlı [kitap]" ve diğçerleri gösterebiliriz.

Sonuç olarak, Arap dilinin Maverunnehr okulu o kadar gelişti ki, Mahmud Zemaşeri'nin adı ve yazıları tüm İslam dünyasında özel bir ilgi gördü.

Mahmud Zamahshari and Transoxiana School of Arabic Linguistics

This article is devoted to Mahmud Zamakhshari (467/1075-538/1144), the famous Arabic-speaking linguist of Central Asia (Transoxiana) and his scientific activities.

As for Transoxiana, scientific and educational literature on Arabic linguistics was born here. Transoxiana linguists created special textbooks on Arabic grammar for the local population to be taught in madrasahs. Among them, Mahmud Zamahshari's "el-Unmuzaj fi an-nahv - An example of the science of Nahv (grammar)", "Harakot - Classification of Names", "el-Mufiyd fi-t-tasrif – Useful [book] in the science of morphology" and Abu Nasr Mutarrizi's "Al-Misbah fi-n-nahv - A torch in the science of Nahv" can be selected separately. These guides are distinguished by their brevity and conciseness, length, and unique methods of presentation and presentation of material.

At the same time, between the 9th-14th centuries, favorable conditions arose in this region for the formation of its own language traditions and the creation of fundamental works. Among such works are Mahmud Zamakhshari's "al-Mufassal fi san'ati-l-i'rab - A comprehensive book in Arabic science", "Mukaddamu-l-edeb - Introduction to the science of ethics", "Asasu-l-balag" – Fundamentals of rhetoric", "al- Faiq fi gharibi-l-hadith - An excellent book on the explanation of unknown words in the hadiths", "Al-Unmuzaj fi-n-nahv - Grammar examples", "Samimu-l-arabiyya - The foundation of the Arabic language", "al-Mufrad va -l -yazar fi -n-nahv – Singularity and plural in Arabic", "şerh abyat kitab Sibavayh - Interpretation of the verses of Sibavayhin al-Kitab", "al -Asma fi-l-lug'at – Names in the language", "al-Amoli fi-n -nahv - Spelling in the rules of grammar", "Cevahiru-l-lug'at - Jewels of the Language", "Sharhu-l - fasih - al-Fasih commentary of es-Sa'lab", We can cite "Sharh bad

mushkilat “al-Mufasssal” – “al - commentary on some difficult issues of “Mufasssal”, “al-Mufiyd fi-t-tasrif” – “Useful [book] in the science of morphology” and others.

As a result, the Transoxiana school of the Arabic language developed so much that the name and writings of Mahmud Zamakhshari received special attention throughout the Islamic world.

Ebû Hayyân'ın Zemahşerî Eleştirisine Karşı Eleştiri: Kınalızâde Ali Çelebi'nin *el-Muhâkemâtü'l-âliyye* Adlı Eseri

Dr. Orazsahet Orazov⁷⁷

İslâm ilim geleneğinde hakikati ortaya çıkarma sadedinde sözlü tartışmalar (münâzara) yanında, bir düşünce ve mülahazaya karşı gelen delilleri çürütmek maksadıyla yazılı eleştiriler, reddiye eserler de telif edilmiştir. Reddiye eserlerde ele alınan konular kimi zaman iki âlim arasında cereyan etmişken, bazen de birçok âlimin dâhil olduğu konu haline gelmiştir. Birçok âlimin müdahil olduğu konu bağlamında Kınalızâde Ali Çelebi *el-Muhâkemât el-âliyye fî ebhâsi'r-radaviyye fî irâbi ba'zi'l-âyi'l-Kur'âniyye* adlı eseri hakkında kısmi değerlendirmelerden başka tahkikli neşrinin ve müstakil bir çalışmanın yapıldığı tespit edilememiştir. Kınalızâde'nin *el-Muhâkemât*'ı bir tartışma süreci devamında yazılan eserlerin sonucusudur. Endülüslü âlim Ebû Hayyân (ö. 745/1344) *el-Bahru'l-muhît* adlı eserinde Mahmûd Zemahşerî'nin (ö. 535/1144) *el-Keşşâf*'ta dile getirdiği bazı dilsel yaklaşımlarına eleştiriler getirmiştir. Ebû Hayyân'ın öğrencileri es-Semîn el-Halebî (ö. 756/1355) ile Ebû İshâk es-Sefâkusî (ö. 742/ 1342) ise irâbü'l-Kur'ân'a dair yazdıkları eserlerinde Zemahşerî lehine hocalarına itirazda bulunmuşlardır. Daha sonra bu tartışmaya Bedreddîn el-Gazzî (ö. 984/1577) dâhil olarak Ebû Hayyân'ı savunan, es-Semîn'i tenkit eden *ed-Dürrü's-semîn fî'l-münâkaşâti beyne Ebî Hayyân ve's-Semîn* adlı eserini kaleme almıştır. Bu konuda Gazzî ile münazarada bulunan Kınalızâde Ali Çelebi ise Semîn'in itirazlarını savunan, dolayısıyla da Ebû Hayyan'ın Zemahşerî'ye karşı eleştirilerini yersiz bulan *el-Muhâkemât*'ını kaleme almıştır. Kınalızâde *el-Muhâkemât*'ta Kur'ân'da geçen bazı kelimelerin irapları bağlamında dilsel tartışmaları zikrederek yer yer kendi tercihini belirtmesinin yanı sıra, başta Zemahşerî olmak üzere bazı âlimlerin hayat hikâyelerinden de söz etmiştir. Bu ça-

⁷⁷ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, dostluk1991@gmail.com, ORCID:0000-0003-1942-0120

İşmada birçok dilsel mülahazaların yer aldığı Kınalızâde Ali Çelebi'nin *el-Muhâkemât*'ı hakkında bilgiler verilirken, müellifin dilci ve reddiyeci vasfıyla ortaya koyduğu yaklaşımlar da mevzu bahsedilecektir.

***Criticism Against Abu Hayyan's Criticism of Zamakhshari:
Kınalızadah Ali Chelebi's Work entitled al-Muhakamat al-
Aliyya***

In the context of revealing the truth in the Islamic scientific tradition, in addition to oral discussions (al-munazara), "written criticisms" and criticism works (al-raddiya) have also been copyrighted in order to invalidate the evidences that oppose a thought and evaluation. While the subjects discussed in the works of criticism sometimes took place between two scholars, sometimes it became the subject of many scholars. In the context of the subject, in which many scholars participated, partial evaluations were made about the work of Kınalızadah Ali Chelebi al-Muhakamat al-aliyya fi ebhas al-radaviyya fi irabi bazi al-ayi'l-Quraniyya. However, it could not be determined that the edition critique of the work and an independent study were made. Kınalızadah's work al-Muhakamat is the last of the works written in the continuation of the discussion processes. Andalusian scholar Abu Hayyân (d. 745/1344) criticized some of the linguistic approaches of Mahmud Zamakhshari (d. 535/1144) expressed in al-Kashshaf in his work al-Bahr al-muhit. Abu Hayyan's students al-Semîn al-Halebi (d. 756/1355) and Abu İshak al-Safakusi (d. 742/1342) objected to their teachers in favor of Zamakhshari in their works on irab al-Qur'an. Later, Bedreddin al-Ghazzi (d. 984/1577) was included in this discussion. He defended Abu Hayyan and criticizes al-Semin and wrote his work called *al-Durr al-semin fi al-munakashat beyne Abu Hayyan ve al-Semin*. Kınalızadah Ali Chelebi, who had a debate with Ghazzi on this issue, defended Semin's objections. Therefore, he wrote al-Muhakamat, which found Abu Hayyan's criticisms against Zamakhshari unfounded. Kınalızadah al-Muhakamat stated his own preference from time to time by mentioning the linguistic debates in the context of the meanings of some words in the Qur'an. He also talked about the life stories of some scholars, especially Zamakhshari.

In this study, while giving information about Kınalızadah Ali Chelebi's al-Muhakamat, which includes many linguistic considerations, the approaches of the author as a linguist and refutor will also be discussed.

الزمخشري وتحليلاته اللغوية في سورة الفاتحة

Dr. Refaa Yıldırım⁷⁸

لقد نبغ كثير من العلماء في جميع علوم الدين والآلة على مرّ العصور الإسلامية. والزمخشريّ من هؤلاء العلماء الذين اهتموا بتلك العلوم أشدّ اهتماماً واعتنى بها. لذلك أردنا أن نبين تحليلاته اللغوية في سورة الفاتحة، كيف أن الزمخشري في تفسيره من حيث ترتيبه شرع في تفسير القرآن من سورة الحمد إلى آخر القرآن جمع الآيات، بيان محل نزولها مكية أو مدينة والاجتهاد فيها، وذكره أسماء السورة، أنها مكية أو مدنية، لذلك إذا دققنا من حيث ترتيب الآية في تفسيره هو التفسير التحليلي. وذكره آراء العلماء اللغوة، وأيضا نذكر كيفية بدء النّحة بالحو، فالنّحو وليد التفكير في قراءة القرآن، لأنّ العلماء لم يفكروا ابتداءً في دراسة علم يبحث عن علل التّأليف، ولكنهم توصّلوا إلى ذلك بعد أن نضجت الفكرة في أثناء قيامهم بعملهم القرآني وأن أوائل الدارسين من النّحة كانوا من القراء، أو ممّن عُنوا بالدراسات القرآنية. الكلمات المفتاحية: الزمخشري، تحليلاته، اللغوة، سورة الفاتحة.

Al-Zamakhshari and his linguistic analyzes of Surat Al-Fatiha

Many scholars have excelled in all religious and mechanical sciences throughout the Islamic eras. Al-Zamakhshari is one of those scholars who paid the most attention to these sciences and cared for them.

Therefore, we wanted to show his linguistic analyzes of Surat Al-Fatihah, how Al-Zamakhshari, in his interpretation, in terms of its arrangement, began to interpret the Qur'an from Surah Al-Hamd to the end of the Qur'an, collecting the verses, explaining the place of their revelation, Mecca or Medina, and ijthad regarding it, and mentioning the names of the surah, whether it is Meccan or Medinan, therefore. If we examine the order of the verse, his interpretation is the analytical interpretation. He mentioned the opinions of language scholars, and we also mention how grammarians started with grammar. Grammar is the result of thinking about reading the Qur'an, because the scholars did not initially think about studying a science that searches for reasons for composition, but they arrived at that after the idea matured while they were carrying out their Qur'anic work, and that the first scholars were grammarians. They were reciters, or those who were interested in Quranic studies.

⁷⁸ Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, ryildirim@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7860-2402

Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşeri'nin Kıraatlere Yaklaşımı

Prof. Dr. Ömer Aslan⁷⁹

İslam bilimlerindeki temel espri, Kur'ân'ı insan hayatıyla buluşturmaktır. Bunun için de tefsir, fıkıh, kelam gibi ilmi disiplinler odak noktalarına Kur'ân'ı almış ve onun anlaşılması yönünde de birbirinden farklı kaynaklara ve özellikle de kıraatlere müracaat etmişlerdir. İlk planda Kur'ân'ın lafzını muhafaza etme amacına matuf gibi gözükse de Kıraâtlerin, sadece lafız boyutuyla kalmayıp bundan hareketle manayı da muhafaza etme amacını güttüğünü söylemek mümkündür. Daha çok yedi harf hadisiyle bağlantılı olarak ortaya çıktığı söylenen kıraat meselesinin, sadece Kur'ân tilavetiyle sınırlı kalmayıp başta tefsir olmak üzere, fıkıh ve kelam gibi İslamî ilimlerde de bir mesnet teşkil ettiğini ifade etmek gerekir. İslamî ilimlerde bir kıraat olgusu olmakla birlikte her İslam aliminin kıraatleri kabul ve yaklaşımları aynı değildir. Bununla birlikte hemen her müfessirin tefsir açısından kıraatlere sık sık müracaat ettiklerini görmek de mümkündür. Çok yönlü bir İslam bilgini olan Zemahşerî (v.1144) de bu müfessirlerden bir tanesidir. Onun kıraatlere olan yaklaşımı, tefsir ilminin şah eserlerinden kabul edilen Keşşâf tefsirine (el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil) müracaat edilerek tespit edilebilir.

İslami ilimler arasında pek çok disipline yer verilmekle birlikte kıraatlere en fazla yer verilen alanın tefsir alanı olduğu görülmektedir. Hemen her müfessir gibi Zemahşerî'nin de tefsir sahasında önemli bir yeri olan Keşşâf Tefsiri'nde sık sık kıraatlere yer verdiği müşahede edilmektedir. Böyle olmakla birlikte onun kıraatlere yaklaşımının ilgili alan (Kıraat) disipliniyle farklılık arzettiğini söylemek de mümkündür. Zemahşerî, kıraatleri ele alırken onların sahih, mütevatir, müdrec, ahad ve şâz olup olmadığına pek bakmadığı görülmektedir. Yer yer ki-

⁷⁹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Tefsir ABD, oaslan@cumhuriyet.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9957-5124

raat imam ve ravilerinin isimlerini ifade ederken bazen de herhangi bir imam ya da ravi ismi belirtmeksizin kıraatlere doğrudan yer vermiştir. Bu noktadan hareketle onun kıraatlere daha çok tefsir mantığıyla müracaat ettiği söylenebilir.

In the Context of al-Kassaf's Tafsir Zamakhsari's Approach to Qira'ats

The main purpose of Islamic sciences is to bring the Qur'an together with human life. For this reason, scientific disciplines such as Tafsir, Fiqh, and Kalam have taken the Qur'an to their focal point. These sciences have applied to different works of literature, and especially different qira'at, to understanding the Qur'an. Although it seems to be aimed at preserving the wording of the Qur'an in the first place, it is possible to say that the aim is not only to preserve the pronunciation but also the meaning of the qira'at. The issue of recitation, which is said to have emerged mostly in connection with the seven-letter hadith, is not only limited to the recitation of the Qur'an; It also constitutes a basis in Islamic sciences such as Tafsir, Fiqh, and Kalam. Although there is a phenomenon of recitation in Islamic sciences, the acceptance and approach of every Islamic wise are not the same. However, it is also possible to see that almost every mufassar refers to qira'at in terms of Tafsir. Zamakhsari (d.1144), sophisticated Islamic-wise, is one of these mufassar. His approach to qira'at can be determined by referring to the al-Kassaf Tafsir (*al-Kassaf an Hakâiki Ğavamidi't-Tenzil and Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vil*) which is accepted as one of the masterpieces of the science of Tafsir.

There are many disciplines in Islamic sciences. However, most of the qira'at are included in the science of Tafsir. Like almost every mufassar, it is observed that Zamakhsari frequently includes qira'at in his al-Kassaf Tafsir which has a consequential place in the field of Tafsir. However, it can be said that his approach to qira'at differs from the Qira'at discipline. It has been determined that while examining the qira'at, Zamakhshari did not examine whether they were sahih, mutawatir, mudraj, ahad, and shaz. While sometimes expressing the names of the imams and râvî (transmitter) of the recitation, sometimes he

directly included the recitations without specifying the name of any imam or râvî (transmitter). From this point of view, it can be said that he applied the qira'at more with the science logic of Tafsir.

Tenzihî Dil Bağlamında Keşşaf Tefsiri

Prof. Dr. Ömer Faruk Yavuz⁸⁰

Kur'an'ının nesnel anlamını ortaya koymaya çalışan müfessirlerden her birinin içinde bulunduğu kültürel bağlam çerçevesinde mutlaka bir dil anlayışı bulunmaktadır. Bu dil anlayışı özellikle selef âlimlerinden itibaren belirginleşmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Özellikle Mutlak kutsal olan -Allah ile ilgili nasların anlamını belirlemede bu durum açık bir şekilde belirginleşmiştir. Ve tenzih teşbih ve analogi perspektifleri bu dil anlayışlarının ortaya çıkmasında hareket noktasını oluşturmuştur. Böylece geleneğimizde teşbihi dil, tenzihi dil ve temsili dil gibi dil kuramları ortaya çıkmıştır. Bu dil kuramları da nasların anlaşılmasında en önemli anlama kriterlerini oluşturmuştur. Mutezili bir ortam içinde yetişen Büyük müfessir Zemahşeri, büyük ölçüde İslam geleneğinde ortaya çıkan sözkonusu dil kuramlarından biri olan tenzihi dil kuramıyla Kur'an'ı anlamış ve tefsir etmiştir.

Zemahşeri'nin Keşşaf adlı tefsirinde tenzihi dilin etkisini belli oranda ortaya çıkartmak bu tebliğin temel amacıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için Mutezile mezhebinde bir okuma ve anlama kuramı olarak tarih sahnesinde yerini alan tenzihi dil anlayışının neliğini genel hatlarıyla ele alacağız. Daha sonra büyük oranda bu dil kuramıyla Kur'an'ı anlayan ve açıklayan Zemahşeri'nin Keşşaf'ta tenzihi dili ne ölçüde kullandığını anlamaya ve örneklendirmeye çalışacağız.

Keşşaf Commentary In The Context Of Tanzih Language

Each of the commentators who try to reveal the objective meaning of the Quran has an understanding of language within the framework of the cultural context they are in. This understanding of language has begun to become clear and diversified, especially since the predecessor scholars. This situation has become clearly evident, especially in de-

⁸⁰ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, smfyavuz@hotmail.com ORCID: 0000-0002-2998-8384

termining the meaning of the texts regarding the Absolutely sacred - Allah. And the perspectives of tanzih, simile and analogy formed the starting point in the emergence of these language understandings. Thus, language theories such as teşbihî, temsilî and tanizihi language emerged in our tradition. These language theories have created the most important comprehension criteria in understanding the texts. The great commentator Zamakhshari, who grew up in a Mutazili environment, understood and interpreted the Quran with the tanzih language theory, which is one of the linguistic theories that emerged largely in the Islamic tradition.

The main purpose of this paper is to reveal, to a certain extent, the effect of the tanzih language in Zamakhshari's commentary called Keşşaf. In order to achieve this aim, we will discuss in general terms the nature of the tanzih language understanding, which took its place on the stage of history as a theory of reading and understanding in the Mutezile sect. Then, we will try to understand and exemplify to what extent Zamakhshari, who understood and explained the Quran with this linguistic theory, used the tanzih language in Keshaf.

Zemahşerî'nin Nazzâm'ın Sarfe Teorisine Yaklaşımı

Dr. Ömer Fidanboy⁸¹

Kaynakların çoğunda ilk defa Nazzâm (ö. 231/845) tarafından ortaya konulduğunu ifade edilen *Sarfe Teorisi*, belâğat ve fesâhat yönünden Kur'ân'ın benzerini meydana getirme gücünün insanlarda potansiyel olarak bulunduğu, ancak bu gücün kullanımının Allah tarafından engellendiği tezine dayanmaktadır. Buna göre Kur'ân'ın lafzının mu'cizevî bir fonksiyonu bulunmayıp Arap edebiyatçılarının belâğat ve fesâhat yönüyle onun bir benzerini, hatta daha üstününü meydana getirmeleri aklen mümkündür. Buna karşın Yüce Allah insanlardan Kur'ân ile yarışma bilgi ve cesaretini alarak onları bu işin üstesinden gelmekten âciz kılmıştır. Ancak Zemahşerî (ö. 538/1144), Nazzâm'ın bu tezine karşı çıkarak Arap edebiyatçılarının konuyla ilgili acizyetinin Allah tarafından önlerine konulmuş bir engelden kaynaklanmadığını, bilakis onların olağanüstü gayret ve çabalarına rağmen bunu bir türlü beceremediklerini belirtir. Dolayısıyla Arap edebiyatçıları her ne kadar belâğat ve fesâhatta çok ileri seviyelere ulaşırsalar da Kur'ân'ın belâğat ve fesâhat gücüne erişememişlerdir. Bu ise onların Allah tarafından engellendiğini değil, Kur'ân'ın i'câzını göstermektedir. Ayrıca Zemahşerî'nin bu hususta Mu'tezile'nin Nazzâmiyye kolunun temsilcisi olan Nazzâm'ın görüşüne karşı, yine Mu'tezile'nin başka bir kolu olan Behşemiyye'nin kurucusu Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin görüşünü benimsemesi, onun Mu'tezile içerisindeki konumunun tespiti bakımından oldukça önemlidir.

Zemahshari's Approach To Nazzam's Theory Of Eloquence

The Sarf Theory, first attributed to Nazzam (d. 231/845) in most sources, is based on the thesis that humans potentially have the power to produce something similar to the eloquence and rhetoric of the Quran

⁸¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İslam Mezhepleri Tarihi, omerfarukfidanboy@gmail.com ORCID: 0000-0002-0708-7853

but that this power is hindered by God. According to this theory, the Quran's wording does not possess a miraculous function, and Arab literary figures, in terms of eloquence and rhetoric, are intellectually capable of creating something similar, or even superior to it. However, the Almighty God has rendered humans incapable of competing with the Quran by taking away their knowledge and courage. In contrast, Zemaḥshari (d. 538/1144) opposes this thesis by arguing that the incapacity of Arab literary figures regarding this matter does not result from an impediment set by God but rather from their extraordinary efforts and endeavors, which they cannot succeed in despite their best attempts. Hence, although Arab literary figures may have reached advanced levels in eloquence and rhetoric, they have never been able to attain the eloquence and rhetoric of the Quran. This demonstrates the Quran's inimitability rather than an obstacle set by God. Furthermore, Zemaḥshari's adoption of the view of Abu Hashim al-Jubbai, the founder of the Behshemiyya, another branch of the Mu'tazila, in opposition to Nazzam's view, who represents the Nazzamiyya branch of the Mu'tazila, is crucial in defining his position within the Mu'tazila.

Zemahşeri'nin Keşşâf'ında Erdemlilik ile İlgili Ayetlerin Farklı Kıraat Vecihlerindeki Anlamlar

Doç. Dr. Ömer Özbek⁸²

Mükerrerem kılınan insan diğer canlılar arasında erdemli bir varlık oluşuyla da temayüz eder. Onun ayırıcı özelliği, akıllı, irade sahibi ve erdemli olmaya elverişli olmasıdır. İlahi kaynaktan, erdemli olmasına yönelik gelen mesajları algılayan, anlamlandırıp kendi ahlak tarzı ve yaşam biçimi haline getiren insan böylece hemcinsi arasında da öne çıkar. Kendini ıslah etmekle kalmayan insan, başkalarının da erdemli olmasına çalışır. Kişi iradesi ile seçtiği davranışlarında iç ve dış dünyası itibarıyla bütünlük arz etmelidir. Erdemli görünen davranışları içte bu amacı taşıyorsa onun erdemli bir kimse olduğundan söz edilemez.

Bilgi erdemli olmanın ön şartıdır. Kur'an'da ve onun tefsirlerinde açıklanan bilgi, bu üstün varoluş seviyesine, doğru ve hızlı şekilde ulaştırılan vasıta olarak görülebilir. Çünkü Kur'an erdemli davranışlara rehberlik eden ayetleri de içermektedir. Zemahşeri'nin Keşşâf'ı ise onların davranışa dönüşebilmesi için bu ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yönelik yorum ve açıklamaları içerir.

Erdemli olmak; insanı değerli ve mutlu kılan düşünce ve eylemlere sahip olmaktır. Bunlara ilişkin bilgiler birçok ayette geçmekte ve ilahi mesajın yeryüzüne inme amacına da götüren referansları içermektedir. Bu bilgiler ayetlerin farklı okunuş biçimlerinde birer saklı inci misali durmakta ve erdemli insana katkı sağlayacak yönleriyle keşfedilmeyi beklemektedirler. Kur'an'ın farklı okuyuşlarındaki anlam farklılıkları diğer ayetlerin olduğu gibi erdemli davranışlarla ilgili ayetlerin de anlamlarını zenginleştirmektedir. Bu ince anlamları bilmek kişiye, gayesine daha üstün bir kıvamda ulaşacak yolu açacaktır.

⁸² Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, omeroz@erciyes.edu.tr. Orcid: 0000-0001-7668-1701.

The Meanings of the Verses Related to Virtue in Different Recitation Verses in Zamakhshari's Kashshaf

The human being, who has been rendered blessed, is also distinguished among other living beings for being a virtuous being. His distinctive feature is that he is intelligent, willful and capable of being virtuous. The human being who perceives the messages coming from the divine source for him to be virtuous, makes sense of them and transforms them into his own moral style and way of life, thus stands out among his fellow human beings. He not only reforms himself, but also tries to make others virtuous. A person should have integrity in his/her inner and outer world in the behaviors he/she chooses with his/her will. If his behaviors that appear virtuous do not carry this purpose inwardly, it cannot be said that he is a virtuous person.

Knowledge is a prerequisite for virtue. The knowledge explained in the Qur'an and its exegesis can be seen as the means to reach this superior level of existence in a correct and fast manner. Because the Qur'an also contains verses that guide virtuous behavior. Zamakhshari's Kashshaf includes interpretations and explanations for a better understanding of these verses so that they can turn into behavior.

To be virtuous; It is having thoughts and actions that make people valuable and happy. Information about these is mentioned in many verses and includes references that lead to the purpose of the divine message's descent to earth. This information stands like a hidden pearl in the different ways of reading the verses, and they are waiting to be discovered in ways that will contribute to the virtuous person. Differences in meaning in different readings of the Qur'an enrich the meanings of the verses about virtuous behavior as well as other verses. Knowing these subtle meanings will open the way for a person to reach his goal in a superior consistency.

Örgütlü Suçlar Bağlamında Zemahşeri'nin Fıkıhçılığı

Prof. Dr. Sabri Erturhan⁸³

Örgütlü Suçlar Bağlamında Zemahşeri'nin Fıkıhçılığı başlıklı bu tebliğimizde öncelikle hukuk doktrininde örgüt, örgütlü suçlar, mahiyeti, unsurları ve çeşitleri hakkında malûmât verilecek, bu bağlamda Türk ceza kanununda yer alan ilgili 220 ve 221 maddelerde düzenlenen hükümlere yer verilecektir. Yine “organize suçluluk”, “terör”, “mafya” ve benzeri diğer kavramlar hakkında da özlü bilgiler verilecektir. Akabinde İslâm hukukunda örgütlü suçlardan çıkar amaçlı (mafya tipi) suç örgütüne tekâbül eden hurâbe, terör suçuna tekâbül eden toplu irtidat ve bağı suçları tanıtılmaya ve bu suçlar karşılığı tertip edilen cezalara fikhî mezhepler ekseninde bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bahse konu suçların İslâm hukukunda “had” tabir edilen suçlar kategorisinde yer alması hasebiyle had kavramı ve had suç ve cezalarının karakteristik özelliklerine de kısaca yer verilecektir. Bu arada müellifin özlü olarak hayat serüveni ve ilmî hayatına dair bilgiler de verilecektir. Daha sonra müellif Zemahşeri'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri ile *Ruûsü'l-mesâil* adlı Hanefî-Şafî mezhepleri arasındaki ihtihâdî farklılıkların konu edildiği fıkıha dair telif ettiği eserinde bahse konu bu hurâbe (yol kesme), irtidat (dinden dönme) ve bağı (meşru yönetime isyan) suçlarını ele alması, bu suçlara ne oranda ve derinlikte yer verdiği, varsa eksik bıraktığı hususların tespitine çalışılacaktır. Ayrıca müellifin mensubu bulunduğu mezhebin ihtihadlarına ne derecede bağlı kaldığı, tespit edilmeye çalışılacak bahse konu meselelere dair tercih, tenkit ve orijinal görüşlerinin altı çizilecektir. Bu verilerden hareketle son tahlilde müellifin fıkıh ilmindeki yerinin tespit edilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

⁸³ Cumhuriyet Üniversitesi, İslam Hukuku. serturhan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9040-2753.

Al- Zamakhsari's Jurisprudence in the Context of Organized Crimes

In this paper titled Al-Zamakhshari's Jurisprudence in the Context of Organized Crimes, first of all, the organization, organized crimes, their nature, elements and types in the legal doctrine, and in this context, the provisions regulated in the relevant articles 220 and 221 in the Turkish Criminal Code will be covered. Concise information on "organized crime", "terrorism", "mafia" and other similar concepts will also be provided. Subsequently, hirabah, which corresponds to (mafia-type) criminal organization, and mass apostasy and baghy, which correspond to the crime of terrorism, will be introduced and information will be given on the penalties imposed for these crimes on the axis of jurisprudential sects. Since the mentioned crimes are included in the category of crimes called "hadd" in Islamic law, the concept of hadd and the characteristics of hadd crimes and punishments will also be briefly mentioned. In addition, basic information about the author's life adventure and scholarly life will be given. Then, the author Zamakhshari's tafsir of Al-Kashshaaf and his work on jurisprudence, Ruus al-masail which covers the differences between the judicial opinions of Hanafî and Shafi'i sects, will be analyzed to determine the extent and depth of his coverage of the crimes of hirabah (cutting the road), apostasy, and baghy (rebellion against legitimate government), and what, if any, he left out. Furthermore, the extent to which the author adheres to the jurisprudence of the sect he belongs to, and his preferences, criticisms and original views on the aforementioned issues will be underlined. Based on these data, in the final analysis, it will be tried to reach a conclusion by determining the place of the author in the science of jurisprudence.

الإمام الزمخشري لغوي ونحوي من الدرجة الأولى وهذا الجانب المشرق من حياته، تفوق في عدد من العلوم والفنون وصار له سيطه من خلال مؤلفاته القيّمة النافعة التي ألفها في القرن السادس، ولا زالت آثارها إلى يومنا هذا، عكف على كتاب سيبويه وهو الكتاب في النحو العربي قام بشرح أبيياته، عكف على كتب البلاغة خاصة كتاب دلائل الإعجاز للإمام الجرجاني، واستثمر "نظرية النظم" التي يعجب بها أهل الأدب والبلاغة، استثمر كتابه دلائل الإعجاز وأسرار البلاغة ليتحننا بتفسير الكشاف، ألف كتباً في شتى العلوم والفنون في الأدب وفي اللغة وفي النحو وفي الإملاء وفي العروض وفي السيرة النبوية وذكر الإمام السيوطي أن له إسناداً إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، ألف شرحاً بعنوان بلوغ الأرب في شرح لامية العرب، ألف في مجال النحو العربي المفصل في صنعه الإعراب كتاب لطيف الحجم غزير الفائدة هو متن نحوي في مجال النحو: القسم الأول الأسماء الثاني الأفعال القسم الثالث الحروف بعد ذلك القسم الرابع المشترك عني بالحديث عن الصرف والتجويد شرح هذا الكتاب ما يقرب من 50 عالماً من أبرزهم شرح المفصل للإمام ابن يعيش من علماء حلب القرن السابع، وسار على منهج هذا الكتاب الخبيصي في كتابه الموشح، وإن خالفه عندما أفرد الصرف في صنف آخر.

Al-Zamakhshari Among his Works on Grammar

Imam Al-Zamakhshari is a first-class linguist and grammarian, and this is the bright side of his life. He excelled in a number of sciences and arts and became influential through his valuable and useful works that he composed in the sixth century, the effects of which continue to this day. He devoted himself to the book of Sibawayh, which is the book on Arabic grammar. By explaining his verses, he devoted himself to the books of rhetoric, especially the book Dala'il al-I'jaz by Imam al-Jurjani, and he used the "theory of systems" that people of literature and rhetoric admire. He used his book Dala'il al-I'jaz and the Secrets of Rhetoric to enthrall us with the interpretation of al-Kashshaf. He wrote books on various sciences and arts in literature, language, grammar, and dictation. In the presentations and in the biography of the Prophet, Imam Al-Suyuti mentioned that it has a chain of transmission from the Messenger of God, may God bless him and grant him peace. He wrote an explanation entitled "Bulugh Al-Arb" fi Sharh Lamiya Al-Arab. He wrote, in the

⁸⁴ Cumhuriyet Üniversitesi, Arap Dili ve Belagati, safaswsk.81@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1447-2282

field of Arabic grammar, which is detailed in its making of parsing, a nice-sized and very useful book, which is a grammatical text in the field of grammar: The first section is nouns, the second is verbs, the third section is letters. After that, the fourth common section concerns me by talking about morphology and intonation. Nearly 50 scholars, the most prominent of whom is Sharh al-Mufasssal, by Imam Ibn Ya'ish, one of the scholars of Aleppo in the seventh century, followed the method of this book. Al-Khabisi followed in his book Al-Muwashah. He disagreed when he singled out the morphology in another category.

المستقصى في الأمثال دراسة وصفية تحليلية

Dr. Salman Malla Yahi⁸⁵

Ahmed Şeyh Helal

يعد الإمام الزمخشري أحد الأعلام الموسوعيين، فقد كان له مشاركات أساسية في علوم اللغة العربية، من بلاغة، ونحو، وعروض، وأدب، ومقامات، ولم يكن علمه جكراً على العربية فقط، بل هو مفسر مبدع، وفقه عارف بالخلاف بين المذاهب، ومن جانب آخر هو عالم متتبع لعادات الناس أمثالهم، فقد جمع الأمثال والحكم التي تدور على ألسنة الناس في كتابه "المستقصى في أمثال العرب"، وجمع فيه 3461 مثلاً، وقد رتبها كلها بحسب أوائل الكلمات مرادياً توالي الحروف ليسهل الرجوع للمثل المطلوب في كتابه، جعلها في 28 باباً مقتماً باب الواو على الهاء، وإذا اتفقت الأمثال في حروف الكلمة الأولى نظر إلى الكلمة الثانية فالثالثة إلى آخر المثل، ومما يؤخذ على الزمخشري أنه لم يلتزم بهذا الترتيب تماماً فقد خرج عنه في بعض الأماكن، فهو يجعل حرف الألف المقصورة بمنزلة حرف الباء في الترتيب، ويجعل الحرف المشدد حرفين في مواضع وحرفاً واحداً في مواضع أخرى، ولا يجعل الكلمة الأقصر دائماً قبل الأطول، وقد يتداخل الترتيب عنده في بعض الأماكن فلا يلتزم الترتيب الهجائي بدقة.

فجاء هذا البحث ليتناول ظاهرة فنية في الأدب العربية وهي الأمثال التي نجدها في النثر والشعر/ وتتميز بأنها وسيلة اتصال يومي بين الناس، ويعد الزمخشري أحد المساهمين في إحياء هذا النوع، فكان هذا البحث دراسة لكتابه، من حيث المصادر والمراجع، والأسلوب الذي اتبعه في ترتيب الأمثال، وإيراده لحكايات الأمثال، وكيفية تعامله مع شرح الأمثال، ثم يعرج البحث على المآخذ التي أخذت على الكتاب من ناحية المصادر والترتيب والأسلوب وإهماله لبعض الأمثال التي أوردها المؤلفون من قبله.

Al-Muqtas in Proverbs: A Descriptive and Analytical Study

Imam Al-Zamakhshari is considered one of the encyclopedic figures. He had fundamental contributions to the sciences of the Arabic language, such as rhetoric, grammar, prosody, literature, and maqamat. His knowledge was not limited to Arabic only, but rather he is a creative interpreter and jurist who knows the dispute between schools of thought. On the other hand, he is He is a scholar who follows the customs of people like them. He collected proverbs and sayings that circulate on people's tongues in his book, "Al-Mustakas fi Proverbs of the Arabs," in which he collected 3461 proverbs. He arranged them all according to the beginning of the words, taking into account the sequence of letters to make it

⁸⁵ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı, Salman@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7860-2402

easy to refer to the proverb required in his book. He divided them into 28 chapters. Introducing the chapter on the waw to the haa, and if the proverbs agree in the letters of the first word, he looks at the second word, then the third, until the end of the proverb. One of the things that can be criticized about Al-Zamakhshari is that he did not adhere to this order completely, as he departed from it in some places. He places the short letter Alif in the position of the letter Yaa in the order. He places the stressed letter as two letters in some places and one letter in other places, and does not always put the shorter word before the longer one, and the order may overlap in some places so that the alphabetical order is not strictly adhered to.

This research came to address an artistic phenomenon in Arabic literature, which is the proverbs that we find in prose and poetry, which are characterized by being a means of daily communication between people. Al-Zamakhshari is considered one of the contributors to the revival of this genre, so this research was a study of his book, in terms of sources and references, and the method he followed in arranging it. Proverbs, his mention of proverbial stories, and how he dealt with explaining proverbs. Then the research turns to the criticisms that were made about the book in terms of sources, arrangement, style, and its neglect of some proverbs cited by authors before it.

الموازنة بين جهود الزمخشري حول الأمثال العربية وجهود الميداني في مجمع أمثال العرب

Dr. Samir Omar Kamel Hassan Sayed⁸⁶

تعد الأمثال التي هي أقوال محكية سائرة يقصد بها تشبيه الحال الثاني (مضرب المثل) بالحال الأول (مورد المثل) والتي نجدها في فني الشعر والنثر حلقة اتصال بين الفنّ والخطاب اليومي؛ فنّ باعتبارها ظاهرة أدبية مهمة. وهي في الوقت نفسه نتاج التخاطب اليومي بين جميع فئات الشعب دون أن تختصّ بقولها طبقة ما كالشعراء أو الحكماء أو الخطباء أو غيرهم .

ولقد حاولت هذه الورقة الموازنة بين جهود جار الله الزمخشري صاحب كتاب "المستقصى" في الأمثال، والميداني صاحب كتاب "مجمع أمثال العرب" في كتابيهما حول الأمثال العربية، حيث كشفت التناقضات الحاصلة بينهما، حيث تذكر المصادر وقوع تناقض حاد بينهما أدى إلى التناقض اللفظي، كما أنها تحاول الموازنة بين الكتابين من حيث: أيهما أسبق، وكذلك منهج التأليف، وسلامة العرض، والاستقصاء، والترتيب، لتخرج بنتيجة حول هذه المسألة أحسبها جديدة .

وقد اتبعت هذه الورقة المنهج التحليلي النقدي في الموازنة بين العملين، فلم تتبع تفاصيل الكتابين بكل شواهدهما بل اكتفت بالشواهد على كل ظاهرة فيهما، مما يخدم المنهج المقصود.

الكلمات المفتاحية: "الزمخشري- المستقصى- أمثال العرب- الميداني- الموازنة"

Balancing Zamakhshari's efforts on Arabic proverbs And field efforts in the compound of the proverbs of the Arabs

The proverbs, which are moving spoken sayings intended to liken the second case (the proverb) to the first case (the resource of the proverb), which we find in the art of poetry and prose, are a link between art and daily discourse; Art as an important literary phenomenon. At the same time, it is the product of daily communication among all segments of the people, without being specific to a particular class, such as poets, wise men, orators, or others.

This paper attempted to balance the efforts of Jarallah al-Zamakhshari, author of the book "Al-Mustaqsi" on proverbs, and al-Maidani, author of the book "Majma' al-Arab Proverbs" in their two books on Arabic proverbs. It also tries to balance between the two books in terms of: which of them is earlier, as well as the methodology of aut-

⁸⁶ Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, samirsayed200@gamil.com, ORCID: 0000-0002-8631-0231

horship, integrity of presentation, investigation, and arrangement, to come up with a conclusion on this issue that I think is new.

This paper followed the analytical-critical approach in balancing the two works. It did not follow the details of the two books with all their evidence, but was content with evidence for each phenomenon in them, which serves the intended approach.

Keywords: "Al-Zamakhshari- Al-Mustaqis- Proverbs of the Arabs- Al-Maidani- Budget"

Arap Dili Belâgatı Açısından Keşşâf'ta Temsîl Terimi

Dr. Sedat Sağdıç⁸⁷

Bilindiği gibi Zemahşerî; dil, belâgat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm alanlarında eserleri olan çok yönlü bir âlimdir. Bununla beraber dil, belâgat ve tefsir alanlarında temâyüz etmiştir. En meşhur eseri olan Keşşâf tefsiri, belâgat konularına çok sık değinmesi sebebiyle, onun bu alandaki görüşlerinin uygulama kitabı olarak değerlendirilmiştir. Keşşâf'ın bu özelliği onun aynı zamanda bir belâgat eseri olarak da kabul edilmesinin sebebidir. Zemahşerî'nin belâgat ilmindeki konumu, dil ve belâgat tefsirine sahip bir âlim olmasından daha ileri boyuttadır. Zira Arap dili belâgatı tarihi incelendiğinde onun bu ilimde özgün bir yerinin olduğu görülecektir. Zemahşerî modern olsun klasik olsun bu alanda yapılmış çalışmalarda Abdulkâhir Cürcanî, Sekkâkî, Kazvîni gibi belâgat ilmini kuran, sistemleştiren isimlerle bir arada anılmış, birçok önemli konuda kendisine sahibül'-Keşşâf diye atıfta bulunulmuş ve görüşlerine değer verilmiştir. Zemahşerî, tefsirinin mukaddimesinde Kur'an'ın anlaşılması noktasında meânî ve beyân ilimlerinin önemine temas etmiştir. Arap dili belâgatının üç ana bölümünden olan beyân ilmi içerisinde yer alan "temsîl" terimi, belâgat kitaplarında genelde teşbih-i temsîl, istiare-i temsîliyye, mesel/emsâl için kullanılmaktadır. Temsîl teriminin Keşşâf'ta daha kapsamlı yer aldığını görmekteyiz. Biz çalışmamızda bu terimin Keşşâf'taki konumunu, tefsir ve kelâm gibi ilmi disiplinlerin alanlarına çok girmeden Arap dili belâgatı açısından ele alacağız.

Arap Dili Belâgatı Açısından Keşşâf'ta Temsîl Terimi

As it is known, Zamakhshari; He is a versatile scholar with works in the fields of language, rhetoric, tafsir, hadith, fiqh and kalam. However, he distinguished himself in the fields of language, rhetoric and interpre-

⁸⁷ Kurum: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı ABD, sedatsagdic@ibu.edu.tr, ORCID:0000-0003-3008-0841

tation. His most famous work, the commentary of Keşşâf, has been evaluated as an application book of his views in this field, as it frequently touches upon the subjects of rhetoric. This feature of Keşşâf is the reason why it is also accepted as a work of rhetoric. Zamakhshari's position in the science of rhetoric is more advanced than being a scholar with the interpretation of language and rhetoric. Because when the history of Arabic language rhetoric is examined, it will be seen that it has a unique place in this science. In studies conducted in this field, whether modern or classical, Zamakhshari has been mentioned together with the names who founded and systematized the science of rhetoric such as Abdulkâhir Cürcanî, Sekkâkî, Kazvînî, and he has been referred to as sahibül-Keşşâf on many important issues and his views have been valued. In the introduction of his commentary, Zamakhshari touched upon the importance of semantic and manifest sciences in understanding the Quran. The term "temsîl", which is included in the science of beyân, which is one of the three main parts of Arabic language rhetoric, is generally used for simile, simile, metaphor/example in rhetoric books. We see that the term representation is included more comprehensively in Keşşaf. In our study, we will discuss the position of this term in Keşşâf in terms of Arabic language rhetoric, without delving into the fields of scientific disciplines such as tafsir and kalam.

التأصيل الفقهي عند الإمام الزمخشري

Dr. Shavish Murad⁸⁸

كان ويزال الدليل هو الركن الركين والأساس المتين الذي يعتمد عليه المستنبط أو المجتهد في عملية البحث والدراسة، فهو الهادي إلى الحق، وهو المرشد إلى المطلوب، وهو المستند الذي لا يقبل أي حكم إلا بوجوده، وقد اجتهد العلماء لتأصيل الأحكام التي استنبطوها أو نقلوها عن الأئمة دون ذكرهم لأدلتها، فكانت عملية التأصيل التي هي تأسيس الأحكام على أدلة نصية أو قواعد كلية أو اجتهادات مبنية عليها، من أصول التي سار عليها الإمام الزمخشري، وتعددت طرق احتجاج عنده؛ فتراه يعتمد على آية من الذكر الحكيم وما دلت عليه، أو سنة نبوية صحت عنده، أو إجماع نقله واستوثقه، أو قياس بُنيَّ على علة شرعية، أو قاعدة من قواعد الكلية، فقهية كانت أو أصولية، أو على حكم شرعي مبني على أصل شرعي، كل هذا وغيره أرادنا أن نبينه في هذه المداخلة التي سيكشف عن أهمية التأصيل في بناء الفروع على الأصول، وإفصاح المجال لتطوير الدائم للفقه الإسلامي وخصويته من خلال التعليل والتأصيل، والكشف عن منهج إمام ذو قامة عظيمة في الفقه الإسلامي وغيرها من العلوم، ولنصل في نهاية هذه الدراسة إلى مجموعة من النتائج والوصايا تكون مرضية تُدون في محلها.

The Jurisprudential Rooting Of Imam Al-Zamakhshari

The evidence was and still is the pillar and the solid foundation upon which the deducer or the mujtahid relies in the scientific research and study, for it is the guide to the truth, and it is the guide to what is required, and it is the document that does not accept any ruling except with its existence, and the scholars have striven to root the rulings that they have derived or transmitted from the imams. Without mentioning their evidence, the process of rooting, which is the establishment of rulings on textual evidence, general rules, or Fiqh based on them, was one of the principles that Imam Zamakhshari followed. There are many ways to protest against him. So you see him relying on a verse of the Wise Remembrance and what it indicated, or a Sunnah of the Prophet that was authentic to him, or a consensus of his transmission and authentication, or an analogy built on a legal reason, or a rule of the totality, whether it was Fiqh or fundamentalism, or a legal ruling based on a legal basis, each This and others we wanted to show in this intervention, which will reveal the importance of rooting in building branches on the prin-

⁸⁸ Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, murad1980m1980@gmail.com ORCID: 0000-0001-7872-9705

ciples, and to make way for the permanent development of Islamic Fiqh and its fertility through reasoning and rooting, and revealing the approach of an imam of great stature in Islamic Fiqh and other sciences, and let us reach the end of this study To a set of results and recommendations that are satisfactory are recorded in their place.

Zemahşeri'nin Nahve Ait “Müfred ve Müellef” Adlı Risalesinde Konu ve Yöntem

Dr. Süleyman Cesur⁸⁹

Zemahşeri nahiv ilmine ait olan *Müfred ve Müellef* risalesini Mekte’de kaleme almıştır. Müellif risaleye ismini, kimin için yazdığını, yöntemini belirterek başlamış, dua ile bitirmiştir. Konuları çok ayrıntıya girmeden muhtasar bir şekilde ele almıştır. Risale iki bölüm halindedir. Birinci bölümde müfred, ikinci bölümde mürekkeb yapılar incelenmiştir. Müfred bölümünde kelime çeşitleri isim, fiil, harf ve bunların kısımları incelenmiştir. İkinci bölümde ise kelimelerin biraya getirilmesiyle meydana gelen mürekkeb yapılar incelenmiştir. Bunlar: iki isim, fiil ve isim, harf ve isim, harf ve fiil, iki harf, müfred ve müellef, müellef ve müellef, müfred ve iki müellef, müellef ve iki müellef olmak üzere dokuz kısımda anlatılmıştır. Eserinde getirdiği şevahidi azdır. Bunlardan dokuz ayet, ikisi şiir, biri de Sahabe eseridir. On bir yerde ihtilafı konuları zikretmiş, bunların sadece birinde görüş bildirmiştir. Eserinin bazı yerlerinde alışılmış yönteminin dışına çıkmıştır.

Risalede akıcı bir dil kullanılmış, müteradif ve mütecanis lafızlar peş peşe getirilerek metnin akıcılığı artırılmıştır. Zemahşeri'nin bu eseri meşhur olmamıştır. Risale Sadru'l-efadıl el-Kasım b. el-Hüseyin el-Harezmi (ö. 616/1219) ile İbn Hâcib (ö. 646/1249) tarafından şerh edilmiştir. Bunlardan Harezmi'nin şerhi günümüze ulaşmamıştır. Zemahşeri'nin *Mufassal* adlı eserine yapılan bazı şerhlerde bu esere işaretler vardır. İbn Hâcib bu risalenin bazı yerlerini *el-Emâli'n-nahviyye* adlı eserinde şerh etmiştir.

Subject and Method in Zamakhsari's Booklet Entitled on Syntax “al-Mufred anda al-Muellef”

Zamakhsari wrote the treatise of al-Mufred and al-Muellef, which belongs to the science of grammar, in Mecca. The author started the treatise

⁸⁹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagati ABD, suleymancesur@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8780-1545

tise by stating his name, for whom it was written, and his method, and ended with a prayer. He dealt with the subjects in a concise manner without going into too much detail. The treatise is in two parts. In the first part, the curriculum and in the second part, the ink structures were examined. In the curriculum section, word types, nouns, verbs, letters and their parts were examined. In the second part, the ink structures formed by putting words together were examined. These are described in nine parts: two nouns, verbs and nouns, letters and nouns, letters and verbs, two letters, syllabus and author, author and author, syllabus and two authors, author and two authors. The martyrdom he brought in his work is few. Nine of them are verses, two are poems, and one is the work of the Companions. He mentioned the controversial issues in eleven places, and expressed his opinion in only one of them. In some parts of his work, he went beyond his usual method.

A fluent language was used in the treatise, and the fluency of the text was increased by bringing alternate and homogeneous words one after the other. This work of Zamakhshari did not become famous. Treatise Sadru'l-efadil al-Kasim b. It was annotated by al-Huseyin al-Harezmi (d. 616/1219) and Ibn Hajib (d. 646/1249). The annotation of Harezmi of these has not reached the present day. Some commentaries on Zamakhshari's *al-Mufassal* have signs for this work. Ibn Hajib has commented on some parts of this treatise in his work *al-Emâli'n-nahviyye*.

Ayetlerarası Anlam Bütünlüğü Bağlamında Zemahşeri'nin Atıf Veya İsti'nafıyye Tercih ve Bunun Anlama Etkisi

Doç. Dr. Süleyman Pak⁹⁰

Zemahşeri, Keşşaf adlı tefsirinde dilbilimsel açıklamalara oldukça önem veren ve buradan hareketle ayetleri yorumlamayı tercih eden bir müfessirdir. Bu bağlamda Keşşaf kelime ve cümlelerin sarf ve nahiv yönüyle tahlilinin yanında edebi sanatlara dair zengin ve özgün açıklamaları içermektedir. Bu yönüyle eser kendinden sonraki tefsirlere tesir ve kaynaklık etmiş ve neticede günümüze kadar ulaşan haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Anlam yönüyle kapalı ayetlerin açıklaması yapılırken başvurulan dil kaideleri bazen müfessirin yorum ve tercihinde farklılığa imkân vermektedir. Ayetin dilsel yönden tahlili yapılırken anlama ulaşmada sadece dilbilimsel kaideler etkili olmayıp bunun yanında müfessirin esas aldığı din yorumunun da bunda büyük rol oynadığı görülmektedir. Nitekim ayetin, siyak ve sibakı ile anlam bağının kurulması sırasında müfessirin bağlı olduğu mezhebi hassasiyetleri onun farklı seçeneklere imkân veren yorumlardan birini tercih etmesine alan açmaktadır. Müfessirler ayetler arasında anlam bütünlüğünü kurmaya çalışırken bir ayetin öncesi veya sonrası ile ilişkisini incelemekte ve bunu bazen edatlar üzerinden sürdürmektedir. İşte bunlardan biri de atıf veya isti'nafıyye olma durumudur. Bazı müfessirler ayetleri yorumlarken bir seçeneği, bazıları da diğer seçeneği esas alarak anlaşılma güçlüğü çekilen meseleyi izah etmektedir. Buradan hareketle Zemahşeri'nin de ayetler arasında anlam bütünlüğü kurarken tercihini salt dil kurallarına dayandırmamakta, bunun yanında mezhepsel ilkeleri de göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma Zemahşeri'nin ayetleri açıklarken onların siyak ve sibakını dikkate alarak aralarında nasıl bir anlam bağı kurduğunu tespit etmeyi

⁹⁰ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. suleyman.pak@gop.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4440-4627.

amaçlamaktadır. Çalışmada örnekler üzerinden onun ayetleri yukarı ve aşağısıyla anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirerek ulaştığı yorum ile isti'nafiyeye kabul ederek vardığı mana incelenecek ve bu konudaki yaklaşımı tespit edilecektir.

In The Context Of The Integrity Of The Meaning Between The Verses, Zemahshari's Preference For Attribution Or Beginning And Its Effect On Understanding

Zemahshari is an interpreter who attaches great importance to linguistic explanations in his tafsir called Kashshaf and prefers to interpret verses based on this. In this context, besides the analysis of Kashshaf words and sentences in terms of etymology and nahiv, it contains rich and original explanations about literary arts. In this aspect, the work influenced and became a source for later interpretations and as a result, it has a well-deserved fame that has reached to the present day. The language rules used when explaining closed verses in terms of meaning sometimes allow for a difference in the interpretation and preference of the interpreter. While analyzing the verse linguistically, it is seen that not only linguistic principles are effective in reaching the meaning, but also the interpretation of religion based on the interpreter plays a big role in this. As a matter of fact, during the establishment of the meaning connection of the verse with siyak and sibaki, the sensitivity of the sect to which the interpreter is connected opens up space for him to prefer one of the interpretations that allow for different options. While trying to establish the Decency of meaning between verses, commentators examine the relationship of a verse with its pre or after and sometimes continue this through prepositions. One of them is the condition of attribution or confession. While interpreting the verses, some commentators explain the issue that is difficult to understand based on one option and some on the other option. Based on this, it is understood that Zemahshari does not base his preference solely on the rules of language when establishing a Decency of meaning between verses, but also considers sectarian principles. This study aims to determine how Zemahshari established a meaning connection between them by taking into account their siyak and sibak when Deciphering the verses. In the study, the interpretation that he

has reached by evaluating his verses with up and down meaning in integrity will be examined through examples and the meaning that he has reached by accepting beginning will be determined and his approach on this issue will be determined.

Mezhebî Bağlamda Zemahşerî'nin Tefsirinde Tahrif Edilen Ayetler

Şahabettin Ertan Altunrende⁹¹

Kur'ân'ın doğru anlaşılması noktasında birçok tefsir yazılmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi de hiç kuşkusuz Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı eseridir; fakat mu'tezile mezhebine mensup olan Zemahşerî, mezhebini desteklemek amacıyla Kur'ân'ın bazı ayetlerini bağlamından kopartarak tefsir etmiştir. Dil alanında bir otorite olan ve bu alanda kırk aşkın eser telif eden Zemahşerî'nin mezhep taassubuyla hareket etmesini ve bunun Kur'ân'ın bazı ayetlerinin tahrif edilmesi bakımından sebeplerini ortaya çıkarmayı amaçlıyoruz. Bu saikle Zemahşerî'nin zaman zaman tefsir usûlü kaidelerini göz ardı ederek tercihte bulunduğu görebilmekteyiz. Diğer yandan bu çalışmamızda Zemahşerî'nin mu'tezili kimliğini nahiv gibi diğer ilim alanlarında da görebilmemiz mümkündür. Bununla birlikte oluşan Keşşâf literatürünün tefsir tarihi açısından çok önemli olduğunu vurgulamamızın gerekli olduğunu söylemek istiyorum. Bu çalışmamızda özellikle Ehli sünnet ve Mu'tezile arasında ihtilaf konusu olan bazı konularda Zemahşerî'nin nahiv bağlamında zikrettiği yorumlarını ve delillerini örneklerle ortaya koymaya çalışacağız. Bu örnekleri ele alırken el-Keşşâf üzerine yazılmış şerh ve haşiyelerden yararlanmaya çalışacağız. Bunların en meşhurlarından olan Teftazani'nin haşiyesi ve yine Tîbî'nin el-Mişkât isimli eseri de ifade edeceğimiz eserler arasındadır.

The Verses That Were Misinterpreted In Sectarian Context In The Tafseer Of Al-Zamakhshari

Many interpretations have been written to understand the Qur'an correctly. One of the most important of these is undoubtedly Zemahşerî's work al-Keşşâf; but Zamakhshari, who is a member of the mu'tazila sect,

⁹¹ Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir, altunrende006@gmail.com ORCID: 0000-0002-2800-5896

interpreted some verses of the Qur'an out of context in order to support his sect. We aim to reveal the fact that Zemaḥşeri, who is an authority in the field of language and who has written more than forty works in this field, acts with sectarian fanaticism and the reasons for this in terms of falsifying some verses of the Qur'an. With this motive, we can see that Zamakhshari sometimes made a choice by ignoring the exegesis rules. On the other hand, in this study, it is possible to see the mu'tazili identity of Zemaḥşeri in other fields of science such as nahiv. However, I would like to say that it is necessary to emphasize that the Kashshaf literature is very important in terms of the history of tafsir. In this study, we will try to present with examples the interpretations and evidences of Zamakhshari in the context of syntax, especially on some issues that are the subject of dispute between Ahl as-sunnat and Mu'tazila. While dealing with these examples, we will try to benefit from the commentaries and annotations written on al-Kashshaf. Teftazani's annotation, which is one of the most famous of them, and Tībī's al-Miṣkât are among the works that we will benefit from.

Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetleri Bağlamında Hanefî Mezhep Dışı Fikhî Tercihleri Hakkında Genel Bir İnceleme -el-Keşşâf Örneği-

Dr. Şerif Gedik⁹²

Arap dili ve edebiyatına yönelik çalışmalarının yanı sıra edîp, şair ve müfessir kimliğiyle tanınan, Mu'tezilenin güçlü savunucularından kabul edilen Zemahşerî (ö. 538/1144) fakih kişiliğiyle de bilinmektedir. *el-Keşşâf* isimli tefsirinde ahkâm âyetlerini izah ederken, sadece fikhî delilleri zikretmekle yetinmeyen, fakihlerin görüşleri arasında tercihte bulunabilen, dirâyet ve rivâyet metodunu mezc eden, mezhep taassubundan uzak, Arap dil ve belâgatının inceliklerinden üst düzeyde istifade eden Zemahşerî, fikhî yorumlarıyla fakih kimliğini ön plana çıkartmaktadır. Zemahşerî, ahkâm âyetlerin tefsirinde sahabe, tâbiîn ve etbâu't-tâbiînden gelen rivâyet ve görüşleri aktarmış, Hanefî mezhebi başta olmak üzere Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüş ve delillerine yer vermiştir. Amelde Hanefî mezhebine müntesip olan Zemahşerî, ahkâm âyetler özelinde fikhî konuları ele alırken genellikle müntesibi olduğu mezhebin görüşlerini tercih etmiş, bazen herhangi bir tercihte bulunmaksızın sadece görüşleri nakletmiş, bazen de kendi mezhebinin görüşünü benimsemeyerek diğer mezheplerin görüşlerinin daha tutarlı olduğuna işaret etmiştir. Bu çalışmada Zemahşerî'nin ahkâm âyetler bağlamında tâbi olduğu Hanefî mezhebinin dışına çıkarak, diğer mezheplerin görüşlerine yönelik fikhî tercihleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

A General Study Of Zamakhshari's Preferences For Non-Hanafi Madhhab Jurisprudence In The Context Of Ahkam Verses -The Example Of Al-Kashshaaf-

In addition to his works on Arabic language and literature, Zamakhshari (d. 538/1144), who is known for his literary, poet and interp-

⁹² Diyanet İşleri Başkanlığı Bilecik Pazaryeri Müftülüğü, hacegan85@hotmail.com ORCID: 0000-0002-2032-119X

reter identity, and who is considered one of the strong defenders of Mu'tazila, is also known for his jurist personality. While explaining the verses of judgment in his commentary named al-Kashshaaf, Zamakhshari, who is not content with only mentioning the fiqh evidences, can choose between the opinions of the jurists, combines the method of wisdom and narration, is far from sectarian fanaticism, and makes high use of the subtleties of the Arabic language and rhetoric, brings his jurisprudence to the forefront with his fiqh interpretations. is extracting. Zamakhshari conveyed the narrations and views from the Companions, Tabi'in and etbâu't-tâbiî in the interpretation of the verses of the decrees, and included the views and evidences of the Shafii and Maliki sects, especially the Hanafi sect. Adhering to the Hanafi sect in practice, Zamakhshari generally preferred the views of the sect to which he was a follower when dealing with the legal verses in particular, sometimes he only conveyed the views without making any preference, and sometimes he did not adopt the view of his own sect and pointed out that the views of other sects were more consistent. In this study, it has been tried to determine the fiqh preferences of Zamakhshari regarding the views of other sects by going out of the Hanafi sect to which he is followed in the context of juristic verses.

Zemahşerî'nin Akılcılığına Bütüncül Yaklaşım

Dr. Şeyma Altay⁹³

Bu bildiriye İslam geleneğinde akılcılığın öncülüğünü temsil eden Mu'tezile mezhebine mensup Zemahşerî'nin akılcılığı, *Keşşâf* tefsiri özelinde incelenecektir. Çalışmanın amacı, tefsir alanının temel eserlerinden sayılan *Keşşâf*'ta, aklın ne şekilde konumlandırıldığını farklı konular etrafında ele alarak Zemahşerî'nin akılcılığı konusunda bütüncül bir portre çizmektir.

Teorik olarak Zemahşerî akli, bir bilgi kaynağı kabul etmekte ve akli delilleri, deliller hiyerarşisinde ilk sıraya koymaktadır. Ona göre sünnet, icma ve kıyasın kendisine dayandığı temel kanun olan Kur'ân, akıldan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Çünkü Allah'a iman etmek de dahil olmak üzere her türlü gaybî bilgi, akli çıkarımlara dayanan istidlal yöntemi ele elde edilir. Nakli delillerin bir kısmı, akli delilleri desteklemek için gönderilmişken, bir kısmı da insanların akıl ile bilemeyecekleri konuları öğretmek için gönderilmiştir. Bundan dolayı Zemahşerî, taklidî bilgiye karşı çıkmakta ve ona itibar etmemektedir.

Müfessirin akılcı yaklaşımı özellikle itikâdî konularda kendini göstermektedir. Koyu bir Mu'tezilî olan Zemahşerî, tefsirinde Mu'tezile mensuplarını derin düşünen, araştıran kimseler olarak tanımlarken, çeşitli inanç meselelerinde Müşebbihe, Mücbire, Haşviyye gibi itikadî mezheplerin görüşlerini akılsızlık ve cehalet ile ilişkilendirmiştir.

Zemahşerî'nin akılcı olmakla birlikte filozoflara ve felsefeye yönelttiği eleştiriler dikkat çekmektedir. Bu, onun akli, felsefî akılcılıktan farklı bir konuma yerleştirmesinden kaynaklanabileceği gibi felsefeye karşı çıkması ya da mesafeli olmasından da kaynaklanabilir.

Onun akılcılığının değerlendirilebileceği diğer bir konu tasavvufa yaklaşımıdır. Müfessirin bazı sûfîlerin ilahî aşk anlayışlarına ve cezbe hallerine son derece tepkili olduğu anlaşılmaktadır. Akli bilgiye verdiği önem ve yaratıcı tasavvuru bu tepkinin oluşmasına etkin olabilir. Çalış-

⁹³ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri. sey-
ma.altay@ibu.edu.tr, ORCID:0000-0002-9381-6900

mada Zemahşeri'nin bu konular üzerindeki tutumu değerlendirilerek akıl anlayışı hakkında genel bir kaniya varılacaktır.

A Holistic Approach to Zamakhshari's Rationality

In this paper, the rationality of Zamakhshari, who is a member of the Mu'tazila sect, who is the pioneer of rationality in the Islamic tradition, will be examined in terms of Kashshaf tafsir. The aim of the study is to draw a holistic portrait of Zamakhshari's rationality by considering how the mind is positioned in Kashshaf, which is considered one of the main works of the field of tafsir.

Theoretically, Zamakhshari accepts reason as a source of knowledge and puts rational proofs first in the hierarchy of evidence. According to him, the Qur'an, which is the basic law on which sunnah, consensus and qiyas are based, is in the second place after reason. Because all kinds of unseen knowledge, including belief in Allah, and the inference method based on rational inferences are handled. While some of the transmitted evidence was sent to support the rational evidence, some were sent to use the subjects that people could not know with their minds. Therefore, Zamakhshari opposes imitation knowledge and does not respect it.

The rational approach of the tafsir manifests itself especially in matters of faith. While Zamakhshari, who is a staunch Mu'tazila, defines the members of Mu'tazila as deep-thinking and inquisitive people in his commentary, he associated the views of the sects of faith such as Mushebbihe, Mucbire and Hashviyye with folly and ignorance.

Although Zamakhshari is rational, his criticisms towards philosophers and philosophy draw attention. This may be due to his positioning the mind in a different position from philosophical rationality, as well as his opposition to philosophy or his distance.

Another issue where his rationality can be evaluated is his approach to sufism. It is understood that the commentator was extremely reactive to some sufis' understanding of divine love and state of attraction. The importance he gives to rational knowledge and his creative imagination may be effective in the formation of this reaction. In the study, a general opinion about the understanding of mind will be reached by evaluating Zemahşeri's attitude on these issues.

Socio-political and cultural life during Zamakhshari's lifetime

Assoc. Prof. Tadjieva Feruza Jumabaevna⁹⁴

Annotation: We can see the factors of revival in the Khorezm region after the Arab invasion and the events that happened in political, social, and cultural life. The essence of the development of the cultural life of the peoples in the 10th - 11th centuries is the struggle to preserve and develop the cultural identity of the peoples of Khorezm, like all other peoples, in the conditions of the Arab conquest and the dominance of the Arabic language.

Iranian scholar Mas'ud Ansari, quotes the following while talking about Khorezm: "Despite of much of Al-Kashshaf is documented and is directly adjacent to the Great Kaaba, it has the fragrance of the Amu River or Khorezm and the shadows are felt".

According to Academician Ziya Buniyatov, the most turbulent period in the development of science, literature, and culture coincides with the reign of Sultans Tekish and Ala ad-din Muhammad. The rulers of the Khorezmshah dynasty made a great contribution to the development of science and literature. Along with the Samani dynasty, Khorezmshahs also had an incomparable contribution to the formation and development of many sciences of that period, as well as the support of science and education. The reign of the Khorezmshah dynasty became a period of glory and prosperity for many scientists and writers.

Religious sciences such as Muslim jurisprudence, tafseer, and theology developed during the time of the Khorezmshahs. The emergence of Zamakhshari's work "al-Kashshaf" is undeniable proof of the development of Muslim tafseer and linguistics during the Khorezmshahs.

⁹⁴ Department of History and Psychology, Mamun University, Uzbekistan, Email-ftj85@mail.ru ORCID: 0000-0002-9320-471X

Zemahşeri Tefsirinde Talak ve İddet Ayetlerindeki Hükümlerin Fıkhi Açıdan Yorumu

Dr. Taha Yılmaz⁹⁵

İlahi hitaba muhatap olan insanoğlu tarihi süreçte vahiy vasıtasıyla birtakım kurallarla sorumlu tutulmuştur. Bu kuralları Allah, nübüvvet müessesesini temsil eden peygamberler vasıtasıyla insanlar için belirlemiştir. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) de makâsîdü’ş- şerîanın gereği olarak neslin korunması için aile hayatına dair Allah’tan aldığı bu prensipleri Müslümanlara iletmiştir. Nitekim İslama göre erkek ve kadın arasında evliliğin oluşması nikah bağıyla olmakta, bu bağıın çözülmesi ise talakla gerçekleşmektedir. Talakın vuku bulmasıyla kadın iddet beklemektedir. Talak kavramı naslara uygunluğu açısından sünni ve bid’i, tarafların tekrar bir araya gelmesi açısından bain ve rici’ şeklinde ayırma tabi tutulmuştur. İddet ise İslam hukukçuları tarafından, boşanma ve ölüm iddeti olarak ya da süre açısından hayız, hamilelik ve süreli iddet olarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu yönüyle talak ve iddet olgusunun İslam bilginleri tarafından kabul edilmekle birlikte şekli olarak bazı farklı değerlendirmelere tabi tutulduğu da bir gerçektir. Bu farklı değerlendirmeler nasların kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ilahi hitabın anlaşılması için birçok tefsir telif edilmiştir. Böyle bir olgusalığı göz önünde bulunduran ve naslara farklı bir pencereden bakan müelliflerden biri de Zemahşeridir. Çalışmamızda Zemahşeri’nin keşşaf adlı tefsirini esas alarak metin analizi yöntemiyle talak ve iddet ayetlerini nasıl değerlendirdiğini ortaya koyduk.

Interpretation of the Provisions in the Verse of Talak and Iddet in Zemahsheri Interpretation In Terms of Fiqh

Mankind, who is the addressee of divine address, has been held responsible with some rules through revelation in the historical process.

⁹⁵ Ardahan Üniversitesi, Temel İslami Bilimler Bölümü, Fıkıh Anabilim Dalı, tahayilmaz@ardahan.edu.tr **ORCID:** 0000-0001-9503-3937

Allah determined these rules for people through the prophets who represent the institution of prophecy. The last prophet Hz. Muhammad (pbuh) also conveyed these principles, which he received from Allah, regarding family life, to the Muslims in order to protect the generation, as a requirement of the maqasid al-shariah. As a matter of fact, according to Islam, the formation of marriage between a man and a woman is through the marriage bond, and the dissolution of this bond takes place by talaq. With the occurrence of talaq, the woman waits for iddah. The concept of talaq has been differentiated as 'sunni' and bid'i in terms of its conformity with the scriptures, and 'contributory' in terms of reuniting the parties. Iddat, on the other hand, has been evaluated by Islamic jurists as the iddat of divorce and death, or as the duration of menstruation, pregnancy and term iddat. In this respect, it is a fact that although the phenomenon of talaq and iddah is accepted by Islamic scholars, it has been subjected to some different evaluations in form. These different evaluations are due to the texts themselves. In this context, many interpretations have been written in order to understand the divine address. Zemahsheri is one of the authors who considers such a reality and looks at the texts from a different window. In our study, we have revealed how Zemahsheri evaluated the talaq and iddat verses with the text analysis method, based on his tafsir called Kashesaf.

Zemahşeri'nin el-Keşşaf İsimli Tefsiri Bağlamında Tur Suresinin Kıraat Açısından İncelenmesi

Tahire Türkmen⁹⁶

Carullah lakabıyla anılan Ebu'l Kasım b. Ömer ez-Zemahşerî çok alanda ilmi ve edebi değer taşıyan, içeriği güçlü eserler vermiştir. Biz de bu çalışmamızda Zemahşerî'nin kısa hayatı ile birlikte bu eserlerinin kısa tanıtımlarını ele almaya çalışacağız. Bu çalışmada yazıldığı dönemden itibaren müfessirlerin ilgisini çeken, tefsir alanında telif ettiği el-Keşşaf adlı eserinin tefsir kimliğini çok iyi yansıtan özellikleri ortaya konulacaktır. Ayrıca bu çalışmada Hz. Muhammed 'e (s.a.v) üstünlük nişanesi olarak verilen Tur süresinin muhtevasında incelemeye tabi tutulacaktır. Bununla birlikte olmazsa olmaz niteliğinde olan bu sürenin bazı özelliklerinin ne kadar önemli olduğu vurgulanacaktır. Bu çalışmada kıraat ilminin tanım ve kısa tarihçesi ele alındıktan sonra kıraat çeşitleri ve kıraat âlimlerinin kabul ettiği sahih kıraatlerin şartları ortaya konulacak ve Zemahşerî'nin de kıraatlerinin şartları açıklanacaktır. Bu çalışmada tefsir ilmine dair klasik kaynaklarla beraber modern kaynaklardan da yararlanılmaya çalışılacaktır. Son olarak Zemahşerî'nin el-Keşşaf adlı eserinde Tur süresinde bulunan kıraatler usul ve ferş bağlamındaki farklılıklara değinilerek Zemahşerî'nin kıraat yönü ele alınacaktır.

Investigation of the Surah of Tur in Terms of Recitation in the Context of Zemahşeri's Tafsir Named al-Keşşaf

Known as Carullah, Ebu'l Kasım b. Ömer ez-Zemahşerî has produced short works that have scientific and literary value in many fields and have strong content. In this study, we will try to deal with Zemahşerî's short life and these works. In this study, the features of his work called al-Keşşaf, which has attracted the attention of commentators since the time it was written, and which he wrote in the field of tafsir,

⁹⁶ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri tahire-turkmen@gmail.com, ORCID: 0009-0001-7274-5859

that very well reflect the tafsir identity will be revealed. Also, in this study, The content of the surah Tur, which was given to Muhammad (saas) as a sign of superiority, will also be examined. However, it will be emphasized how important some features of this period, which is indispensable, are. In this study, after the definition and short history of the science of recitation will be discussed, the types of recitation and the conditions of authentic recitation accepted by the recitation scholars will be revealed and the conditions of Zemaḥşerî's recitations will be explained. In this study, it will be tried to benefit from modern sources as well as classical sources on the science of tafsir. Finally, Zemaḥşerî's work Keşşaf's recitation aspect will be discussed by mentioning the differences in the context of the recitations in the surah Tur.

Analysis of the Chapters of Makhmud Zamakhshari's Work "Rabi' Al-Abror" and its Contents

Dr. Turaev Laziz⁹⁷

"Rabi' al-abror" is scientific work of Mahmud Zamakhshari, who was the "Pride of Khorezm" and was able to teach the Arabs their native language, is of special importance in his scientific heritage. Because this work is noteworthy including with all incidents in society. "Rabi' al-abror" scientific work consists of 98 chapters. There are various opinions the contents of the work chapters in science regarding. For instance, there is information that the work consists of 92, 94, 95 and 100 chapters. According to the information of turkish scientist who is Haji Khalifa emphasized in his work of "Kashf az-zunun 'an asami al-kutub wa al-funun" that "Rabi' al-Abror" consists of 92 chapters, then french professor Dionysius Agius stressed in his article that it consists of 100 chapters.

In this article various opinions and information are analyzed about the composition of the chapters of the work. Furthermore, the content of the chapters of the work was clarified through the copies which are saved in the manuscript funds of Turkey, Iran, Germany, the Netherlands and Uzbekistan. According to "The Abjad numerals" this article analyzes which the work consists of 98 chapters and corresponds to the author's name. Except for the contents of the chapters, in this article also provides information on the division of the chapters of the work into three parts, as well as their content and essence.

⁹⁷ Tashkent State University of Oriental Studies, Philosophy in History,
turayevlaziz86@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3666-6229

لكلّ علم من العلوم مصادر تُقوّم عليها أصوله وتنبئ عليها فروعه، ولم يُدخِر العلماء جهداً في تجميع علومهم، وتوضيحها، حتّى أضحت أصولاً لِقَفه، وأصولاً لِلحديث والنحو وغير ذلك. ومن بين هذه العلوم علم البلاغة، التي نشأت رويداً رويداً بين كُتُب اللّغويين والأدباء والمتكلمين ممزوجةً بعلومهم، مُبَعَثَةٌ بين ثنايا موضوعاتهم، إلى أن قعد عبد القاهر الجرجاني (ت471هـ) قواعد البلاغة، وأحكم أساسها في كتابه "دلائل الإعجاز"، و"أسرار البلاغة" وكانت في عهده بلاغة أدبيّة لا تنفك عن النصّ العربيّ مُعْتَمِدةً على الذوق السليم، بعيدةً عن المنطق والفلسفة. وخير من استنمّر جهود الجرجاني جار الله الرّمخسريّ (ت471هـ) في تفسيره "الكشّاف" حيث أخذ قواعد الجرجاني وطبقها على كتاب الله، فجاء تفسيراً فريداً من نوعه لم يُسبق إليه، وعدا مصدرًا لكلّ مُفسّر ومُتَدَوِّق لكتاب الله بعده، على اختلاف عقايدهم واتجاهاتهم. فما هي الأصول البلاغيّة التي اعتمد عليها الرّمخسريّ في تفسيره؟ ومن أين استمدّها؟ وكيف وظّفها في خدمة القرآن الكريم؟ حتّى أضخى الكشّاف يتصدّر مكاتب العلماء ويسعون لإغتيابه وقراءته.

الكلمات المفتاحية: اللّغة العربيّة، البلاغة، الرّمخسريّ، الكشّاف، المصادر البلاغيّة .

Al-Zamakhshari's rhetorical sources in Al-Kashshaf

Every science has sources on which its foundations are based and its branches are built on them. Scientists have spared no effort in establishing rules for their science, clarifying it and identifying its sources. And from Between these science science Eloquence. Which arose little by little among the books of linguists, and the works of writers and theologians, mixed with their sciences, scattered among the folds of their topics. Then Abd al-Qahir al-Jurjani (d. 471 AH) put rules Eloquence In his two books "dalayil al'iejazi", and"' asarar albalaghati" In his time, it was a literary eloquence that was inseparable from the Arabic text. Relying on good taste, far from logic and philosophy. The best person to invest in Al-Jurjani's efforts was Jar Allah Al-Zamakhshari (d.471 AH) in his

interpretation of "Al-Kashshaf," where he took Al-Jurjani's rules and applied them to the Holy Qur'an. It became a source for every interpreter of the Qur'an after him, despite their differences in beliefs and app-

⁹⁸ AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Doktora Programı, try198571@gmail.com , ORCID: 0000-0002-8287-5251

roaches. What are the rhetorical sources that Al- Zamakhshari relied on in his interpretation? Where did he take it from? How did he employ it in the service of the Holy Qur'an? Until the scout began to be present in the offices of scholars, they strive to enrich it and read it.

Zemahşerî'nin Sünnet/Hadis Anlayışı (*el-Keşşâf* Eseri Üzerinde)

Dr. Ufuk Dağlıoğlu⁹⁹

İtikâтта Mu'tezîle, fıkhıta Hanefî mezhebini benimsemiş olan Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) sünnet ve hadise bakış açısının tespiti önemi haiz konulardandır. Hanefî fakihlerin, hassaten Mu'tezili âlimlerin, vaz etmiş oldukları aklî prensipler çerçevesinde nasları anlamlandırma ve sünneti kabul etme çabaları, tarihî seyri içerisinde şiddetli fikrî tartışmalara yol açmıştır. Özellikle Mu'tezile tarafından mütevâtir haberlerin ilm-i yakîn ifade ettiği, dolayısıyla da itikât ve ahkâm konularında delil teşkil edeceği belirtilirken, âhâd haberlerin zan ifade etmesi üzerine aynı konularda bir delil teşkil etmeyeceği tezi ileri sürülmüştür. Buna göre Mu'tezili âlimlerin sünnet konusuna yaklaşımlarını anlama bağlamında Zemahşerî'nin tutumu da ayrı bir konuma sahiptir. Bu minvalde Zemahşerî'nin mütevâtir, âhâd, meşhûr (müstefiz) gibi hadis ıstılahlarına yaklaşımı dikkati calip mevzulardandır. Ayrıca onun sünnet bağlamında bazı ayetlere getirdiği yorumlar, "sünnet" kavramıyla tefsir ettiği, atıf yaptığı ayetler, içerisinde "hikmet" kavramının yer aldığı ayetler bağlamında sünnete yaklaşımı, fikhî ve itikâdî ayetlerin tefsirinde hadislere yer vermesi, sünnete yer vermeden ayetleri tevil etmesi gibi hususların gündeme getirilmesi önemlidir.

Bu çalışmada Zemahşerî'nin *el-Keşşâf an haqâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* eseri çerçevesinde belirtilen konular bağlamında sünnet ve hadis anlayışı, rivâyetlere yaklaşımı ele alınırken, sünnete vahy-i metlûv ve vahy-i gayri metlûv çerçevesindeki yaklaşımı da ortaya konulmaya çalışılacaktır.

⁹⁹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, ufuk_daglioglu@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-0549-4084

Zamakhshari (d. 538/1144) is a scholar who is famous in the field of Arabic language, rhetoric and tafsir. The fact that he does not have any work in the field of hadith other than "garîbu'l-hadith" makes it important to reveal his approach to hadith and sunnah. For this purpose, Zamakhshari's understanding of sunnah and hadith was tried to be determined through his work al-Kashshaf. The relationship between revelation and sunnah/hadith, the concept of "wisdom" and the Prophet Muhammad. It is discussed within the framework of obedience to the Prophet. First of all, it was tried to determine Zamakhshari's approach to the declarative feature of the Sunnah, his abrogation of the Book, mutawatir and ahad hadiths. Then, the traces of whether Zamakhshari exhibited a Mu'tazili approach while discussing the hadiths in the interpretation of the verses regarding faith and provisions were tried to be revealed with selected examples. Information is also given about the sources, provenance and authenticity of the hadiths included in Keşşâf. Finally, the teachers from whom he received hadith and his authority were mentioned.

Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* İsimli Eserinde Sûrelerin Faziletine Dair Yer Alan Hadislerin Sıhhati Üzerine Bir İnceleme

Doç. Dr. Uğur Erman¹⁰⁰

İtikatta Mutezili, amelde Hanefî olan Zemahşerî, İslam düşünce tarihinin yetiştirdiği önemli simalardan biridir. İslam âleminde genellikle tefsirci ve filolog ve kelimacı yönüyle bilinen Zemahşerî'nin bu yönleri tarih boyunca değişik çalışmalara konu olmuştur. Zemahşerî'nin hadis alanında yazmış olduğu müstakil bir eseri bulunmasa da kaleme aldığı eserlerde hadislerden oldukça istifade ettiği, müşkil olan bazı konularda hadisleri delil olarak sunduğu, bazen kendi görüşlerini teyit ve destek amaçlı hadislerden yararlandığı müşahede olunmaktadır. Onun hadis alanında yazmış olduğu müstakil bir eseri olmadığından hadis anlayışını, hadislerle olan yaklaşımını tefsir, fıkıh, kelam ve filoloji alanında yazmış olduğu eserlerde bulmak mümkündür. Ancak onun İslam âleminde en çok meşhur olan eseri *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl'* adlı tefsiridir. Bu eser dirayet tefsiri metoduyla yazılsa da eserde hadis rivayetlerine çokça yer verilmiş, böylelikle eserde rivâyet ve dirâyet metotları mezcedilmiştir. Eserde ayetler öncelikle sarf-nahiv, belagat ve Arap şiiri öncülüğünde hassas bir şekilde tahlil edilmiş, ayetlerin iniş sebeplerine değinilmiştir. Bununla beraber ayetler tefsir edilirken hem hadislerle hem de sahabe görüşlerine de başvurulmuştur. Her sûrenin sonunda da o sûrenin fazileti hakkında varid olan hadisler sıralanmıştır. Bu meyanda yapacağımız çalışmada nihai gaye, Zemahşerî'nin mezkûr tefsirinde yer alan her sûrenin faziletine dair hadislerin sıhhatini tespit etmektir. Bu vesile ile Zemahşerî'nin hadis konusuna yaklaşımının anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

¹⁰⁰ Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis, uerman1@gmail.com ORCID: 0000-0002-0942-8148

A Study On The Accuracy Of The Hadiths Concerning the Virtue Of The Surahs İn Zamakhshari's Al-Kashshaf

Zamakhshari, who is Mutezilî on faith and Hanafi on deed, is one of the important people Islamic thinking history educated. Zamakhshari, known by his interpreter, philologist and theologian side, has been subject to different studies across history by these sides. Even though he hadn't got a standalone book over hadiths, it is frequently seen that he took help from hadiths by mentioning them to prove some formidable topics and sometimes to verify or support his opinions. Because of that he didn't write a standalone book on hadiths, it is possible to remark his approach by his books written on interpretation, fiqh, theology and philology. But his most known studies are two of his interpretations: *el-Kessâf 'an ḥakā'iki ğavâmizi't-tenzil and 'uyûni'l-eḳâvil fi vucûhi't-te'vil'*. Despite being written in dirayah tafsir method, hadiths are often seen, therefore dirayah and riwayat methods are combined. In the study ayahs are sensitively analyzed in morphology, syntax, led by rhetoric and arabic poetry. Therefore, reasons for their descents are explained. Other than that, when interpretations were being made, both hadith and opinions of sahabah are considered. After each chapter, hadiths that explain the aforementioned chapter's virtue are compiled. In this context, the absolute purpose of this study we will write is to verify the accuracy of the stated hadiths about the virtue of each chapter. Thuswise helping the cognoscibility of Zamakhshari's approach on hadith.

Zemahşeri'nin Keşşâf'ta Ezdâd Lafızlara Yaklaşımı

Arş. Gör. Ulviye Sevde Can¹⁰¹

Bir kelimenin iki zıt anlamı aynı anda içermesi şeklinde tanımlanan ezdâd kavramı, erken dönemlerden itibaren özellikle Arap dili ulemasını ve müfessirleri yakından ilgilendiren bir alan olmuştur. Dil alimleri, bir lafzın iki zıt anlamı aynı anda içermesinin imkanını, sebep ve şartlarını merkeze alarak; müfessirler ise Kur'ân'da geçen ve yorum yelpazesini genişleten bir unsur olarak ezdâd lafızları ele almışlardır. Kur'ân'da ezdâd olarak tespit edilen kelimelerin Zemahşeri tarafından Keşşâf'ta nasıl incelendiği bu tebliğin temel meselesi olacaktır. Bazı dil alimleri ezdâd lafızların dildeki ve Kur'ân'daki varlığını çeşitli gerekçelerle reddetmişlerdir. Dilbilimsel yönü ağırlıklı bir tefsir olarak Keşşâf'ın bu konudaki tavrı önem arz etmektedir. Zemahşeri'nin lafız kategorisi olarak ezdâd kavramına tefsirinde ne kadar yer verdiği, bu kavrama karşı yaklaşımının kabul ve reddetme bağlamında nasıl ele alınabileceği gibi sorular tebliğin çerçevesini oluşturacaktır. Ayrıca Zemahşeri, ulemanın ezdâd olarak kategorize ettiği kelimeleri mecaz kavramı ile açıklamış ve bu tür kelimelere ezdâd demekten kaçınmıştır. Zemahşeri'nin bu tavrına sebep olan unsurların tespiti üzerinde çalışılacaktır.

Al Zamakhsari's Approach to Words of Adnan in al-Kashaf

The concept of *addâd*, which is defined as a word containing two opposite meanings at the same time, has been an area of close interest to Arabic language scholars and commentators since early times. Linguistic scholars focus on the possibility, reasons and conditions of a word to contain two opposite meanings at the same time; commentators, on the other hand, have dealt with the words of *addâd* as an element in the Qur'an that expands the range of interpretation. How the words identified as *addâd* in the Qur'an are analysed by Al-Zamakhshari in Al-

¹⁰¹ Araştırma Görevlisi, Dr. Öğrencisi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sevdekilac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9348-2920

Kashshaf will be the main issue of this paper. Some linguistic scholars have rejected the existence of aḍḍād words in the language and in the Qur'an for various reasons. Al-Kashshaf's attitude on this issue is important as a linguistically based commentary. Questions such as how much Zamakhshari gave place to the concept of aḍḍād as a wording category in his tafsir, and how his approach to this concept could be handled in the context of acceptance and rejection will form the framework of the paper. In addition, Zamakhshari explained the words that the scholars categorized as aḍḍād with the concept of metaphor and avoided calling such words aḍḍād. It will be studied on the determination of the factors that cause this attitude of Zamakhshari.

XV. Asır Timurlu/Karamanlı/Osmanlı Ulemasının Zemahşerî'ye Olan İlgisi: Bir Ehl-i Sünnet Müdafî Şeyh Alî el-Bestâmî (Musannifek) Örneği

Dr. Ümit Karaver¹⁰²

Timurlu, Karamanlı ve Osmanlı Dönemi ulemasından Şeyh Alî el-Bestâmî Musannifek (ö. 875/1470) İslamî ilimlerin tefsir, hadis, fıkıh usûlü, tasavvuf, nahiv ve belâgat sahalarında geniş bir bilgiye sahiptir. Müellifin tefsirde takip ettiği iki ana ekolden biri *el-Keşşâf* sahibi Zemahşerî'dir. (ö. 538/1144). İkinci ekol ise büyük dedesi Fahreddîn er-Râzî'dir. Musannifek 830'larda başladığı tefsir çalışmasında iki denizi, Zemahşerî ve Râzî'yi birleştiren bir tefsir yazmaya karar vermiş, bundan dolayı eserine *Mülteka'l-bahreyn* (iki denizin birleştiği yer) adını vermiştir. Nahiv ve belâgat konularında behre sahibi olan Musannifek, tefsir alanında Zemahşerî'den büyük ölçüde etkilenmiştir ve ilgisini *el-Keşşâf* üzerine yoğunlaştırmıştır. Musannifek, *el-Keşşâf* üzerine müstakil bir şerh/hâşiye kaleme almıştır. *el-Keşşâf*'ın büyük bir kısmını istinsah etmiş, metnin kenarlarında tashîh, tahkîk ve tenmiklerde bulunmuştur. Ayrıca hocasının hocası Tefâtânî'nin *el-Keşşâf* şerhini/hâşiyesini istinsah etmiştir. Müellif, 855/1451 tarihinde Konya Meram'da bitirdiği *el-Keşşâf* istinsahının sonunda, *el-Keşşâf'a* ve Zemahşerî'ye övgüler içeren ifadeler kullanmakta; Zemahşerî'nin fesâhat, berâat ve Arapça konularındaki otoritesine vurgu yapmaktadır. Ayrıca *el-Keşşâf* metni üzerine yapmış olduğu tashihlere, tenmiklere, eklemelere bakıldığında bunları sadece Zemahşerî veya fesâhat, berâat ve Arabiyye'de onun dengi birinin yazabileceğini söylemekte ve bu konuda hiç de mütevazı davranmayarak kendisinin bütün bu özelliklere sahip olduğunu ifade ederek kendisini Zemahşerî'ye denk saymaktadır. Eserlerinde ehl-i sünnet ve'l-cemaat vurgusunu sürekli yapan ve batnî fırkalara savaş açan hatta öldürülmeleri ve yakılmaları konusunda fetva veren Musannifek, mez-

¹⁰² Tahtakale Emniyet Han Mescidi İmam-Hatibi, İstanbul, Türkiye. umitkaraver@hotmail.com ORCID: 0000-0003-0908-8638.

hebî açıdan Zemahşerî'nin taassubunun ve asabiyyesinin kendisinde olmadığını sözlerine ekleyerek ehl-i sünnet olduğunun altını çizmektedir.¹⁰³ Bütün bunlar, XV. asır Timurlu, Karamanlı ve Osmanlı Dönemi ulemasından Şeyh Alî el-Bestâmî Musannifek'in Zemahşerî'ye büyük bir hayranlığı, yoğun bir ilgisi olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda bu ilgi ve hayranlık değişik açılardan incelenecektir.

XV. Century Timurlu/Karamanlı/Ottoman Ulema's Attention to Zemahşeri: The Example of Sheikh Alî el-Bestâmî (Musannıfak) a Proponent of Ahl-ı Sunnet

Sheikh Ali al-Bestami Musannıfak (d. 875/1470), a Timurid, Karamanlı and Ottoman period scholar, has extensive knowledge in Islamic sciences in the fields of tafsir, hadith, jurisprudence, mysticism, syntax and rhetoric. One of the two main schools followed by the author in tafsir is Zamakhshari (d. 538/1144), the owner of al-Kashshaf. The second school is his great-grandfather Fahreddin er-Razi. Musannıfak decided to write a commentary combining the two seas, Zamakhshari and Razi, in his tafsir work that he started in the 830s, so he named his work Mülteka'l-Bahreyn (the place where two seas meet). Musannıfak, who has a specialty in grammar and rhetoric, was greatly influenced by Zamakhshari in the field of tafsir and focused his attention on al-Kashshaf. Musannıfak wrote an independent commentary on al-Kashshaf. He copied a large part of al-Kashshaf and made corrections, revisions and additions to the text edges. He also copied the al-Kashshaf commentary/annotation of his teacher's teacher, Taftâzânî. At the end of the al-Kashshaf copy, which he finished in Konya Meram in 855/1451, the author uses expressions that praise al-Kashshaf and Zamakhshari; It emphasizes Zamakhshari's authority on eloquence, acquittal and Arabic. In addition, when we look at the corrections, footnotes and additions he made on the Kashshaf text, he says that only Zamakhshari or her equivalent in fesâhat, acquittal and Arabiyye can write them. Musannıfak, who constantly emphasizes the Ahl as-sunnat ve'l-jamaat in his works and gives a fatwa about the killing and burning of esoteric sects, says that the bi-

¹⁰³ Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, müstensih: Şeyh Alî el-Bestâmî Musannıfak (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâth, 371), 347^a.

gotry and irritability in Zamakhshari's thoughts does not exist in him and underlines that he is Ahl as-sunna. All these show that Sheikh Ali al-Bestami Musannifak, a scholar from the 15th century Timurid, Karmanli and Ottoman period, had a great admiration and intense interest in Zamakhshari. In our study, this interest and appreciation will be examined from different perspectives.

Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşerî'nin Kur'ân Kıssalarının Tekrarına Yaklaşımı

Ünal Kılıçarslan¹⁰⁴

Kur'ân kıssaları, muhatapları için büyük ibretler barındıran ilahi vahyin yapısında büyük bir yere ve öneme sahiptir. Zira tarihi gerçeklerden hareketle insanlara ibretler, müjdelere ve kritik mesajlar vermeyi amaçlayan Kur'ân'da kıssalar, son derece hassas ve düzenli bir şekilde zikredilmiştir. Bu bağlamda tefsir tarihi dikkate alındığında Kur'ân kıssalarına gereken önemin verildiği ve muhtevası üzerinde sayısız çalışma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca kıssalarda geçen mucizevi olayların mahiyeti, tarihi olayların/şahısların niteliği, kıssaların izahında kullanılan İsrâiliyat kaynaklı rivayetlerin nereye konumlandırılabilceği vb. durumlar Kur'ân kıssaları ekseninde meydana gelen tartışmalarının çeşitliliğini arttırmıştır. Bunun yanında Kur'ân'ın herhangi bir bölümün geçen bir kıssanın başka bir bölümde de zikredilmesinin sonucu "Acaba kıssaların tekrarının hikmeti nedir?" sorusu gündeme gelmiş ve araştırmalar yapılmıştır. Tarihten günümüze müsteşriklerin de yoğun biçimde inceledikleri bu meseleye müfessirler, birçok açıklama getirmişlerdir. İşte bu çalışmada da tefsir tarihimizde önemli bir yeri bulunan Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) el-Keşşâf isimli meşhur tefsirinde Kur'ân kıssalarının tekrarına yaklaşımını incelenmiştir. Kur'ân'da tekrar halinde gelen kıssaları örneklemeler halinde derleyip Zemahşerî'nin yorumları araştırılmıştır. Zemahşerî'nin konuyu ilahi hikmet, ibret ve insan hafızası kavramları çerçevesinde açıkladığı görülmüştür.

The Approach Of Zamakhshari To The Repetition Of The Stories Of Qur'ân In The Context Of Tafsur Of Kashshaf

The stories of the Qur'ân have a great place and importance in the structure of divine revelation, which contains great examples for its in-

¹⁰⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Develi/Kayseri, Öğretmen. Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Mezun Öğrenci. kilicarslanteoloji68@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4044-5605

terlocutors. Because, in the Qur'ān, which aims to give examples, good news and critical messages to people based on historical facts, parables are recited in a very sensitive and orderly manner. In this context, when the history of tafsir is taken into consideration, it is seen that the necessary importance is given to the stories of the Qur'ān and countless studies have been carried out on its content. Moreover, the nature of the miraculous events mentioned in the parables, the nature of the historical events/persons, where the narrations originating from Israel used in the explanation of the stories can be positioned, etc. have increased the variety of discussions that have occurred on the axis of the Qur'ānic stories. In addition, because of the recitation of a story in another chapter of any part of the Qur'an, the question "What is the wisdom of the repetition of the parables?" has been raised and research have been conducted. Commentators have offered many explanations to this issue, which has been intensively examined by the orientalist from history to the present day. In this study, the approach of Zamakhshari (d. 538/1144), who has an important place in our history of tafsir, to the repetition of the stories of the Qur'ān in his famous tafsir called al-Kashshaf was examined. The stories that come back again in the Qur'ān were compiled into samples and Zamakhshari's interpretations were investigated. It has been seen that Zamakhshari explained the subject within the framework of the concepts of divine wisdom, example and human memory.

Zemahşerî'nin Keşşâf'ta Mübhemâtu'l-Kur'an'a Yaklaşımı

Dr. Yahya Arslan¹⁰⁵

Zemahşerî, tefsir geleneğinde çok önemli bir konuma sahiptir. İlimi donanımı hususunda şüphe bulunmayan, hemen her alanda söz sahibi olan Zemahşerî, içerisinde meşhur âlimlerin de bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. Zemahşerî, meşhur tefsiri Keşşâf'ta Kur'an ilimleri hususunda da gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Bu ilimlerden bir tanesi de Kur'an'ın lafzıyla ilgili ilimlerden olan Mübhemâtu'l-Kur'an'dır. Mübhemâtu'l-Kur'an, Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmeyen, kimi işaret ettiği, kimi ve neyi kastettiği kapalı olan hususların zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuller, belirsiz zaman ve mekân zarflarıyla ifade edilmesidir. Mübhem ifadeler, kastedilen şahsın itibarını artırmak, ifade zenginliği sağlamak, kastedilen açık ve net olduğu için tekrar ifade etme gereği duymamak, açıkça zikredilmesinde bir fayda olmaması ve hoşlanılmayacak bir özelliklikle kastedilen kişiyi yermek gibi amaçlarla Kur'an'da yer almıştır. Tefsir sahasında otorite olan Zemahşerî'nin de Kur'an'daki mübhemler hususunda yaptığı değerlendirmeler önem arz etmektedir. Mübhemâtu'l-Kur'an ilminin önemi ve Zemahşerî'nin tefsirdeki konumuna binaen biz de bu bildiri- de örnekler üzerinden Zemahşerî'nin mübhem ifadelerle nasıl izahlar getirdiğini dikkatlere sunmayı amaçlamaktayız. Bu amacımızı gerçekleştirmek üzere de yöntem olarak Zemahşerî'nin Keşşâf'ı odak nokta seçilecek ve bu tefsir üzerinden örnekler verilecektir. Verilen örnekler üzerinden Zemahşerî'nin, Mübhemâtu'l-Kur'an ilminin konusu olan mübhem ifadelerle yaklaşımı değerlendirilecektir. Neticede her alanda olduğu gibi bu alanda da Zemahşerî'nin söz sahibi bir âlim olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹⁰⁵ Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, yahyaarslan58@hotmail.com , ORCID: 0000-0002-0774-1755

Zamahşeri's Approach to Mubhemātu'l-Qur'an in Keşşâf

Zamahşeri occupies a very important position in the exegetical tradition. Zamahşeri, whose knowledge is beyond doubt, trained many students, including some famous scholars. In his famous tafsir Keşşâf, Zamahşeri also made the necessary explanations about the sciences of the Qur'an. One of these sciences is Mubhemātu al-Qur'an. Mubhemātu al-Qur'an is the expression of matters that are not explicitly stated in the Qur'an, and to which the Qur'an does not explicitly refer, through pronouns, nouns, nouns, and indefinite adverbs of time and place. Ambiguous expressions have been used in the Qur'an to enhance the reputation of the intended person, to provide richness of expression, to avoid the need to rephrase what is meant because it is clear and unambiguous, and to denigrate the intended person with an unpleasant feature. Zamahşeri, who is an authority in the field of tafsir, is also important in his evaluations of the ambigrams in the Qur'an. Due to the importance of the science of Mubhemāt al-Qur'an and Zamahşari's position in tafsir, in this paper, we aim to draw attention to how Zamahşari explains the ambiguous expressions through examples. In order to realize this aim, Zamahşeri's Keşşâf will be chosen as the focal point, examples will be given through this tafsir. Through the examples given, Zamahşeri's approach to ambiguous expressions, which are the subject of the science of Mubhemāt al-Qur'an, will be evaluated. As a result, it will be tried reveal that Zamahşeri is a scholar who has a say in this field as in every field.

Zemahşerî'nin Dilbilimsel Tefsir Bağlamda “Garîbu'l-Kur'ân” Meselesine Bakışı

Doç. Dr. Yakup Bıyıkoglu¹⁰⁶

Garib lafzı, “az kullanılması nedeniyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimeler” için kullanılır. Şâfiî ve Taberî gibi âlimler Kur'ân'da yabancı lafızların varlığına karşı çıksa da kahir ekseriyetin görüşüne göre diğer Arap lehçelerinden ve yabancı dillerden gelen muarreb/Arapçalaşmış kelimeler Kur'ân'da mevcuttur. Zira bu tür kelimeler, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Arapların tamamı tarafından anlaşılıyordu. Buradan hareketle Sahabe dönemine varıncaya dek bu tür kelimelerin anlaşılma çabalarının olduğunu, bu minvalde farklı lehçelere ait ifadelerin anlaşılmasında şiirlerle istişhâd yapıldığını söylemek mümkündür.

Zemahşerî, Garîbu'l-Kur'ân konusunda mananın anlaşılmasına dair sözlüklere bakmak ihtiyacı duyulan kelimeler için “garib” değil de “müskil” lafzını kullanır. O, bazı ayetlerdeki anlaşılma sorununun lafızların farklı lehçelerdeki kullanımlardan kaynaklı olduğunu söyler. Bu konuda tefsirinde birtakım örnekler sunarak izahlarda bulunur. Ona göre Arapça dışında bir kelime bir dilde kullanılıyorsa artık bu kelime, o dilin bir parçası olmuştur.

Müfessir, her dilde başka dillere geçişlerin olduğunu, dolayısıyla Kur'ân'da da farklı dillere ait kelimelerin olduğunu kabul eder. Ancak o, İmam Şâfiî, Taberî ve Suyûtî gibi Kur'ân'da böyle kelimelerin varlığından bahsetse de bunların muarreb oluşu nedeniyle yabancı olmaktan çıktıklarını, dolayısıyla bunların Kur'ân'da bulunmasının caiz olduğunu öne sürer. Yer yer bu tür kelimeleri tefsirinde anlamlandırma cihetine gider. Ona göre bir kelimenin aynı anda hem Arapça hem de başka dilde olması mümkün değildir. Zira Arap diline giren ve konuşulan bir kelimenin Arapça olarak sayılması gerekir. Bu konuda o, yabancı dilden ge-

¹⁰⁶ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, ybiyikoglu@nku.edu.tr ORCID: 0000-0003-0759-8634

len Tevrat ve İncil gibi kelimeleri Arapça iştikak kurallarına tabi tutmak ve bunlara sarf ve nahiv içinde değerlendirmek konusunu ciddi olarak eleştirir. Arap dili kurallarını bilmeyenlerin bu tür hataları sıkça yaptığını söyler.

Zamakhshari's View on "Garîbu'l-Qur'an" in the Context of Linguistic Tafsir

The word "garib" is used for "words whose meaning is not known without consulting dictionaries because of little use". Although scholars such as Shafii and Tabari object to the existence of foreign words in the Qur'an, according to the opinion of the vast majority, muarrab /Arabicized words from other Arabic dialects and foreign languages are present in the Qur'an. Because such words could not be understood by all Arabs, who were the first addressees of the Qur'an. From this point of view, it is possible to say that there were efforts to understand such words until the period of the Companions, and in this way, istiḥād was made with poems to understand expressions belonging to different dialects.

Zamakhshari uses the word "muskil" rather than "garib" for words that need to be looked up in dictionaries for understanding the meaning of Garîbu'l-Qur'an. He says that the problem of understanding in some verses is due to the use of words in different dialects. He makes explanations by presenting some examples in his tafsir on this subject. According to him, if a word other than Arabic is used in a language, this word has become a part of that language.

The commentator accepts that there are transitions to other languages in every language, so there are words belonging to different languages in the Qur'an. However, even though he mentions the existence of such words in the Qur'an as Imam Shafii, Tabari and Suyuti, he argues that they cease to be foreigners due to their muarrab nature and therefore it is permissible to have them in the Qur'an. From time to time, he tries to make sense of such words in his interpretation. According to him, it is not possible for a word to be in both Arabic and another language at the same time. Because a word that enters and is spoken in the Arabic language must be counted as Arabic. In this regard, he seriously

criticizes the subject of subjecting foreign language words such as the Torah and the Bible to the rules of Arabic affinity and evaluating them in syntax and syntax. He says that those who do not know the rules of the Arabic language often make such mistakes.

Zemahşerî'nin *Ruûsü'l-Mesâil*'inde Zikrettiği Fıkhî Deliller Üzerine Bir İnceleme

Dr. Yasin Erden¹⁰⁷

Mukayeseli İslam Hukuk düşüncesinin temeli, ilm-i hilâf alanına dayanmaktadır. İlm-i hilaf, ana hatlarıyla mezheplerde yer alan farklı görüşleri ve bunların gerekçelerini bilmek anlamına gelmektedir. Söz konusu alanda kaleme alınmış eserler, başlıca üç kısımda incelenmektedir: 1. Ele alınan meseleler bakımından. 2. Görüşler arasında tercihte bulunup bulunmama açısından 3. Delillerin mahiyeti yönünden. Hanefî Cârullah Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) bu alandaki kitabı, önemli çalışmalar arasında kabul edilmektedir. Zemahşerî'nin *Ruûsü'l-mesâil*'i, Hanefiler ile Şafiiler arasındaki öne çıkan ihtilaflı meselelere yer vermektedir. Bunun yanında üç yerde Maliki mezhebinin görüşü aktarılmaktadır. Bilindiği üzere namazın-orucun farz olması gibi delaleti ve sübûtu katî konularda tartışma bulunmamaktadır. Eser, bu gibi meselelere temas etmemektedir. Ayrıca bu kitapta Hanefiler ile Şafiler arasında tartışma olmayan bazı konuların bulunduğu da ifade edilmektedir. Bu çalışmada literatür değerlendirmesi başlığında sonra Zemahşerî'nin *Ruûsü'l-mesâil*'inde yer verdiği deliller incelenmektedir. Müellifin hangi delillere yer verdiği, kendi mezhebinin müdafaa çabasının varlığı, karşı mezhebi hatalı gösterme gayretinin bulunması, eserin ilm-i hilafın hangi nevisine/nevilerine dahil olduğu gibi hususlar çalışmanın odaklandığı konulardandır. *Ruûsü'l-mesâil*'de nakledilen deliller arasında dikkat çeken noktalardan birisi, aynı delilin başka açılardan değerlendirilmesi neticesinde farklı hükümler için kullanılmasının mümkün olmasıdır. Mesela Hanefilerle Şâfiiler, meshetme konusundaki ayeti farklı anlamışlardır. Son olarak Zemahşerî'nin zikrettiği delillerin genel olarak şu şekilde olduğu söylenebilir: 1. Naklî: a) Ayet b) Hadis 2. Aklî: a) Hükme meşruiyet kazandırma amacıyla getirilen ayet. b) Hükme meşruiyet kazandırma

¹⁰⁷ Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Fıkah, yasinerden@odu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7681-229X

amacıyla getirilen hadis. c) İcmâ d) Kıyas e) Genel Kural f) Bir kural altında değerlendirilen meseleler (Burada hüküm verilen mesele, bir kural altında değerlendirilen meseleye benzetilmektedir). g) Yorum.

***An Examination Of The Juridical Evidences Mentioned
By Zamakhsharî İn His Ru'ūs Al-Masā'il***

Basis of comparative Islamic legal thought is based on 'İlm al-khilâf. 'İlm al-khilâf basically means to know different views mentioned in sects and their justifications. The works written in this field are examined in three main sections: 1. In terms of matters tackled. 2. In terms of whether or not to choose between views. 3. In terms of nature of evidences. Jārullāh al-Zamakhsharî al-Ḥanafî's (d. 538/1144) book in this field is accepted among important works. Zamakhsharî's *Ru'ūs al-masā'il* mentions prominent controversial matters between al-Ḥanafîyah and aş-Shāfi'îyah. In addition, view of Mālîkî sect mentioned in three places. As it is known, there isn't dispute on accurate signification and existence matters such as obligatory of prayer and fasting. The book doesn't touch on such matters. It is also stated that there are some matters in this book aren't dispute between al-Ḥanafîyah and aş-Shāfi'îyah. In this study, after the title of literature evaluation, the evidences given by Zamakhsharî in his *Ru'ūs al-masā'il* are examined. Matters such as what evidences the author included and existence of an effort to defend his own sect, existence of an effort to show the opposing sect to be wrong, which type(s) of 'İlm al-khilâf the book belongs are among that the study focuses on. One of salient points among the evidences transmitted in *Ru'ūs al-masā'il* is that it is possible to use the same evidence for different provisions as a result of evaluating it from different perspectives. For example, al-Ḥanafîyah and aş-Shāfi'îyah understood the âyah on anointing differently. Finally, it can be said that the evidences mentioned by Zamakhshari generally are as follows: 1. Transferred. a) Âyah. b) Ḥadîth. 2. Positive. a) Âyah brought with the aim of giving legitimacy to provision. b) Ḥadîth brought with the aim of giving legitimacy to provision. c) İjmâ'. d) Qiyās. e) General rule. f) Matters evaluated under a rule (Here, matter adjudicated is likened to matter evaluated under a rule). g) İnterpretation.

مكانة الزمخشري في علم البلاغة ودراساته

Dr. Yasser Ali Mohamed Ali¹⁰⁸

إن من خيرية هذه الأمة أن الله - عز وجل - قد مَنَّ عليها بعلماء ربانيين هم النجوم المضيئة في سماء هذا العالم؛ وبهداهم تتصلح أحوال العباد، والبلاد، وبالإعراض عن نهجهم تسود الظلمة، وتشتد الحيرة، ويتخبط الناس في دياجير الظلام، ومرتبة العلماء في الخلق بعد مرتبة الأنبياء، والرسل؛ ولهذا قال ابن القيم رحمه الله: " العلماء هم ورثة الرسل، وخلفاءهم في أممهم، وهم القائمون بما بعثوا به علماء وعمالء، ودعوة للخلق إلى الله على طرقهم، ومنهاجهم، وهذه أفضل مراتب الخلق بعد الرسالة، والنبوة، وهؤلاء هم الربانيون، وهم الراسخون في العلم...."، ومن هؤلاء العلماء الأفاضل العلامة " جار الله الزمخشري " رحمه الله تعالى ، فقد تنوعت مؤلفاته في شتى العلوم الإسلامية لا سيما في البلاغة القرآنية، ويشهد لذلك تفسيره المسمى بتفسير الكشاف، فقد قام فيه بتفسير القرآن الكريم، ويغلب على هذا التفسير الجانب البلاغي، وهذا ما حدا بي أن أكشف من خلال هذه الورقة البحثية عن مكانة العلامة الزمخشري البلاغية، وأشير إلى دراساته في علوم البلاغة مع ذكر نماذج تطبيقية من خلال تفسيره القيم، وأكشف من خلال الجانب التطبيقي على مكانته السامية، وعلو كعبه في الدراسات البلاغية سانلا المولى عز وجل السداد والتوفيق والقبول.

Among the goodness of this nation is that God - the Almighty - has bestowed upon it divine scholars who are the shining stars in the sky of this world. With their guidance, the conditions of people and countries will improve, and by turning away from their approach, darkness prevails, confusion intensifies, and people flounder in the depths of darkness, and the rank of scholars in creation is after the rank of prophets and messengers. That is why Ibn al-Qayyim, may God have mercy on him, said: "The scholars are the heirs of the Messengers, and their successors in their nations, and they are those who carry out what they were sent with in knowledge and work, and call people to God according to their ways and method, and these are the best ranks of creation after the message and prophethood, and these are the divine, and they are the well-established." In science...", and among these distinguished scholars is the scholar "Jarallah Al-Zamakhshari," may God Almighty have mercy on him. His writings varied in various Islamic sciences, especially in Qur'anic rhetoric, and his valuable interpre-

¹⁰⁸ yasser.alimuhammed@hotmail.com, 0000-0002-7548-958x, ORCID

tation called Tafsir Al-Kashshaf bears witness to this, in which he interpreted the Holy Qur'an. This interpretation is dominated by the rhetorical aspect, and this is what prompted me to reveal through this research paper the rhetorical status of the scholar Al-Zamakhshari, and I refer to his studies in the sciences of rhetoric while mentioning applied examples through his valuable interpretation, and I reveal through the applied aspect his lofty position and the height of his reputation. In rhetorical studies, asking God Almighty for payment, success and acceptance.

تروم هذه الورقة البحثية رصد المنهج البلاغي الفني الذي تبناه الامام جار الله الزمخشري في شرح وتفسير الايات القرآنية الذي يعتمد أساسا على : الموازنة بين التعبير القرآني والتعبير في كلام العرب . تعيين مظاهر العدول والمفارقة في في أسلوب القران الكريم. ابراز التقوق التعبيري للنص القرآني والمزايا التي انبثقت عن العدول والانزياح فيه من خلال التعليقات التي صاحبت الشرح والتفسير . اثبات ان النص القرآني قد احكم احكاما من حيث المبنى والمعنى بحيث يستحيل استبدال اي جزء منه دون ان يخل ذلك بفنيته وتفوقه واعجازه . ثم ستفان هذه الورقة البحثية بين منهج الزمخشري الذي ذكرناه وبين ما يروج في الدراسات الاسلوبية المعاصرة مع التركيز على المصطلحات التي وظفها الامام الزمخشري في تحليلاته والتي تتدرج ضمن التحليل الاسلوبي مثل الالتفات، العدول، الخروج عن مقتضى الظاهر .

This research paper aims to monitor the artistic rhetorical approach adopted by Imam Jar Allah Al-Zamakhshari in explaining and interpreting Qur'anic verses, which relies mainly on: Balancing between Qur'anic expression and expression in Arab speech.

Identifying the manifestations of deviation and paradox in the style of the Holy Qur'an.

Highlighting the expressive superiority of the Qur'anic text and the advantages that emerged from its changes and shifts through the explanations that accompanied the explanation and interpretation. Proving that the Qur'anic text has been tightly controlled in terms of structure and meaning, such that it is impossible to replace any part of it without prejudice to its artistry, superiority, and miracle. Then this research paper will compare the approach of Al-Zamakhshari that we mentioned with what is promoted in contemporary stylistic studies, with a focus on the terms that Imam Al-Zamakhshari employed in his analyzes and which fall within stylistic analysis, such as turning around. Deviation from apparent requirements.

109 rahmasetif19@yahoo.fr, جامعة محمد لمين دباغين سطيف / الجزائر, استاذة محاضرة (أ)

أسس الاجتهاد الفقهي عند الزمخشري في تفسير الكشاف

Dr. Yusuf Alhamoud¹¹⁰

يعتبر جار الله الزمخشري محمود بن عمر المتوفى سنة (538هـ) من أهم علماء البلاغة واللغة والتفسير، ولاقى حفاوةً واهتماماً كبيراً من العلماء في أرائه البلاغية والبيانية، لأن كتابه الكشاف هو حقل تطبيقي علمي البلاغة والإعجاز متأثراً بمنهج وأتجاه عبد القاهر الجرجاني في كتبه البلاغية، وبهذا الاعتبار لا يكاد يضارعه تفسير بياني في طريقته وقدرته على شرح آفاق البلاغة وإظهار روعة الإعجاز القرآني، ولذلك طفق العلماء والدارسون يتكلمون عن آراء واتجاهات الزمخشري اللغوية والبلاغية، ولكن دراستي سوف تأخذ منحي آخر لم يأخذ نصيبه من البحث والدراسة وهو الاتجاه الفقهي الأصولي عن الزمخشري، وما هي الركائز والقواعد المعرفية التي يعتمدها في أسس البحث الفقهي، وكيف يجمع بين قواعد الاجتهاد الأصولية عند المعتزلة وقواعد النظر الفقهي عند الحنفية، ومن المعلوم أنه توجد قواعد ووشائج مشتركة بين أسس النظر عند الحنفية وبين كثير من قواعد الاجتهاد عند المعتزلة، وهذا ما ظهر جلياً عند الزمخشري في نزعه الفقهية الجامعة بين المدرستين، وذلك من حيث الأصول والمصادر كالعقل والكتاب والسنة والقياس أو من حيث المباحث والقواعد الأصولية التفصيلية الشائعة في الحقل التداولي الفقهي الأصولي عند الحنفية والمعتزلة، وهي حالة من المقاربة والمواءمة استطاع الزمخشري الاعتماد عليها في تفسيره الكشاف كمنهج علمي مقترن في عملية الاستدلال الفقهي الأصولي.

The Basis Of Jurisprudential Diligence At Al-Zamakhshary in His Interpretation Al-Kashaf

Jarullah Al-zamakhshary Mahmoud bin Omar the deceased in (1143 a.d.) is considered one of the most important scholars of rhetoric, language and interpretation. And he received a pleasing and great attention from scholars about his eloquent and rhetorical opinions, because his book Al-kashaf is an applied field for the sciences of eloquent and inimitability influenced by the method and direction of Abdul Qadir Al-jorjany in his rhetorical books. And with this in mind, it can hardly be matched by any eloquent interpretation in his way and ability of explaining the horizons of rhetoric and showing the magnificence of the inimitability of the Qur'an. Therefore the experts and scholars started speaking about the linguistic and rhetoric opinions and directions of Al-zamakhshary, but my study is going to take another aspect that didn't take its share of research and study, which is the fundamentalist jurispr-

¹¹⁰ University of Tripoli, Fıkh, yusuf.aldeb@gmail.com ORCID: 0000-0003-0516-5632

rudential direction about Al-zamakhshary. And what are the knowledge basis and rules, which he depends on in the process of the jurisprudential research, and how he combines the diligence fundamentalist rules at the Mu'tazila and the jurisprudential consider at the Hanafis. And it is known that there are common rules and nexus between the basis of consideration at the Hanafis and many of the diligence rules among the Mu'tazila. And that what was clearly obvious at Al-zamakhshary in his jurisprudential tendency that combines the two schools, and that is in terms of basis and sources such as mind, the Qur'an, sunna, and measurement. Or in terms of detailed fundamentalist common rules and researches in the fundamentalist, jurisprudential, and deliberative field among the Mu'tazila and the Hanafis. And it is a case of convergence and harmonization on which Al-zamakhshary depended in his interpretation Al-kashaf as a scientific method associated with the process of fundamentalist and jurisprudential inference.

Zemahşerî'nin Ru'ûsü'l-Mesâ'il Adlı Eseri Bağlamında İhtilaf Anlayışı

Doç. Dr. Yusuf Balta¹¹¹

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (öl. 538/1144), çok yönlü bir alimdir. Her ne kadar *Keşşâf* isimli dirayet tefsiriyle temayüz etmiş olsa da dil, tefsir, fıkıh, kelam gibi İslâmî ilimlerden birçok alanda eser vermiştir. Fıkıh, eser verdiği alanlardan biridir. *Ru'ûsü'l-mesâ'il* (*el-Mesâ'il'ü-l-hilâfiyyeti'l-Hanefiyyeti ve's-Şâfiyyeti*) adlı eseri fıkha dair olup Hanefiler'le Şâfiiler arasındaki ihtilâflar hakkındadır. Eserde bu iki mezhep arasındaki bazı fikhî meselelere dair ihtilâflar gündeme getirilmiş ve delilleri zikredilerek ihtilaf sebepleri ortaya konulmuştur. Kendisi görüşlere yönelik bir tercihte bulunmamış ancak Hanefilerin delillerini “Bizim delilimiz”, diyerek sahiplenmiştir. Fıkıh alanında önemli bir eserdir. Zemahşerî, bu eserinde toplamda 42 “Kitâb”, 15 “Bâb” başlığı altında 406 “Mesele” ele almıştır. “Kitâbuz-Zekât” başlığı altında zekatla ilgili on sekiz, “Bâbu zekâti'l-fitr” başlığı altında da fitır sadakasıyla ilgili dört meselede iki mezhebin ihtilâflarına yer vermiştir. Zemahşerî'nin bu eserinde zekât ve fitır sadakaları örneğinde, iki mezhebin ihtilaf ve delillerini çeviri değerlendirme şeklinde ele alacağız. Bu konuda bu iki mezhebin zekât ve fitır sadakasıyla ilgili delil ve ihtilaf sebeplerini ve aynı zamanda müellifin bu eserdeki metodu ve ihtilaf anlayışı ortaya koymaya çalışacağız. Gerekli yerlerde diğer Hanefî ve Şâfiî kaynaklarla da karşılaştırmalar yapılacaktır.

Zemahşeri's Approach Of Dispute Within The Context of Ru'ûsü'l-Mesâ'il

Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Umar b. Muhammad al-Harizmi ez-Zamakhshari (d. 538/1144) is a versatile scholar. Although he was dis-

¹¹¹ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yerleşkesi, İlahiyat Fakültesi, yfbalta@gmail.com ORCID: 0000-0002-5753-8341

tinguished by the wise interpretation called Keşşâf, he produced works in many fields of Islamic sciences such as language, tafsir, fiqh and kalam. Fiqh is one of his fields of work. His work Ru'ûsü'l-mesâ'il (el-Mesâ'il'ü-l-hilâfiyyeti'l-Hanefiyyeti ve's-Şâfi'iyyeti) is about fiqh and is about the conflicts between Hanafis and Shafiis. In the work, the conflicts on some legal issues between these two sects have been brought to the agenda and the reasons for the conflict have been revealed by mentioning the evidences. He did not make a preference for the views, but he embraced the evidence of the Hanafis as "our evidence". It is an important work in the field of fiqh. In this work, Zemahşerî dealt with 406 "Issues" under the title of 42 "Books" and 15 "Babs". Under the title of "Kitabuz-Zakat", eighteen related to zakat, and under the title of "Babu zakat al-fitr", four issues related to fitr al-fitr, the conflicts of the two sects took place. In this work of Zamakhshari, in the example of zakat and fitr alms, we will consider the conflicts and evidences of the two sects in the form of translation evaluation. In this regard, we will try to reveal the evidence and reasons for disagreement regarding the zakat and fitr alms of these two sects, as well as the author's method and understanding of disagreement in this work. Where necessary, comparisons will be made with other Hanafi and Shafi'i sources.

Zemahşeri'nin *el-Mufaşşal fî Şınâ'ati'l-Îrâb* Adlı Eserinin Literatürü

Prof. Dr. Yusuf Doğan¹¹²

Yaşadığı dönemde büyük bir iz bırakmış büyük bir alim Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), ilk eğitimini kendi beldesinde almış, devrinin lügat, nahiv, edebiyat gibi ilimlerde otorite olmuş Ebû Mudar Mahmûd b. Cerîr ed-Dabbî el-İsfahânî (ö. (ö. 507/1113), Hâkim el-Cüşemî (ö. 494/1101), Rükneddin İbnü'l-Melâhimî (ö. 536/1141) gibi alimlerden dersler almıştır .

Bağdat, Mekke, Şam gibi şehirlere ilmî seyahatlerde bulunmuş olan Zemahşeri, buraların hem idarecileri hem de âlimleriyle görüşmüş, Arap kabilelerine gitmiş, lehçelerle ilgili önemli bilgiler edinmiş ve böylece kendisini çok iyi yetiştirmiştir.

Yaşadığı asırda aşkla ilme özellikle Arap diline emek vermiş olan Zemahşerî, Arap dili ile ilgili kıymetli eserler telif etmiştir. Bu eserlerden birisi de seçmeci ve uzlaştırmacı bir yol izlediği *el-Mufaşşal* adlı eseri olmuştur.

el-Mufaşşal, Zemahşerî'nin sadece kendi döneminde değil, kendisinden sonra etkili olmuş, bizzat müellifin kendisi tarafından "*Havâşî'l-Mufaşşal*" adıyla şerhedilmiş, ayrıca birçok dilci ve alimin ilgisini çekmiş, hem okutulmuş hem de üzerine şerh, haşiyeler yazılmış, nazmedilmiş, ezberlenmiş, ihtisar edilmiş, şevahitleri üzerine özel çalışmalar yapılmış; şerhedilen, haşiye yazılan ve ihtisar edilen kitaplar üzerine de ayrı çalışmalar yapılmaya değer görülmüş, elden ele dolaşmış ayrıca çağdaş ilim dünyasında da ilgi görerek akademik çalışmalara konu yapılmış bir kitap olmuştur. Biz de bütün bu hususları göz önünde bulundurarak ve söz konusu Zemahşeri Sempozyumu'nu fırsat bilerek *el-Mufaşşal* üzerine yapılan çalışmaların bir kronolojisinin (literatürünün ortaya) çıkarılmasını, bunlardan günümüze kadar ulaşanların da içerik,

¹¹² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı ABD, doganyu-suf58@hotmail.com ORCID: 0000-0001-9070-9635

yöntem, kapsam, kaynaklar ve etkileri açısından kısaca tanıtılmasını, böylece bu kıymetli eserden daha fazla istifade edilmesini amaçladık.

A great scholar who left a great mark in his time was Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Omar b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (d. 538/1144), received his primary education in his own town, and was an authority in the sciences of his time such as dictionary, syntax and literature. Ebû Mudar Mahmûd b. He took lessons from scholars such as Cerîr ed-Dabbî el-İsfahânî (d. (d. 507/1113), Hâkim el-Cüşemî (d. 494/1101), Rükneddin İbnü'l-Melâhimî (d. 536/1141).

Zamahshari, who made scientific trips to cities such as Baghdad, Mecca and Damascus, met with both the administrators and scholars of these places, went to Arab tribes, acquired important information about dialects and thus educated himself very well.

Zamakhshari, who devoted his time to science, especially the Arabic language, wrote valuable works on the Arabic language. One of these works was his work titled al-Mufaşşal, in which he followed an eclectic and conciliatory path.

al-Mufaşşal was influential not only in Zamakhshari's time but also after him, it was annotated by the author himself under the name "Ḥavâşî'l-Mufaşşal", it also attracted the attention of many linguists and scholars, it was both read and annotations, annotations were written on it, and it was annotated. , were memorized, condensed, and special studies were made on their shawahids; It was deemed worthy of conducting separate studies on the books that were annotated, annotated and summarized, and it was circulated from hand to hand and also attracted attention in the contemporary scientific world and became the subject of academic studies. Considering all these issues and taking the Zamhakshari Symposium as an opportunity, we aim to reveal a chronology (literature) of the studies on al-Mufaşşal, and to briefly introduce those that have survived to the present day in terms of content, method, scope, sources and effects, thus We aimed to make more use of this valuable work.

Ahkâm Ayetlerinin Tefsiri Bağlamında Zemahşerî'nin Fikhî Görüşleri (Keşşâf Tefsiri Örneği)

Dr. Yusuf Yurt¹¹³

Uzun süre Mekke'de ikameti nedeniyle Cârullah; doğduğu bölgeye nispetle Fahr-ı Harizm ve itikaden mensubu olduğu mezhebe izafetle Hâtemü'l-Mu'tezile gibi lakaplarla anılan Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî 467/1075 - 538/1144 yılları arasında yaşamış dil ve tefsir alanlarında verdiği eserlerle şöhret kazanmış mümtaz bir şahsiyettir. Mutezile mezhebine mensubiyeti nedeniyle Keşşâf isimli eserinde sünnî akideye ters düşen pek çok görüşlerine ve ehl-i sünnet alimlerine yönelttiği sert eleştirilerine rağmen Beyzâvî, Neseî ve Ebu's-Suûd vd sünnî müfessirler üzerinde etkisi büyüktür. Diğer taraftan, amelen Hanefî mezhebine mensup olmasına karşın Zemahşerî'nin kimi zaman tefsirinde Şafiî mezhebine ait görüşleri tercih ettiği de kaynaklarda ifade edilmektedir. Yapılan literatür taramalarında itikadî yönünün ve itizâlî görüşlerinin bir hayli akademik çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Zemahşerî'nin görece olarak daha az sayıda ilmi çalışmaya konu olmuş bir yönü ele alınarak Keşşâf isimli eserinde ibadetler, muamelat, aile hukuku, cihat vb. konulardaki ahkam ayetlerini ele alış şekli, ilgili ayetleri tefsirindeki fikhî temayül ve tercihleri incelenecek ve Keşşâf tefsiri çerçevesinde fikhî tercihleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Zamakhshari's Fiqh Views in the Context of the Interpretation of the Verses of Ahkam (Example of Kashesaf Interpretation)

Carullah Mahmoud b. Umar b. Muhammed ez-Zamakhshari lived between 467/1075 - 538/1144 is a distinguished person who gained fame with his works in the fields of language and tafsir. Despite his many views contradicting the Sunni creed in his work named Keşşâf due to his affiliation with the Mutezile sect, and despite his harsh criticisms of Ahl

¹¹³ Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, yusuf.yurt@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2512-4141

as-sunna scholars, He had a great influence on the Sunni commentators such as Beyzâvî, Nesefî and Ebu's-Suûd etc. On the other hand, it is also stated in the sources that although he is a member of the Hanafi sect, Zamakhshari sometimes prefers the views of the Shafi'i sect in his commentary. In the literature reviews, it is seen that his creed and i'tizâlî views are the subject of many academic studies. In this study, an aspect of Zemahşerî that has been the subject of relatively few scientific studies is discussed and in his work called Keşşâf, worships, transactions, family law, jihad, etc. the way of handling the verses of law on the subject, the fiqh tendencies and preferences in the exegesis of the relevant verses will be examined and the fiqh preferences will be tried to be revealed within the framework of Kashshaf tafsir.

Kehf Suresindeki Hızır-Musa Kıssasının Keşşâf ve Rûhu'l-Beyân Tefsirlerindeki Birlikteliğinin Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Yüksel Göztepe¹¹⁴

Bu çalışmada, tefsir tarihinde özel bir yere sahip Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ında Hızır-Mûsâ kıssası izah edilirken nakledilen rivayet ve yorumların, *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde geçen benzerlik ve farklılıkları ele alınmıştır. Mutezilî görüşlere sahip ve tasavvufî düşünceye çok uzak olmasına rağmen ehlisünnet inancına sahip birçok müfessirin eserlerinde etkisi açıkça görülen Zemahşerî'nin tefsirindeki bazı yorumları, işaret bir tefsir olan *Rûhu'l-Beyân*'la birlikte ele alınıp irdelenmiştir.

Yine *Keşşâf*'ta Hızır-Mûsâ kıssasıyla ilgili yapılan bazı rivayetlere bakıldığında aslında bu nakillerin *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde bulunması daha uygun gözükmesine rağmen bunların *Keşşâf*'ta geçtiğini görmekteyiz. Bazen de *Keşşâf*'ta olması daha uygun düşen bir izahın sadece *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde verildiğini müşahade ettik. Bazen de her iki tefsirin de dikkat çekici bir noktada birleştiğini müşahade etmekteyiz. *Keşşâf*'da Hızır'ın bir peygamber olduğuna vurgu yapılırken *Rûhu'l-Beyân*'da bu durum üzerinde durulmaz. Sufilerin ekseriyetin kabul ettiği gibi İsmail Hakkı da Hızır'ı bir veli olarak kabul ettiği görülmektedir. Yine tasavvuftaki edebi açıklama yönünden daha uyunun düşecek bazı örnekleri, *Rûhu'l-Beyân*'da değil de *Keşşâf*'ta görmekteyiz. Biz bu çalışmamızı, bu ve benzeri izahları dikkate alarak yaptık.

Evaluation of the coexistence of the story of Khidr-Moses in Surat al-Kahf in the commentaries of Kashshâf and Rûhu'l-Bayân

In this study, the similarities and differences of the narrations and interpretations in Zamakhsharî's *Kashshâf*, which has a special place in

¹¹⁴ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı, ygoztepe@gmail.com ORCID: 0000-0001-5701-0267

the history of tafsīr, while explaining the parable of Khidr-Mūsā in the tafsīr of Rūhu'l-Bayān are discussed. Some of the comments in the tafsīr of Zamakhsharshī, whose influence is clearly seen in the works of many exegetes who have the belief of ahlisunna although he has Mutazilite views and is very far from Sufi thought, have been discussed and analysed together with Rūhu'l-Bayān, which is an interpretative tafsīr.

Again, when we look at some of the narrations about the parable of Khidr-Mūsā in Kashshāf, we see that these narrations are mentioned in Kashshāf, although it seems more appropriate to find them in the commentary of Rūhu al-Bayān. Sometimes we observe that an explanation that is more appropriate in Kashshāf is given only in the commentary of Rūh al-Bayān. Sometimes we observe that both commentaries converge on a remarkable point. While Kashshāf emphasises that Khidr was a prophet, Rūh al-Bayān does not dwell on this point. It is seen that Ismail Hakki, like the majority of Sufis, accepts Khidr as a saint. Again, we see some examples that would be more appropriate in terms of explaining the Sufi literature not in Rūhu'l-Bayān but in Kashshāf. We have made this study by taking these and similar explanations into consideration.

فلسفة اللغة وتوظيفها في التفسير: نظرة إجمالية في الكشاف

Dr. Zakir Aras¹¹⁵

تحظى فلسفة اللغة بأهمية كبيرة في الحقول المعرفية المعاصرة ولا سيما في إدراك مقاصد المؤلف وفهم فحوى مراده المبتوئ في النصّ المقروء. وأصبحت عملية مساندة لعلم التأويل (الهيرمينوطيقا) فيما يتعلّق بقراءة النصّ واستنتاجه. فإنّ فلسفة اللغة تتعامل مع هذه المعطيات اللغوية وفق مبدأ المعطيات والمكونات التي تساهم في تشكيل ذهنية المفسر. فإنّه يمارسها للإعراب عن معاني القرآن وفهمه، ولكن هل يزوّدنا بقراءة تنفرد ببعده لغوي فقط أم أنّ هناك ثمة اعتبارات وظفّها في هذه العملية؟

لا يخفى أن فلسفة اللغة هي محاولة فكّ رموز المفسر والوقوف على المبادئ والأسس التي استخدمها في عملية التفسير، وهي عبارة عن تحليل شفرات الذات المفسرة من خلال تعاطيه مع مادة التفسير. تهدف هذه الورقة البحثية إلى إمطة اللثام عن المادة اللغوية عند الزمخشري مع إبراز مدى البعد بين الدرس اللغوي والطرح التفسيري، وبالتالي تسعى إلى اكتشاف روابط لغوية مارسها في مادة التفسير، ومناقشة فلسفة المعنى عنده وإبراز الأركان التي يقوم عليها الطرح التفسيري. الكلمات الدالة: فلسفة اللغة، الكشاف، الزمخشري، فلسفة المعنى.

Philosophy of language and its employment in interpretation: An Overview of al-Kashshāf

The philosophy of language is of utmost importance in contemporary knowledge fields, especially in exploring the author's intentions and the text's purpose. It has become a supportive process for the science of interpretation (hermeneutics) with reading and interpreting the text. The philosophy of language deals with these linguistic elements according to the principle of components and factors that contribute to shaping the interpreter's mentality. He practices it to express and understand the meanings of the Qur'an, but does he provide us with a reading confined to a linguistic dimension only, or are there considerations that he employed in this process?

There is no doubt that the philosophy of language is an attempt to decipher the codes of the interpreter and the principles he uses in the process of interpretation. It is digging into the codes of the interpreter's self by engaging with the interpretation material. This study aims to un-

¹¹⁵ zakirarass@gmail.com , Orcid: 0000-0002-2103-5769 ، الجامعة الإسلامية العالمية بماليزيا

cover the linguistic material in al-Zamakhsharī's work, highlighting the distance between linguistic study and exegetical discourse. Thus, it seeks to discover linguistic links that he employed in interpretation material, discuss his philosophy of meaning, and highlight the supports that the interpretive presentation relies on.

Dil Felsefesi ve Yorumda Kullanımı: Keşşâf'a Genel Bir Bakış

Dil felsefesi çağdaş bilgi alanlarında, özellikle yazarın niyetinin ve metnin amacının araştırılmasında son derece önemlidir. Metnin okunması ve yorumlanmasıyla birlikte yorum bilimine (hermenötik) destekleyici bir süreç haline gelmiştir. Dil felsefesi, bu dilsel unsurları, tercümanın zihniyetinin şekillenmesine katkıda bulunan bileşenler ve faktörler ilkesine göre ele alır. Kur'an'ın manalarını ifade etmek ve anlamak için yapar ama bize sadece dilsel boyutta bir okuma mı sağlar yoksa bu süreçte kullandığı hususlar var mıdır?

Hiç şüphe yok ki dil felsefesi, yorumcunun kodlarını ve yorumlama sürecinde kullandığı ilkeleri deşifre etme girişimidir. Yorum malzemesiyle ilgilenerek yorumcunun benliğinin kodlarını kazmaktadır. Bu çalışma, ez-Zemahşerî'nin eserindeki dilsel materyali ortaya çıkarmayı, dilbilimsel çalışma ile tefsir söylemi arasındaki mesafeyi vurgulamayı amaçlamaktadır. Böylece onun yorumlama materyalinde kullandığı dilsel bağlantıları keşfetmeyi, anlam felsefesini tartışmayı ve yorumlayıcı sunumun dayandığı destekleri vurgulamayı amaçlamaktadır.

Zemahşerî'nin Tefsirinde Rivayetlerin Boyutu

Dr. Zekeriya Efe¹¹⁶

İslam dini açısından bakıldığında İslami ilimler tarihinde öne çıkan birçok ilim adamı vardır. Bu ilim adamlarından bazıları birden fazla alanda meşhur olmuşlardır. Meşhur olan âlimlerin, özellikle tefsir ve belagat alanında en güçlülerinden birisi de ez-Zemahşerî'dir. ez-Zemahşerî, ansiklopedik bir birikime sahip, birçok alanda önemli eserler vermiş bir müfessirdir. İslam ilim tarihinde önemli bir şansı bulan, İslam âleminin yetiştirdiği nadir âlimlerden biridir. Başta Tefsir olmak üzere, Lügat, Belagat, Fıkıh Usulü, Kalam, Hadis, Tarih gibi birçok alanda eser vererek haklı bir şöhrete de sahip olmuş bir şahsiyettir. O, alanında usta, birçok eser yazmış, en önde gelen alimlerden bir olan bir tefsircidir. Zira ez-Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*'nde belagat başta olmak üzere kıraat, fıkıh, hadis, kalam, şiir, deyim ve tarih gibi farklı bilgileri zamanına ve zeminine uygun olarak kullanmış ve başarılı bir eser ortaya koymuştur.

ez-Zemahşerî, kendisinden önceki yazarlardan yararlanmayı ihmal etmemiş, ulaşabildiği kadar yazarların eserlerinden de en güzel bir biçimde yararlanmayı bilmiştir. Zemahşerî, kendisinden önceki ilim adamlarından etkilendiği gibi kendisinden sonrakileri de etkilemeyi başarmış bir alimdir. Mezhebi ve meşrebi ne olursa olsun, hemen hemen kendisinden sonra gelen, kendisinden bahsetmeyen bir müfessir neredeyse yoktur.

Biz bu sempozyumda *Keşşaf tefsiri*'nde rivayetlerin ağırlıklı olarak kullanıldığını, rivayet boyutunu ve rivayetlere karşı tutumunu belirterek bir tebliğ sunumu gerçekleştirmek istemekteyiz. Zira bu tefsirde rivayet tefsirlerinde olduğu gibi çokça rivayet bulunmaktadır. Özellikle tefsirlerden alınan rivayetler çok dikkat çekicidir. Arap dilinin imkânlarını başarıyla kullanan Zemahşerî, kendisinden önceki kaynakların ri-

¹¹⁶ Milli Eğitim Bakanlığı/Yozgat A. I. Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, zekeriyaefe@hotmail.com. ORCID : 0000-0002-5530-0495

vayetlerini de başarıyla kullanmaktadır. Bu nedenle *el-Keşşâf*'ın rivayet yönünün incelenmesi araştırılmaya değer olarak görüldüğünden bu konuya çalışılmıştır.

Islam is different from the other people, Islam is the only one who wants to live with it. But I am happy to hear from you that you are the one who is the one who is the one. If there is a problem, the text will be removed from the background and the background will be removed from the background. ez-Zemahşerî, ansiklopedik birikime sahip, birçok alanda önemli eserler vermiş bir müfessirdir. Islam is the only one who is in the world, Islam does not know what is happening. This is the most important thing, the last, the most beautiful, the best, the most beautiful, the most beautiful, the most beautiful and the most beautiful of all. Oh, now we have to do it, it's easy to eat, and it's easy to eat. This is the same as the Zemahşerî. It is important to know what you are looking for.

ez-Zemahşerî, kendisinden önceki yazarlardan yararlanmayı ihmal etmemiş, ulaşabildiği kadar yazarların eserlerinden de en güzel bir biçimde yararlanmayı bilmiştir. Also, there is a lot of people who are unable to do so and who can use it to do so. I don't know what people are doing, they have children, they have no children, they don't know what to do.

This is the same time as this is the first time you have the right to do so, and the best way to do so is to make sure that the sun is in good condition. . Zira bu tefsirde rivayet tefsirlerinde olduğu gibi çokça rivayet bulunmaktadır. It can be used as a solution. Arabic language is important to use the same language, which can be used directly from the market. Bu nedenle *el-Keşşâf*'ın rivayet yönünün incelenmesi araştırılmaya değer olarak görüldüğünden bu konuya çalışılmıştır.

Rivayet-Dirayet Bağlamında Zemahşerî'nin Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım

Doç. Dr. Zeynel Abidin Aydın¹¹⁷

Zemahşerî mevzubahis olduğunda genellikle akla ilk olarak onun meşhur tefsiri “el-Keşşâf” gelmekte ve tefsir alanında otorite oluşu, tefsirinin özgünlüğü ve Arap dilindeki uzmanlığı gibi noktalara dikkat çekilmektedir. Ancak rivayet-dirayet bağlamında değerlendirildiğinde tefsirinin aslında öncekilerden çok da farklı olmadığı görülmektedir.

Zemahşerî'nin özgün ve otorite oluşuna dikkat çekilmesi, onun Kelam'a dair farklı yorumlarından kaynaklanıyor olsa gerektir. Zira bu yönüyle Zemahşerî'ye bakıldığında özellikle Kelamî meselelerle ilgili ayetlerin tefsirindeki farklı yaklaşımları dikkatlerden kaçmamaktadır. Ancak Kur'an'ın diğer âyetleri için aynı şeyi söylemek o kadar da kolay gözükmemektedir. Farklı bir coğrafyanın ve farklı bir asrın (öl. 538/1144) çocuğu olmasına rağmen Zemahşerî'nin çoğu Kur'an ayetini sanki nüzul ortamında yaşıyormuş gibi yorumlaması dikkatlerden kaçmamaktadır. Burada hayatının bazı dönemlerini Mekke'de geçirmiş olması ve tefsirini Mekke'de yazmış olmasının da önemli bir etken olduğu hissedilmektedir. Genel itibariyle tefsirine bakıldığında Zemahşerî'nin önceki ulemadan çok da farklı olmadığı görülmektedir. Boşanma hukuku, vefat durumunda iddet süreleri, zina iftirası ve şahitlik gibi konular başta olmak üzere hilallerle ilgili soruya verilen cevaplar, peygamberin ümmiliği, vahiy alırken telaş yaşaması türünden konulara ait yorumlarına bakıldığında Zemahşerî'nin yerine göre zayıf olduğu da anlaşılan rivayetlerin etkisinde bir tefsir amelîyesi yürüttüğü müşahede edilmektedir.

Bir alimin ilmi kişiliği tespit edilirken mutedil bir dil kullanılması, başarılı olduğu alan/alanlar varsa özellikle onlara vurgu yapılması ve tarihteki konumunun dengeli bir biçimde aksettirilmesi önemlidir. Bu

¹¹⁷ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, aydinzeynelabidin@gmail.com ORCID: 0000-0002-7354-1671

yönüyle bakıldığında Zemahşeri'nin tefsirdeki farklılığının genellikle Kelamî konularla sınırlı kaldığı, -eseri dirayet ağırlıklı tefsir kategorisinde değerlendirilmesine rağmen- diğer ayetlerin yorumunda rivayetlerin etkisinden çok da kurtulamadığı görülmektedir.

A Critical Approach to Zamakhshari's Qur'an Interpretation in the Context of Riwayah and Dirayah

When Zamakhshari is mentioned, usually comes to mind first his famous tafsir "al-Kashshaf" and attention is drawn to points such as his authority in the field of tafsir, the originality of his tafsir and his expertise in the Arabic language. However, when evaluated in the context of riwayah and dirayah, it is seen that his tafsir is not much different from the previous ones.

The fact that Zamakhshari is unique and authoritative must be due to his different interpretations of Kalam. Because, looking at Zamakhshari from this aspect, the different approaches in the interpretation of the verses related to Kalami issues do not escape attention. However, it does not seem that easy to say the same for other verses of the Qur'an. Despite being a child of a different geography and a different century (died 1144), Zamakhshari's interpretation of most verses of the Qur'an as if he lived in the environment of revelation does not escape attention. It is understood that the fact that he spent some periods of his life in Mecca and that he wrote his tafsir in Mecca was also an important factor. When we look at his tafsir in general, it is seen that Zamakhshari is not much different from the previous scholars. Considering the issues such as the law of divorce, the duration of iddah in case of death, adultery slander and witnessing, the answers given to the question about the crescents, the illiteracy of the prophet, his rush while receiving revelations, it is observed that Zamakhshari carried out a tafsir work under the influence of the narrations, which were understood to be weak.

It is important to use a moderate language when determining the scientific personality of a scholar, to emphasize the areas in which he is successful, and to reflect his position in history in a balanced way. From this point of view, it is seen that Zamakhshari's difference in the

interpretation of the verses of the Qur'an is generally limited to theological issues, and -although it is evaluated in the category of tafsir based on riwayat- it is seen that he could not get rid of the influence of the riwayat/narrations in the interpretation of other verses.

Sıradışı Yaşamının, Zemahşeri'nin Tefsiri ve Görüşleri Üzerindeki Etkisine Örnekler

Dr. Zeynep Ceran¹¹⁸

İnsanın düşünsel üretimleri sadece duyular, algılamalar, ilmi çalışmalar ve arayışlar yoluyla edindiği bilgilerden değil; geçirdiği yaşamlıklardan ve bunların kendi ruhunda bıraktığı izlerden de etkilenmektedir. Bu durumun Zemahşeri gibi çok yönlü kişilikler için de geçerli olduğu, vücuda getirdiği eserlerin satır aralarından anlaşılmalıdır. Başlangıçta salt bir ilmî anlayış olduğu düşünülen yaklaşımların, ortaya çıktığı dönem ve şartlar dikkate alınarak değerlendirildiğinde arka planındaki yaşamsal saikler fark edilmektedir. Bu türden bir farkındalık ise söz konusu yaklaşımların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Çalışmamızda çeşitli konulardaki düşünceleri ve yazdığı eserler ile bir dönemin ilmî otoriteleri arasında isminden söz ettiren Zemahşeri'yi sıradışı yaşam öyküsü ile tanıtmayı hedefliyoruz. Bunun için, yaşadığı dönem ve coğrafyada karşılaştığı olayların onun tefsiri ve çeşitli görüşleri üzerindeki etkilerinin izlerini süreceğiz. Çalışmamız Zemahşeri'nin hayatının çeşitli dönemlerinden kesitler ve *Keşşaf* adlı tefsirinden sunacağımız örnekler etrafında şekillenecektir. Özellikle belirli ayetlere getirdiği açıklamalarda, Ehl-i Sünnet'e, Şia'ya ve tasavvufa yaklaşımında ve onlara yönelttiği çok ağır eleştirilerde kendini hissettiren yaşam tecrübelerini ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızın, tefsir tarihimizin bu değerli şahsiyetine hem bir vefa borcu hem de eserlerinin farklı açılardan değerlendirilmesine bir katkı mesabesinde olmasını ümit ediyoruz.

Examples of The Impact of Zamahshari's Extraordinary Life on His Tafseer And Opinions

Man's intellectual productions do not only consist of the information he acquires through senses, perceptions, scientific studies and

¹¹⁸ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-7975-0781 zceran@cumhuriyet.edu.tr

quests; He is also affected by the experiences he went through and the traces they left on his soul. It is understood from the lines of the works he created that this situation is also valid for versatile personalities like Zamakhshari. When the approaches, which were initially thought to be a purely scientific understanding, are evaluated by taking into account the period and conditions in which they emerged, the vital motives behind them are realized. This kind of awareness contributes to a better understanding of these approaches.

In our study, we aim to introduce Zamakhshari, who made a name for himself among the scientific authorities of a period with his thoughts on various subjects and the works he wrote, with his extraordinary life story. For this purpose, we will trace the effects of the events he encountered in the period and geography he lived in on his interpretation and various views. Our study will be shaped around sections from various periods of Zamakhshari's life and the examples we will present from his tafseer called "Keşşaf". We will try to reveal his life experiences, which are especially evident in his explanations of certain verses, his approach to Ahl al-Sunnah, Shia and Sufism, and the very harsh criticism he directs towards them. We hope that our work will be both a debt of loyalty to this valuable figure in our history of tafsir and a contribution to the evaluation of his works from different perspectives.

Meal Çalışmalarına Katkısı Açısından *Keşşâf* Tefsirinin Önemi

Prof. Dr. Zülfikar Durmuş¹¹⁹

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevirisine yaygın olarak meal denilmektedir. Türkiye'de yapıldığı günden itibaren mealler aktüelliğini hız kaybetmeden sürdürmektedir. Bununla birlikte Türkçe meallerin istenilen düzeyde olmadığı da bir gerçektir. Bir yorum faaliyeti olan meal, Allah'ın asıl muradını ortaya çıkarma çabası olduğu için Kur'an'ın lafzî değıl mana ve mefhum itibariyle tercüme edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle mealde lafızda ne söylendiğinden çok ne söylenmek istendiğı yansıtılmalıdır. Mevcut meallere bakıldığında ekseriyetinde mana ve mefhumdan ziyade harfi harfine çevirilerin yapıldığı görülmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için ayetlerdeki mevcut anlam nüanslarının dikkatle tetkik edilip meallere yansıtılması önemlidir. Özellikle ayetlerdeki mevcut anlam inceliklerinin ortaya çıkarılmasında Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı meal yazarlar için kıymetli veriler sunmaktadır. Bu çalışmamızda *Keşşâf*'taki anlam nüanslarının tespit ve tayini yapılmaya çalışılmıştır. Zemahşerî metin içi ve metin dışı bağlamı göz önünde bulundurarak lafızların sözlük anlamlarından ziyade buldukları pozisyonun gereğı olan anlamı ortaya çıkarmakta, anlamlandırma yaparken de Kur'an bütünlüğünü göz önünde bulundurmaktadır. Tüm bunlarla birlikte bu tefsir sözdizimsel yaklaşımların anlama yansımalarını detaylandırma açısından da önemli veriler sağlamaktadır. Nitekim Kur'an kelimeleri çok ince tahlile tabi tutularak ihtiva ettiği mecazî manalar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak seçili mevcut meallerdeki ayet çevirileri ile Zemahşerî'nin verdiği anlam mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Sonuç olarak meal hazırlayanların bu tefsirden azami derecede istifade etmelerinin önemi vurgulanmıştır.

¹¹⁹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, zulfikardurmus@nevsehir.edu.tr , ORCID: 0000-0003-4255-0820

The Importance of *al-Kashshāf* Tafsīr in Terms of Its Contribution to *Meāl* Studies

Translation of the Qur'ān into Turkish is commonly called *meāl* in Turkish. Since the day it was made in Turkey, *meāls* continue to be current without losing momentum. However, it is also a fact that *meāls* are not at the desired level. Since *meāl*, which is an interpretative activity, is an effort to reveal the real will of Allah, the Qur'an should be translated in terms of meaning and concept, not in words. For this reason, what is meant to be said should be reflected in the *meāl* rather than what is said in the wording. When we look at the existing translations of the Qur'ān, it is seen that most of them are literal translations rather than the meaning and concept. In order to prevent this situation, it is important that the existing nuances of meaning in the verses are carefully analyzed and reflected in the *meāls*. Especially in revealing the existing semantic subtleties in the verses, az-Zamakhsharī's *al-Kashshāf* provides valuable data for the writers of *meāls*. In this study, it has been tried to identify and determine the nuances of meaning in *al-Kashshāf*. Considering the intra-text and extra-text context, az-Zamakhsharī reveals the meaning that is required by the position of the words. rather than the literal meanings and considers the integrity of the Qur'ān while making interpretations. Along with all this, this tafsīr provides important data in terms of detailing the reflections of syntactic approaches to understanding. As a matter of fact, the words of the Qur'ān have been subjected to a very fine analysis to reveal the metaphorical meanings they contains. As a method the meaning given by az-Zamakhsharī were evaluated by comparing them with the translations in the selected *meāls*. As a result, the importance of making maximum use of this tafsīr by the translators has been emphasized.

KATILIMCI LİSTESİ

Abdelouahid Bouchdak

Dr., Fas Abdülmelik Saadî Üniversitesi/ Dr., Abdelmalek Essaâdi University

Abdulbari Aziz Othman

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology

Abdullah Kahraman

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Marmara University, Faculty of Theology

Abdullah Pakoğlu

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Adem Çiftci

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Adem Yerinde

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., İstanbul University, Faculty of Theology

Ahmed el-Farrek

Dr., Fas Abdülmelik Saadî Üniversitesi/ Dr., Abdelmalek Essaâdi University

Ahmed Nureddin Kattan

Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Kastamonu University, Faculty of Theology

Ahmed Şeyh Helal

Doktora Öğrencisi, T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı/ PhD Candidade, Presidency of the Republic of Türkiye

Ahmet Acarlıoğlu

Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Theology

Ahmet Ekşi

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Theology

Ahmet Karadağ

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Theology

Ahmet Özdemir

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences

Ahmet Şehit Tuna

Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Res. Assist., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology

Akif Yıldırım

Dr., 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., 9 Eylül University, Faculty of Theology

Asım Kaya

Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Res. Assist., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences

Aslan Çıtır

Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences

Asqarova Saidakhon

Yüksek Lisans Öğrencisi, Uluslararası Özbekistan İslam Akademisi/ MA Student, International Islamic Academy of Uzbekistan

Aydın Kudat

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology

Aziz Ençakar

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Res. Assist., Siirt University, Faculty of Theology

Bellil Abdelkarim

Prof. Dr., Eltarf Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi/ Prof., Univ-Eltarf Faculty of Social Sciences and Humanities

Cengiz Güneş

Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology

Cumali Baylu

Dr., T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı/ Dr., Presidency of the Republic of Türkiye

Emine Öğük

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences

Enver Bayram

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences

Faima Israfilova

Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology

Fatma Pehlivan Yalnız

Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Hitit University, Faculty of Theology

Fikrullah Çakmak

Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Atatürk University, Faculty of Theology

Galip Yavuz

Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi/ Prof., İstanbul 29 Mayıs University, Faculty of Education

Gencal Şenyayla

Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Theology

Hafel Alyounes

Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Siirt University, Faculty of Theology

Harun Çağlayan

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences

Hasan Özalp

Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Theology

Havva Özata

Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology

Hüseyin Arslan

Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Marmara University, Faculty of Theology

Hüseyin Avcı

Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı/ Dr., Eskişehir Osmangazi University, Personal Department

Hüseyin Halil

Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Bursa Uludağ University, Faculty of Theology

Hüseyin Okur

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Theology

Hüseyin Öztürk

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ MA Student, İstanbul University, Faculty of Theology

Hüseyin Zamur

Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Dicle University, Faculty of Theology

İbrahim Sağlam

Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Theology

İhsan Akay

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Dicle University, Faculty of Theology

İlyas Yıldırım

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology

İmran Çelik

Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology

İsa Onay

Dr., T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı/ Dr., Presidency of the Republic of Türkiye

İsmail Çalışkan

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Ankara University, Faculty of Theology

Kadir Taşpınar

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology

Kâşif Hamdi Okur

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Hitit University, Faculty of Theology

Kazım Yusifoğlu

Dr., T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı/ Dr., Presidency of the Republic of Türkiye

Khadija Reguieg

*Doktora Öğrencisi, Amar Telidji-Laghouat Üniversitesi/ PhD Candidate,
Universite Amar Telidji-Laghouat*

Mehdi Cengiz

*Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr., İstanbul
Medeniyet University, Faculty of Islamic Sciences*

Mehmet Karlı

*Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr., Aksaray
University, Faculty of Islamic Sciences*

Mehmet Maşuk Acar

*Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Kocaeli University,
Faculty of Theology*

Menderes Gürkan

*Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Erciyes
University, Faculty of Theology*

Mikail İpek

*Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Kırklareli University,
Faculty of Theology*

Mohamadou Aboubacar Maiga

*Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr.,
Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences*

Muhammed Coşkun

*Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr.,
Marmara University, Faculty of Theology*

Muhammed Emin Görgün

*Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr., Afyon
Kocatepe University, Faculty of Islamic Sciences*

Muhammed Nur Yusuf

*Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., İnönü University, Faculty of
Theology*

Murat Akın

*Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc.
Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology*

Mustafa Aydın

*Arş. Gör., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Res. Assist., Harran
University, Faculty of Theology*

Mustafa Kılıçaslan

Dr., Bağımsız Araştırmacı/ Dr., Independent Scholars

Mustafa Özçelik

*Arş. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Res. Assist.,
Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Theology*

Mustafa Sağlam

*Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr.,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology*

Mustafa Topcu

*Dr., T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı/ Dr., Presidency of
the Republic of Türkiye*

Mücahit Elhut

*Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Assoc.
Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences*

Nasirova Malika Anvarovna

*Doç. Dr., Uluslararası Özbekistan İslam Akademisi/ Assoc. Prof. Dr.,
International Islamic Academy of Uzbekistan*

Oğuzhan Şemseddin Yağmur

*Dr., Ege Üniversitesi Birgivi İlahiyat Fakültesi/ Dr. Ege University, Birgivi
Faculty of Divinity*

Orazsahet Orazov

*Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr.,
Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology*

Ömer Aslan

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Ömer Faruk Yavuz

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Ömer Fidanboy

Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Theology

Ömer Özbek

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Erciyes University, Faculty of Theology

Refaa Yıldırım

Dr., Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr., Bingöl University, Faculty of Islamic Sciences

Sabri Erturhan

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Safaa Sawsak

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Salman Malla Yahı

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Samir Omar Kamel Hassan Sayed

Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Gaziantep University, Faculty of Theology

Sedat Sağdıç

Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology

Seyid Muhammed Taki Hüseyini

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Shavish Murad

Dr., Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Hakkari University, Faculty of Theology

Süleyman Cesur

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Süleyman Pak

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences

Şahabettin Ertan Altunrende

Doktora Öğrencisi, Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ PhD Candidate, The University of Jordan, Faculty of Theology

Şerif Gedik

Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı/ Dr., Presidency of the Republic of Türkiye

Şeyma Altay

Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology

Tadjieva Feruza Jumabaevna

Doç. Dr., Mamun Üniversitesi Tarih ve Psikoloji Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Mamun University, History and Psychology

Taha Yılmaz

Dr., Ardahan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Ardahan University, Faculty of Theology

Tahire Türkmen

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ MA Student, Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology

Tarık Abdulkadir Huseyin

Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology

Turaev Laziz

Dr., Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Enstitüsü/ Dr., Tashkent State University of Oriental Studies

Turkiy Alali

Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ PhD Candidate, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology

Ufuk Dağlıoğlu

Dr., Zonguldak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Zonguldak University, Faculty of Theology

Uğur Erman

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Siirt University, Faculty of Theology

Ulviye Sevide Can

Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Marmara University, Faculty of Theology

Ümit Karaver

Dr., Bağımsız Araştırmacı/ Dr., Independent Scholars

Ünal Kılıçarslan

Araştırmacı, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı/ Researcher, Republic of Türkiye Ministry of National Education

Yahya Arslan

Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/ Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences

Yakup Bıykoğlu

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology

Yamine Raaf

*Araşturmacı, Mohamed Lamine Debaghine Setif 2 Üniversitesi/
Researcher, Mohamed Lamine Debaghine Setif 2 University*

Yasin Erden

*Dr., Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Ordu University, Faculty of
Theology*

Yasser Ali Mohamed Ali

*Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Van Yüzüncü Yıl
University, Faculty of Theology*

Yunus el-Hamlişi

*Dr., Fas Abdülmelik Saadî Üniversitesi/ Dr., Abdelmalek Essaâdi
University*

Yusuf Alhamoud

Dr., Tripoli Üniversitesi/ Dr., University of Tripoli

Yusuf Balta

*Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi
İlahiyat Programı/ Assoc. Prof. Dr., Social Sciences University of Ankara,
Faculty of Theology, Northern Cyprus Campus*

Yusuf Doğan

*Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof., Sivas
Cumhuriyet University, Faculty of Theology*

Yusuf Yurt

*Dr., Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Giresun University,
Faculty of Theology*

Yüksel Göztepe

*Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc. Prof.
Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology*

Zakir Aras

*Dr., Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi/ Dr., International Islamic
University Malaysia*

Zekeriya Efe

*Dr., Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı/ Dr., Republic of Türkiye
Ministry of National Education*

Zeynel Abidin Aydın

*Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Assoc.
Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology*

Zeynep Ceran

*Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Dr., Sivas
Cumhuriyet University, Faculty of Theology*

Zülfikar Durmuş

*Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Prof.,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology*